

Selvitys Suomen sukukansaohjelmasta

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:23

Riho Grünthal

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä.

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar.

Selvitys Suomen sukukansaohjelmasta

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:23

Riho Grünthal

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet
Kansainvälisten asiain sihteeristö / Internationella sekretariatet
Meritullinkatu / Sjötullsgatan 1
PL /PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi/julkaisut/index.html>
Yliopistopaino, Universitetstryckeriet, 2005

ISBN 952-485-003-6 (nid./htf)
ISBN 952-485-004-4 (PDF)
ISSN 1458-8102

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:23
Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2005:23

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä
7.6.2005

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
Riho Grünthal		Toimeksiantaja Opetusministeriö	
		Toimielimen asettamispvm	Dnro
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Selvitys Suomen sukukansaohjelmasta (Utredning om Finlands frändefolksprogram)			
Julkaisun osat Raportti + liitteet			
Tiivistelmä			
<p>Opetusministeriön alaisuudessa on toteutettu vuosina 1994-2004 ns. Suomen sukukansaohjelmaa, jonka alkuperäinen tarkempi nimi oli <i>Toimenpideohjelma Venäjän suomensukuisten kansojen ja kulttuurien tukemiseksi</i>. Hankkeen koordinoija on sitä varten perustettu Sukukansaohjelman neuvottelukunta, ja päävastuun sen toteutuksesta Suomessa kantaa M. A. Castrénin seura. Sen yhteistyökumppaneina ja kohdealueena ovat Venäjän suomalais-ugrilaiset ja heidän asuinalueensa.</p> <p>Pääpainopistealueita ovat olleet oppimateriaalin tuottaminen ja julkaisutuki, sanomalehtien tukitilaukset, henkilövaihto ja suomen kielen opetus, koulutusyhteistyö ja asiantuntijakurssit. Oppimateriaali- ja julkaisutuen tavoitteena on edistää suomalais-ugrilaisien kielten kirjallista käyttöä ja kehittämistä. Henkilövaihdon ja stipendien avulla on Suomessa vierailut yhdentoista vuoden kuluessa vajaat 150 stipendiaattia, jotka ovat olleet tutkijoita tai jatko-opiskelijoita. Lisäksi Venäjän suomalais-ugrilaisien alueiden korkeakouluissa on työskennellyt äidinkieliä Suomen kielen ja kulttuurin opettajia, ja samaa tavoitetta ovat edistäneet myös Venäjän suomalais-ugrilaisille suunnatut kesäkurssit. Asiantuntijakoulutusta on järjestetty mm. toimittajille, sähköisen median edustajille, museo- ja kirjastohenkilöstölle, ja kurssien avulla on etsitty keinoja suomalais-ugrilaisien kielten luku- ja kirjoitustaidon edistämiseksi.</p> <p>Sukukansaohjelman kannalta ongelmallista on se, että Venäjällä ja eräillä suomalais-ugrilaisilla alueilla on sen aikana tehty päätöksiä, jotka eivät tue vähemmistökulttuurien elinvoimaisuutta eivätkä vähemmistökielten käyttöä. Tämä näkyy esimerkiksi suomalais-ugrilaisilla kielillä tapahtuvan julkaisutoiminnan ongelmoina. Sukukansaohjelman jatkon kannalta tärkeää on edistää vuorovaikutusta Venäjän suomalais-ugrilaisien alueiden paikallisten viranomaisten kanssa, tukea yksilöiden aktiivisuutta ja yhteisöjen aloitteellisuutta sekä pohtia, miten Venäjällä ja Suomessa olevia yhteistyöverkostoja voidaan täydentää ja uudistaa. Venäjän suomalais-ugrilaisien kansojen tukemiseen tähtäviä hankkeita voidaan suunnitella myös Euroopan Unionin puitteissa yhteistyössä Viron ja Unkarin kanssa.</p>			
Avainsanat Venäjä, suomalais-ugrilaiset, kielten ja kulttuurien uhanalaisuus, kansainvälinen yhteistyö			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:23		ISSN 1458-8102	ISBN 952-485-003-6 (nid.) 952-485-004-4(PDF)
Kokonaissivumäärä 62	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Yliopistopaino		Kustantaja Opetusministeriö	

Presentationsblad

Utgivare
Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum
7.6.2005

Författare (uppgifter om organet; organets namn, ordförande sekreterare) Riho Grünthal		Typ av publication Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar	
		Uppdragsgivare Undervisningsministeriet	
		Datum för tillsättandet av organet	Dnr
Publikation (även den finska titeln) Utredning om Finlands frändefolksprogram (Selvitys Suomen sukukansaohjelmasta)			
Publikationens delar Rapport samt bilagor			
Sammandrag Det s.k. Frändefolksprogrammet genomfördes 1994-2004 i undervisningsministeriets regi. Programmet hade ursprungligen det exaktare namnet Åtgärdsprogram för att stödja finskbesläktade folk och kulturer i Ryssland. Projektet samordnas av den för ändamålet tillsatta delegationen för frändefolksprogrammet och huvudansvaret för genomförandet bärs i Finland av M.A. Castrén-sällskapet. Samarbetsparter och målområde är de finsk-ugriska folken i Ryssland respektive det område där de är bosatta. Verksamheten har fokuserat på produktion av läromedel och stöd för publikationer, stödprenumerationer på dagstidningar, personutbyte och undervisning i finska, utbildningssamarbete och sakkunnigkurser. Tanken med stödet för läromedel och publikationer är att främja den litterära användningen och utvecklingen av de finsk-ugriska språken. Under elva års tid har knappt 150 stipendiater besökt Finland via personutbyte och stipendier. Stipendiaterna har varit forskare eller forskarstuderande. Dessutom har lärare med finska som modersmål givit undervisning i finska och finsk kultur i högskolorna på de finsk-ugriska områdena i Ryssland. Också sommarkurser riktade till finno-ugrier i Ryssland har främjat samma mål. Sakkunnigutbildning har ordnats bl.a. för journalister, företrädare för elektroniska medier, musei- och bibliotekspersonal och med hjälp av kurserna har man försökt hitta sätt att förbättra läs- och skrivförmågan i finsk-ugriska språk. Med tanke på frändefolksprogrammet är det ett problem att man i Ryssland och på vissa finsk-ugriska områden under programperioden fattat beslut som inte stöder livskraftiga minoritetskulturer eller bidrar till användningen av minoritetsspråk. Detta tar sig bl.a. uttryck i svårigheter vid publicering på finsk-ugriska språk. Med tanke på frändefolksprogrammets fortsättning är det viktigt att främja interaktionen med de lokala myndigheterna på de finsk-ugriska områdena i Ryssland, uppmuntra enskilda individer till aktivitet och stärka organisationernas initiativkraft samt överväga hur samarbetsnäten i Ryssland och Finland kunde kompletteras och reformeras. Projekt som siktar på att stödja de finsk-ugriska folken i Ryssland kan planeras också inom ramen för Europeiska unionen i samarbete med Estland och Ungern.			
Nyckelord Ryssland, finsk-ugriska folk, utrotningshotade språk och kulturer, internationellt samarbete			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2005:23		ISSN 1458-8102	ISBN 952-485-003-6 (htf.) 952-485-004-6(PDF)
Sidoantal 62	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution Universitetstrycket		Förlag Undervisningsministeriet	

Описание

Издатель Министерство образования Финляндии		Дата публикации 7.6.2005	
Авторы (или данные о рабочем органе: наименование, председатель, секретарь) Рихо Грюнталь	Вид публикации Памятные записки и отчеты рабочих групп Министерства образования Финляндии		
	Заказчик Министерство образования Финляндии		
	Дата учреждения рабочего органа	Исх. номер	
Название публикации (также на шведском языке) Отчет о реализации «Программы поддержки культур родственных финнам народов»			
Структура публикации Отчет + приложения			
Реферат <p>В 1994 – 2004 гг. в рамках Министерства образования Финляндии осуществлялась реализация т.н. «Программы поддержки культур родственных финнам народов», первоначальное и более точное название которой – «Финляндская программа поддержки культур финно-угорских народов России». Координатором проекта является специально учрежденная для этой цели Совещательная комиссия по реализации Программы поддержки, а основную ответственность за реализацию Программы со стороны Финляндии несет Общество М. А. Кастрена. Партнерами по сотрудничеству являются финно-угорские народы России, а целевыми регионами - области их проживания.</p> <p>Основными мероприятиями стали разработка учебных материалов и содействие в их опубликовании, поддержка периодических изданий путем подписки, обмен учащимися и обучение финскому языку, сотрудничество в образовательной сфере и организация учебных курсов для специалистов. Целями деятельности по разработке учебных материалов и содействию в их опубликовании являются расширение письменного использования и дальнейшее развитие финно-угорских языков. Благодаря обмену учащимися и выдаче стипендий, в течение 11 лет в Финляндии побывало около 150 стипендиатов – научных работников и аспирантов. Кроме того, в высших учебных заведениях России, расположенных в регионах проживания финно-угорских народов, работали финские преподаватели финского языка и культуры. Наряду с этим, совершенствованию знания финского языка способствовали и летние языковые курсы, предназначенные для представителей финно-угорских народов России. Специальное отраслевое обучение было организовано, в частности, для журналистов, представителей электронных СМИ, музейных работников и сотрудников библиотек. Организация учебных курсов содействовала также поиску инструментов повышения уровня знания национальных языков и грамотности финно-угорского населения.</p> <p>Препятствием на пути реализации Программы поддержки является то, что в период ее выполнения в России и в некоторых регионах проживания финно-угорских народов были приняты решения, не способствующие сохранению и развитию культур и языков национальных меньшинств. Это проявляется, например, в виде проблематичности издания печатных материалов на финно-угорских языках. С точки зрения дальнейшей реализации Программы поддержки, необходимо развивать сотрудничество с местными органами управления в регионах проживания финно-угорских народов России, повышать активность и инициативность населения и организаций, а также создать концепцию оптимизации и обновления сетей сотрудничества, работающих в России и Финляндии. Проекты, направленные на поддержку финно-угорских народов России, можно разрабатывать также и в рамках Европейского Союза в сотрудничестве с Эстонией и Венгрией.</p>			
Ключевые слова Россия, финно-угорские народы, угроза исчезновения языков и культур, международное сотрудничество			
Другая информация			
Название и номер серии Памятные записки и отчеты рабочих групп Министерства образования Финляндии 2005:23		ISSN 1458-8102	ISBN 952-485-003-6 (печатное издание) 952-485-004-4 (PDF)
Общее количество страниц 62	Язык финский	Цена	Степень конфиденциальности общедоступная публикация
Распространитель Типография Университета г. Хельсинки		Издатель Министерство образования Финляндии	

Description

Publisher Ministry of Education		Date of publication 7.6.2005	
Authors (If a committee: name, chair, secretary) Riho Grünthal	Type of publication Reports of the Ministry of Education, Finland		
	Contracted by Ministry of Education		
	Committee appointed on	Dno	
Name of publication Report on the Kindred Peoples Programme (Selvitys Suomen sukukansaohjelmasta)			
Parts Report + annexes			
Abstract <p>The Kindred Peoples Programme, originally known as the <i>Action plan to support Finno-Ugric peoples and cultures in Russia</i>, has been carried out under the Ministry of Education in the years 1994-2004. The project is coordinated by the Delegation for the Kindred Peoples Programme, established for that purpose. In Finland the programme is mainly carried out by the M. A. Castrén Society, which cooperates with the Finno-Ugric nations in the target areas within Russia.</p> <p>The main focus has been on the production of study material and the support for their publication, support subscriptions of newspapers, international exchange and the instruction of Finnish, educational cooperation, and expert courses. The aim of the support for study materials and their publication is to promote the written use and the development of Finno-Ugric languages. With the aid of the exchange programme and the scholarships, nearly 150 researchers and postgraduate students have visited Finland within eleven years. There have also been native teachers of the Finnish language and culture in the universities of the Finno-Ugric regions of Russia, and the same objective has been promoted by the summer courses directed at the Finno-Ugrians of Russia. Expert training has been provided for journalists, representatives of electronic media, and museum and library personnel, among others, and the courses have been concerned with searching for ways to promote the ability to read and write Finno-Ugric languages.</p> <p>The biggest problem concerning the Kindred Peoples Programme is that in Russia and some Finno-Ugric areas, decisions have been made during the course of the programme that do not support the vitality of the minority cultures or the use of the minority languages. This has caused problems in the publication of works in Finno-Ugric languages, for instance. It is important for the continuation of the programme to promote interaction with local authorities in the Finno-Ugric regions of Russia, to support the activity of individuals and the initiative of communities, and to consider ways to supplement and renew the collaborative networks in Finland and Russia. Projects aiming at the support of the Finno-Ugric peoples of Russia can also be devised within the framework of the European Union, in cooperation with Estonia and Hungary.</p>			
Key words information society, educational institutions, computers, workstations, network connections, support services			
Other information			
Name and number of series Reports of the Ministry of Education 2005:23		ISSN 1458-8102	ISBN 952-485-003-6 (nid.) 952-485-004-4 (PDF)
Number of pages 62	Language Finnish	Price	Degree of confidentiality public
Distributed by Helsinki University Press		Published by Ministry of Education	

Esipuhe

Opetusministeriö antoi marraskuussa 2004 tehtäväkseni laatia selvitys vuodesta 1994 lähtien erillisrahoituksella toteutetusta Suomen sukukansaohjelmasta. Selvitystyön olen tehnyt keväällä 2005. Käytettävissäni ovat olleet ohjelman toteuttamisesta vastanneen sukukansaohjelman neuvottelukunnan raportit sekä sitä koordinoivan taustaorganisaation M. A. Castrénin seuran verkostot.

Selvitysmiehen tehtävää toteuttaessani olen saanut arvokasta apua ja rakentavia ajatuksia tukiryhmältäni. Siihen ovat kuuluneet projektsihtööri Tarmo Hakkarainen erityisasiantuntija Tellervo Krogerus, johtaja Seppo Lallukka, toiminnanjohtaja Marja Lappalainen, dosentti Ildikó Lehtinen, kulttuuriasiainneuvos Maija Lummpuro, pääsihtööri Anna-Maija Raanamo, professori Sirkka Saarinen, johtaja Kristian Slotte ja kanslianeuvos Urpo Vento. Heidän lisäksi olen keskustellut sukukansaohjelmasta sitä Venäjän suomalais-ugrilaisten yliopistoissa toteuttamassa olleiden entisten suomen kielen lehtorien ja opettajien Sara Hännikäisen, Paula Kokkosen ja Annika Pasasen kanssa. Lisäperspektiiviä Venäjän suomalais-ugrilaisten ja Suomen väliseen yhteistyöhön ovat tuoneet myös keskustelut lehtori Janne Saarikiven ja maisteri Santeri Junttilan kanssa. Heille kaikille lämmin kiitos kiinnostuksesta tehtävääni ja ajatuksista siitä, miten Suomen tulisi tukea Venäjän suomalais-ugrilaisten kansojen ja niiden kulttuurien kehitystä.

Niiden runsaan kymmenen vuoden kuluessa, joina sukukansaohjelmaa on toteutettu, olen ollut yhteydessä myös useisiin Venäjällä asuviin kielisukulaisiimme ja tavannut sukukansaohjelman turvin Suomessa vierailleita stipendiaatteja ja tutkijoita. Keskustelut ja yhteydenpito heidän kanssaan ovat opettaneet minua ymmärtämään Venäjän suomalais-ugrilaisten arkipäivän realiteetteja ja Suomeen kohdistuvia odotuksia ja toiveita.

Suomalais-ugrilaiset kansat, kielet ja kulttuurit avaavat yhden näkökulman nykymailman kulttuurien muuttumiseen ja uhanalaisuuteen. Monet kielten ja kulttuurien kehittymisen edellytykset, yksilöiden ja yhteisöjen identiteettiin ja oikeuksiin liittyvät ongelmat ovat erottamaton osa Venäjän suomalais-ugrilaisten kansojen todellisuutta ja vaikuttavat niiden tulevaisuuteen. Siksi Suomen sukukansaohjelmaa koskeva selvitystyöni koskee sisällön ja toteutuksen arvioinnin lisäksi myös sen tavoitteita ja toimintaympäristöä. Toivon raporttini edistävän osaltaan keskustelua kulttuurisen monimuotoisuuden ja -arvoisuuden säilymisedellytyksistä ja kehittämisestä.

Helsingissä 31. toukokuuta 2005

Riho Grünthal
FT, Professori
Suomalais-ugrilainen laitos
Helsingin yliopisto

Sisältö

1	Johdanto	9
1.1	Venäjän suomalais-ugrilaiset	10
1.2	Sukukansaohjelman kohdentaminen	11
1.3	Toteuttajat ja verkostot Suomessa ja Venäjällä	12
1.4	Selvityksen rakenne	13
2	Suomen sukukansaohjelma 1994-2004	14
2.1	Ohjelman käynnistäminen ja 1990-luvun alun poliittinen tilanne	14
2.2	Ohjelman toteutus ja koordinointi: verkoston luominen	16
2.3	Toteutetut hankkeet ja sukukansaohjelman painopistealueet	17
2.3.1	<i>Oppimateriaalin tuottaminen ja julkaisutuki</i>	18
2.3.2	<i>Henkilövaihto: stipendiaatit ja suomen kielen opetus</i>	20
2.3.3	<i>Koulutusyhteistyö</i>	23
2.3.4	<i>Kulttuurivaihto ja -tapahtumat</i>	24
2.4	Väliarvio kymmenvuotisesta sukukansaohjelmasta	24
3	Ohjelman tavoitteet	26
3.1	Edistääkö äidinkielisten julkaisujen tukeminen kielen ja kulttuurin revitalisaatiota?	28
3.2	Säilyttämistä, tukemista vai kehittämistä?	30
4	Toimintaympäristö	36
4.1	Onko Venäjä federaatio vai kansallisvaltio?	38
4.2	Venäjä ja kansainväliset sopimukset	39
4.3	Lama-Suomesta EU-Suomeen	41
5	Kansallinen ja kansainvälinen suomalais-ugrilaisuus EU:ssa ja Venäjällä	44
6	Kuinka realistisia Suomen sukukansaohjelman tavoitteet ja resurssit ovat? Ehdotuksia sen kehittämiseksi	47
	Kirjallisuutta suomalais-ugrilaisista kansoista ja uhanalaisuudesta	51
	Liite 1: Sukukansaohjelman varoin tuettuja kirjahankkeita 1994-2004	53
	Liite 2: Sukukansaohjelman varoin tuettuja kulttuuri- ja koulutushankkeita (myös Venäjän suomalais-ugrilaisten kansojen tunnetuksi tekeminen Suomessa)	59

1 Johdanto

Suomen sukukansaohjelma laadittiin Opetusministeriössä 1992-93 Eduskunnan toimeksianosta. Ohjelman alkuperäinen työnimi oli *Toimenpideohjelma Venäjän suomensukuisten kansojen ja kulttuurien tukemiseksi* (Opetusministeriön työryhmien muistioita 1993:6. Helsinki 1993. 38 + 8 s.), mutta pitkä nimi lyheni pian käytössä *Suomen sukukansaohjelmaksi*. Sukukansaohjelmalla tarkoitetaan käytännössä Venäjän suomalais-ugrialaisten kanssa harjoitettavaa yhteistyötä, joka koostuu opetusministeriön vastuualueeseen kuuluvien eri alojen yhteistyöhankkeista Suomen ja Venäjällä asuvien suomalais-ugrialaisten välillä. Ohjelma käynnistettiin 1994 ja annettiin M. A. Castrénin seuran koordinoitavaksi.

Euroopassa tapahtui 1990-luvun alussa monia muutoksia, joista yksi suurimpia oli Neuvostoliiton hajoaminen ja mahdollisuus suorien yhteyksien myös Suomen ja ennen ulkomailta suljettuina olleiden Sisä-Venäjän alueiden välillä. Puheenaiheeksi nousivat asiat, kuten Venäjän vähemmistökielten ja -kulttuurien tulevaisuus, joista aiemmin oli vaiettu. Suomen sukukansaohjelman synty liittyy saman aikakauden suuriin muutoksiin. Tuolloin havahduttiin siihen, että useat suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit voidaan luokitella uhanalaiseksi, mutta tilanteen muuttamiseksi tarvitaan tukitoimia.

Tämä selvitys koskee ohjelman toteutusta ja sisältöä vuosina 1994-2004 sekä sen tavoitteita tulevaisuudessa. Saamassani toimeksiannossa tehtäväni on määritelty seuraavasti: selvitysmiehen tulee

- kartoittaa ja arvioida toimenpideohjelman toteuttaminen ja nykytilanne,
- tehdä ehdotukset ohjelman ja sen yhteistyöalojen kehittämiseksi ja uudistamiseksi,
- tehdä ehdotukset Sukukansaohjelmassa tarvittavan kansainvälisen yhteistyön edistämiseksi,
- arvioida rahoituksen riittävyys suhteessa ohjelman tavoitteisiin ja
- tehdä ehdotuksia uusien rahoitusmuotojen käyttämiseksi budjettirahoituksen rinnalla.

Tehtävänanto kohdistuu toisaalta tämänhetkisen tilanteen arviointiin, toisaalta sen jatkamisen kannalta tärkeiden painopistealueiden etsimiseen. Ohjelmaa on tähän asti rahoitettu lähes yksinomaan julkisin varoin. Koska rahoitusmalleista ja rahoituksen kohdistamisesta keskustellaan Suomessa jatkuvasti, on luonnollista, että kysymys nostetaan esille myös sukukansaohjelman yhteydessä.

Vaikka sukukansaohjelman perusajatus on se, että Suomi haluaa tukea Venäjällä asuvien suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien kehitystä, pidän tärkeänä myös ohjelman toimin-

ta-ajatuksen määrittämistä. Lisäksi nykyisen maailmantilanteen vertaaminen 1990-luvun alun tilanteeseen kertoo paljon siitä, kuinka nopeasti muutokset tapahtuvat. Siten on paikallaan analysoida myös sitä toimintaympäristöä, jossa sukukansaohjelmaa toteutetaan.

Kahdesta muusta kieleltään suomalais-ugrilaisesta EU:n jäsenvaltiosta, Virolla on kansallinen sukukansaohjelma, joka poikkeaa muodoltaan ja on rahoituspohjaltaan pienempi kuin Suomen sukukansaohjelma. Unkari on aloittanut vuonna 2004 valmistelun, joka tähtää Unkarin kansalliseen sukukansaohjelman käynnistämiseen. Sekä Viro että Unkari ovat tukeneet henkilövaihtoa ja osallistuneet näkyvästi suomalais-ugrilaisen konsultaatiokomitean toimintaan. Tässä selvityksessä ei kuitenkaan käsitellä lähemmin Viron sukukansaohjelmaa eikä Unkarin yhteistyötä Venäjän suomalais-ugrilaisien kanssa. Selvityksen ulkopuolelle jää myös suomalais-ugrilainen konsultatiivikomitea, jonka näkyvin toimintamuoto on neljän vuoden välein vuodesta 1992 alkaen järjestetty poliittinen suomalais-ugrilainen maailmankongressi.

1.1 Venäjän suomalais-ugrilaiset

Puhujamäärältään pienten kansojen tulevaisuus ja niiden kulttuuriympäristön tilanne ovat kysymyksiä, jotka motivoivat sukukansaohjelman käynnistämisen. Suomalais-ugrilaisien kansojen demografista kehitystä on 1900-luvulla voitu seurata Neuvostoliiton ja Venäjän väestölaskennoista. Niiden piiriin ovat kuuluneet kaikki Venäjän suomalais-ugrilaiset, siis muut suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvat kansat kuin Pohjoismaiden saamelaiset, suomalaiset, virolaiset, liiviläiset ja unkarilaiset. Väestölaskentoihin koottiin tiedot sekä kansallisuuden identifikaatiosta että äidinkielisistä. Vaikka kehitys ei kaikilla suomalais-ugrilaisilla alueilla ole kulkenut samaa tahtia, suunta on ollut yksitulkintainen: itseään suomalais-ugrilaisina pitävien määrä kääntyi laskuun jo joitakin vuosikymmeniä sitten ja suomalais-ugrilaisia kieliä äidinkielenään puhuvien määrä vähenee jatkuvasti.

Sukukansaohjelman lähtökohtiin liittyy periaatteellinen ongelma, koska se asetelmaltaan bilateraali: Suomen toimenpideohjelma Venäjän suomensukuisten kansojen ja niiden kulttuurien tukemiseksi. Venäjän suomensukuiset kansat koostuvat kuitenkin useista ryhmistä, jotka ovat kielellisesti kaukana toisistaan ja sijaitsevat maantieteellisesti hajanaisesti pohjoisessa Euraasiassa. Kielisukulaisuutta tärkeämpi yhdistävä tekijä onkin vähemmistöasema Venäjällä, mikä ilmenee monella tavalla sekä hallinnossa, koulutuksessa että kielen ja kulttuurin asemassa. Nämä asiat ovat nousseet toistuvasti esiin erityisesti Marin tasavallan tilanteen takia suomalaisissa tiedotusvälineissä sinä aikana, jolloin tämä selvitys on ollut tekeillä.

Osa suomalais-ugrilaisista kansoista on elänyt pitkään maanviljelysvaltaisessa ympäristössä ja alkanut kaupungistua 1900-luvulla. Osa on hankkinut toimeentulonsa poronhoitajina ja eränkävijöinä ekologisesti herkältä tundralta ja taigalta. Sivistystaso ja koulutusmahdollisuudet vaihtelevat eri alueilla paljonkin. Venäjän aluehallinnon kannalta muodollisesti vahvimmassa asemassa näyttäisivät olevan ne suomalais-ugrilaiset, joilla on oma nimikkotasavalta: Karjalan tasavalta, Mordvan tasavalta, Marin tasavalta, Udmurtian tasavalta ja Komin tasavalta. Mordvalaisia, mareja, udmurteja ja komeja on toisinaan tavattu luonnehtia sekä kansallisuuden koon että nimikkotasavallan antaman statuksen perusteella keskisuuriksi suomalais-ugrilaisiksi kansoiksi.

Käytännössä jako suuriin, keskikokoisiin ja pieniin suomalais-ugrilaisiin kansoihin ei kulje mekaanisesti väestömäärän eikä aluehallinnollisen statuksen mukaan. Kielen ja kulttuurin elinvoimaisuuteen vaikuttavat monet sosiaaliset ja ekologiset seikat, monikulttuurisuus, luonnonvarat, mutta myös hallinnolliset suhteet. Esimerkiksi mordvalaiset asuvat hajallaan useilla eri

alueilla, minkä takia paikalliset olosuhteet vaikuttavat myös kielen ja kulttuurin tilaan. Kielellisen ja etnisen taustan lisäksi vahva integroiva tekijä on kuitenkin voimakas venäläinen valtakulttuuri.

Taulukossa 1 on esitetty suomalais-ugrialaisten kansojen väkiluvun kehitys Venäjällä vajaan viidenkymmenen vuoden aikana.

Taulukko 1. Suomalais-ugrialaisten kansojen väkiluku Venäjän federaatiossa vuosina 1959-2002 järjestettyjen väestönlaskentojen mukaan. Tiedot on koonnut Seppo Lallukka.

Kansa tai väestöryhmä	Väkiluku				
	1959	1970	1979	1989	2002
Mordvalaiset	1 211 100	1 177 500	1 111 100	1 072 900	843 400
Udmurtit	615 600	678 400	685 700	714 800	636 900
Marit	498 100	581 100	599 600	643 700	604 300
Komisyrjäänit	282 800	315 300	320 100	336 300	293 400
Komipermjakit	143 000	150 200	146 000	147 300	125 200
Karjalaiset	164 100	141 100	133 200	124 900	93 300
Vepsäläiset	16 200	8 100	7 600	12 100	8 200
Saamelaiset	1 800	1 800	1 800	1 800	2 000
Hantit	19 200	21 000	20 700	22 300	28 700
Mansit	6 300	7 600	7 400	8 300	11 400
Nenetsit	22 800	28 500	29 500	34 200	41 300
Selkupit	3 700	4 200	3 500	3 600	4 200
Nganasanit	700	800	800	1 300	800
Yhteensä	2 985 400	3 115 800	3 067 000	3 123 500	2 693 300
Koko Venäjä	117 534 300	130 079 200	137 409 900	147 021 900	145 164 000

Vähemmistöoikeuksista ja identiteetistä, kuten äidinkielisestä koulutuksesta ja oman kielen statuksesta alettiin Venäjällä puhua avoimesti vasta Neuvostoliiton romahtamiseen johtaneen yhteiskunnallisen vapautumisen yhteydessä 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa. Samoihin aikoihin alkoi vahva globaalistuminen, jonka yhteydessä nousi eri puolilla maailmaa esiin kysymys kieli- ja kulttuuridiversiteetin säilyttämisestä. Luonnon tasapainon järkkymisen ja kasvien tai eläinten uhanalaisuuden tavoin alettiin puhua kielellisestä uhanalaisuudesta.

1.2 Sukukansaohjelman kohdentaminen

Painotus sukukansaohjelman runsaat kymmenen vuotta kestäneen toiminnan aikana on ollut filologis-humanistinen. Tämä on ollut sikäli luonteva ratkaisu, että hanke alunperin käynnistettiin kansojen ja kulttuurien tukemiseen tähtääväksi toimenpideohjelmaksi ja äidinkielen puhujien määrä on tärkeimpiä kansan kulloisenkin tilan indikaattoreita. Mahdollisuus kehittää kulttuuria kielen avulla ja edistää sen siirtymistä seuraavalle sukupolvelle on kansan elinvoimaisuuden kannalta avainasemassa. Lisäksi sukukansaohjelman määräraha kuuluu Suomessa opetusministeriön toimialaan, jonka vastuulla on sama yhteiskunnallinen toimialue Suomessakin.

Sukukansaohjelman vuotuinen budjetti on alusta lähtien säilynyt suurin piirtein muuttumattomana, samanlaisena kuin se hyväksyttiin käynnistysvaiheessa, syvän taloudellisen laskusuhdanteen mainingeissa. Opetusministeriölle on siten myönnetty vuosittain sukukansaohjelmaa varten noin 353 000 euron siirtomääräraha, josta suurin osa on tullut sukukansaohjelman neuvottelukunnan käytettäväksi. Vuosina 1994-2004 ainoa muutos on määrärahan pieneneminen 100 000 markalla (vajaat 17 000 euroa) vuonna 2000.

Ohjelman pääsuuntaviivat ja tärkeimmät yhteistyömuodot hahmottuivat sen alkuvaiheessa. Yhteistyötä on tehty kielen ja kulttuurin viljelyn alalla. Yhteiskuntaa ja sen infrastruktuuria laajemmin koskettava toiminta on jäänyt alkuperäisen rajauksen mukaisesti sukukansaohjelman ulkopuolelle, ja sen ydinaluetta on ollut äidinkielen viljelyn ja etenkin kirjallisen kulttuurin tukeminen. Kulttuuriyhteistyön ja tukiohjelmien toteuttaminen on edellyttänyt verkostojen luomista, ja se olikin M. A. Castrénin seuran yhteyteen toimenpideohjelmaa koordinoimaan perustetun *Sukukansaohjelman neuvottelukunnan* ensimmäisiä tehtäviä. Tässä se saattoi hyödyntää myös jo olemassa olleita M. A. Castrénin seuran verkostoja.

Sukukansaohjelman varojen turvin on jaettu stipendejä, julkaistu oppikirjoja, tuettu sanomalehdistöä, järjestetty koulutustilaisuuksia ja ideoitu erityyppisiä hankkeita, joista tulee lähemmin puhetta luvussa 2. Varojen kohdistamisen pääperiaatteita on ollut alusta lähtien se, että ne ohjataan Venäjän suomalais-ugrilaisille, usein jonkin hankkeen osarahoituksena. Suomalaisen tutkimuksen tai suomalaisten matkojen rahoittaminen ei sukukansaohjelman neuvottelukunnan tekemän rajauksen mukaan ole kuulunut toiminnan piiriin. Tämä on tarkoituksenmukaista sekä ohjelman tavoitteiden että käytettävissä olevan määrärahan rajallisuuden vuoksi.

1.3 Toteuttajat ja verkostot Suomessa ja Venäjällä

Sukukansaohjelman varsinaisen toiminnan suunnittelu, koordinointi ja vastuullinen käytännön toteutus annettiin Suomessa vuonna 1990 perustetun M. A. Castrénin seuran tehtäväksi. Seura oli syntynyt nimenomaan yhteyden luomiseksi ja yhteistyön kehittämiseksi Suomen ja Venäjän suomalais-ugrilaisien välillä. M. A. Castrénin seura kokosi tutkimuslaitosten ja järjestöjen asiantuntijoista sukukansaohjelman neuvottelukunnan. Valtion tulo- ja menoarvioihin sisällytettiin määräraha ohjelman kustannuksiin, ja M. A. Castrénin seuralle osoitettiin samalla varat päätoimisen projektisihteerin palkkaamiseen.

Sukukansaohjelman neuvottelukunnan päätehtävänä on ollut luoda sisältö. Sen puheenjohtajana on toiminut koko ajan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran entinen pääsihteeri, kanslianeuvos Urpo Vento. Neuvottelukunnan kokoonpano on muutenkin säilynyt lähes muuttumattomana, ja sen jäseniä ovat olleet pääsihteeri Merja Hannus Suomi-Venäjä-Seurasta, professori Ulla-Maija Kulonen Helsingin yliopistosta, johtaja Seppo Lallukka Venäjän ja Itä-Euroopan instituutista, pääsihteeri Anna-Maija Raanamo Kansainvälisen henkilövaihdon keskukselta CIMO:sta ja professori Sirkka Saarinen Turun yliopistosta (ensin professori Alho Alhoniemi Turun yliopistosta). Neuvottelukunnan sihteerinä on toiminut projektisihteeri Tarmo Hakkarainen M. A. Castrénin seurasta.

Sukukansaohjelman toimintaedellytys on ollut Venäjän suomalais-ugrilaisille alueille rakennettu verkosto ja yhteyden etsiminen keskeisiin yhteistyökumppaneihin. Näitä olivat aluksi Venäjän suomalais-ugrilaisien tasavaltojen ja piirikuntien kulttuuri- ja opetusalan viranomaiset, paikalliset kansalliset kulttuurikeskukset ja -järjestöt, kustantamot, yliopistot ja kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimusta harjoittavat laitokset. Myöhemmin mukaan tulivat

myös radio- ja televisioyhtiöt ja sanoma- ja aikakauslehtien toimitukset. Helpottaakseen jatkuvaa yhteydenpitoa ja tiedonkulkua sukukansaohjelman ja M. A. Castrénin seuran tukena toimii Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla yhteyshenkilöverkosto.

Sukukansaohjelman tärkeimpiä toteuttajia Suomessa ovat yhteistyössä M. A. Castrénin seuran kanssa olleet kansainvälisen henkilövaihdon keskus CIMO, stipendiaatteja ja tutkijavieraita vastaanottaneet Helsingin ja Turun yliopiston laitokset, koulutusyhteistyötä monella tavalla tehneet Kansalliskirjasto, Museovirasto, Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti, Yleisradio sekä Karjalan tasavallassa julkaisuhankkeita edistänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Viime mainitun vastuualueella ovat ylipäätään olleet Suomen lähialueet ja niitä koskevien hankkeiden toteuttaminen Suomen osalta.

1.4 Selvityksen rakenne

Olen jäsennellyt tämän selvityksen siten, että tarkastelen luvussa 2 sukukansaohjelman toimintaa vuosina 1994-2004. Alaluvussa 2.3 esitän lähinnä sukukansaohjelman neuvottelukunnan luovuttamiin tietoihin perustuvan yhteenvedon ja arvion toteutetuista hankkeista ja niiden painopistealueista. Sen jälkeen esitän väliarvion sukukansaohjelman tähänastisesta toiminnasta.

Luvun 3 tavoitteena on arvioida ohjelman tavoitteita ja peruslähtökohtia. Se kuinka ohjelmaa toteutetaan, vaikuttaa siihen, tavoitetaanko kohdealueilla yksilöitä vai yhteisöjä. Toisin sanoen kielen ja kulttuurin tukemisen tavoitteet koskevat yhteisöä, mutta yksilön ja kielellisin ja kulttuurisin perustein määritellyn yhteisön sosiaalinen ympäristö voi olla hyvinkin erilainen.

Suomesta käsin tuettavan ja Venäjän alueella toteutettavien hankkeiden onnistumisedellytykset riippuvat siitä, ovatko tavoitteet ja päämäärät yhteisiä, ja minkälaiset hankkeet ovat ylipäätään mahdollisia. Suomella ja Venäjällä on kummallakin valtakunnallisia tavoitteita ja prioriteetteja, jotka eivät aina ota huomioon vähemmistöjen etua. Luvussa 4 arvioin sukukansaohjelman ja sen puitteissa toteutettavien hankkeiden toimintaympäristöä Suomessa ja Venäjällä. Liitteisiin 1 ja 2 olen koonnut esimerkkeinä Sukukansaohjelman neuvottelukunnalta saamani luettelot ohjelman tuen avulla julkaistuista kirjoista sekä tuetuista kulttuurihankkeista.

Toimintaympäristöön liittyy läheisesti se, että Suomi on sitoutunut kehittämään tavoitteitaan osana Euroopan Unionia, johon nykyään kuuluvat myös Viro ja Unkari. Luvussa 5 tarkastelen sitä, onko sukukansaohjelmaa tarkoituksenmukaisempaa kehittää kansallisena vai kansainvälisenä hankkeena.

Se kokonaiskuva, joka on hahmottunut selvitystyöni kuluessa, on esitetty luvussa 6. Ne perusteet, jotka olivat olemassa, ovat edelleen ajankohtaisia ja ehkä vielä akuutimpien toimien tarpeessa kuin sukukansaohjelmaa luotaessa. Samalla on asioita, jotka vaikeuttavat sukukansaohjelman tavoitteisiin pääsemistä. Tarvitaan toisaalta yksittäisiä hankkeita, jotka toteutetaan askel kerrallaan, mutta on myös luotava edellytykset sille, että yksittäishankkeet toimivat osana isompaa kokonaisuutta. Arvioni Suomen sukukansaohjelman toimintaedellytyksistä perustuu lukujen yhteydessä tekemiini päätelmiin. Ehdotuksia ja kysymyksiä, jotka olisivat hyödyllisiä hankkeen jatkoa ajatellen, olen esittänyt tekstin lomassa, ja joitakin olen niistä olen nostanut esille myös päätösluvussa. Olen erikseen osoittanut tällaiset kohdat lihavoimalla tekstin.

2 Suomen sukukansaohjelma 1994-2004

Verrattaessa nykyhetkeä ja kymmenen vuoden takaista tilannetta olennainen ero on siinä, että sukukansaohjelman syntyvaihe oli suurta poliittista murroskautta itäisessä Euroopassa. Sukukansaohjelman laatiminen oli esimerkki murrosvaiheelle tyypillisestä nopeasta avauksesta ja radikaalista toimintatapojen muutoksesta. Murros ilmeni monella tavalla: Neuvostoliitto hajosi, Itä-Eurooppa vapautui poliittisesti, Baltian maat itsenäistyivät, Venäjällä vallinnut talousjärjestelmä romahti ja vallanpitäjät vaihtuivat. Neuvostoliiton hajoamista edelsi se, että ajatuksen- ja sananvapaus alkoi laajeta asteittain. Glasnost ja perestroika olivat 1980-luvun puolivälin ja Mihail Gorbatschovin kauden poliittisia avainsanoja. Ne vähensivät lehdistö- ja muuta julkista sensuuria ja avasivat mahdollisuuksia kansalaismielipiteiden ilmaisemiseen. Suomalainen media reagoi suunnanmuutokseen näkyvästi Baltian tapahtumien myötä ja kansalaistottelemattomuuden alettua ensimmäistä kertaa nostaa päätään vuonna 1987 Itä-Viroon suunnitellun fosforiittikaivossuunnitelman yhteydessä.

Kansalaisaktiivisuus heräsi myös Sisä-Venäjällä. Suomessa ensimmäinen seuraus muutoksesta oli Venäjän suomalais-ugrialaisten kanssa tapahtuvaan yhteydenpitoon suuntautuneen kansalaisjärjestön, M. A. Castrénin seuran perustaminen vuonna 1990. Seura perustettiin heti seuraavana vuonna sen jälkeen, kun suomalaisdelegaatio oli osallistunut Joškar-Olassa 1989 järjestettyyn ensimmäiseen suomalais-ugrilaiseen kirjailijakonferenssiin. Kuten usein ennenkin, kulttuuri- ja tiedeyhteydet avasivat väylän yhteydenpidolle. Seuraava kirjallisuuskonferenssi elokuussa 1991 järjestettiin Espoossa. Välittömästi konferenssin päättymisen jälkeen alkoi Moskovassa vallankaappausyritys, jossa entiset kommunistijohtajat yrittivät palauttaa vallan käsiinsä.

2.1 Ohjelman käynnistäminen ja 1990-luvun alun poliittinen tilanne

Yleinen ilmapiiri 1990-luvun alussa oli Sisä-Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla virittäytynyt siihen, että iso, joskin lopputuloksiltaan ennakoimaton muutos oli käynnissä. Oman syyksensä Suomen ja Venäjän suomalais-ugrialaisten välisiin kontakteihin antoi se, että mari-laiset ryhtyivät aktiivisesti luomaan yhteyksiä Suomeen ja lähettivät erillisen delegaationkin

sitä varten. Tuloksena oli 1990-luvun alussa käynnistetty ja muutaman vuoden kestänyt M. A. Castrénin seuran kulttuuri- ja stipendiaattivaihto Marin kirjailijaliiton kanssa vuosina 1991-1993. Sittemmin tällainen bilateraalinen kulttuurivaihto lakkasi ja sai nimenomaan Suomen sukukansaohjelman kautta sellaisen muodon, jossa pitkäaikaisia hankkeita ei erikseen suoraan kohdisteta yhteenkään Venäjän suomalais-ugrilaiseen alueeseen tai kansaan. Tämä on suomalaisen osapuolen kannalta tehty pragmaattinen ratkaisu. Toiselta kannalta katsottuna se kuitenkin vähentää sellaista sitoutumista Venäjän suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien tukemiseen, johon kahdenvälisessä yhteistyössä voidaan päästä.

Yhteyksien viriäminen Suomen ja Venäjän suomalais-ugrialaisten välillä oli osoitus siitä, että Venäjällä lähes tavoittamattomissa eläneet suomalais-ugrialaiset kansat tiedostivat etnisen erikoislaatunsa ja sen säilymiseen ja kehittymiseen liittyvät uhkakuvat. Etsimällä ja luomalla yhteyksiä ulospäin tavoiteltiin aitoa vuorovaikutusta ja haluttiin hyödyllisiä vaikutteita. Sikäläisestä perspektiivistä katsottuna oli luonnollista, että kontakteja etsittiin juuri Suomeen, joka edusti kulttuuri-identiteetiltään tervettä ja vahvaa suomalais-ugrialaista perintöä ja oli lisäksi monella tavalla sosiaalisen hyvinvoinnin mallivaltio.

Tämä on lyhyesti tiivistettynä se taustatilanne, jossa alettiin suunnitella erityistä ohjelmaa Venäjän suomalais-ugrialaisten kielten ja kansojen tukemiseksi. Sukukansaohjelma syntyhistoria osuu vuosiin 1992 ja 1993, jolloin se laadittiin. Eduskunnassa ohjelma esiteltiin ja hyväksyttiin 1993 keskellä syvää taloudellista laskusuhdannetta, ja ohjelmaa ryhdyttiin toteuttamaan vuoden 1994 alusta. Vaikka kansalaisyhteydet olivat virinneet ja vähäisiä tieteellisiä yhteyksiä oli ollut jopa neuvostoaikana, on sukukansaohjelmalle ollut alusta alkaen tyypillistä poliittisten päättäjien kiinnostus siihen. Syntyihän koko ohjelma Eduskunnan aloitteesta, ja sitä oli pohjustettu Suomen tasavallan ja valtiomahtina Neuvostoliiton syrjäyttäneen Venäjän federaation välisissä sopimuksissa. Sopimuksia oli kaksi, tammikuussa 1992 solmittu Suomen tasavallan ja Venäjän federaation välinen sopimus sekä heinäkuussa solmittu Suomen tasavallan ja Venäjän federaation hallituksen välinen sopimus:

Suomen tasavallan ja Venäjän federaation välinen sopimus suhteiden perusteista 20.1.1992 (voimaan 27.2.1992 (Suomen säädöskokoelman n:o 648/92). 10. artikla:

Sopimuspuolet tukevat suomalaisten ja suomensukuisten kansojen ja kansallisuuksien omaperäisyyden säilyttämistä Venäjällä ja vastaavasti Venäjältä peräisin olevien omaperäisyyttä Suomessa. Ne suojelevat toistensa kieliä, kulttuuria ja historian muistomerkkejä.

* * *

Suomen tasavallan hallituksen ja Venäjän federaation hallituksen välinen sopimus yhteistyöstä kulttuurin, opetuksen ja tieteen alalla 11.7.1992 (voimaan 12.11.1992. Suomen säädöskokoelman n:o 983/92). 4 artikla:

Sopimuspuolet tukevat Venäjän suomensukuisen väestön sivistyksellisiä yhteyksiä Suomeen ja Venäjältä peräisin olevien mahdollisuuksia vaalia omaa kulttuuriperinnettään Suomessa.

Kumpaankin sopimukseen kirjattiin erikseen kohta, jonka mukaan sopimuksen osapuolet tukevat Venäjän suomensukuisten, siis suomalais-ugrialaisten kansojen sivistyspyrkimyksiä. Samoin sopimuksissa todettiin, ettei ole esteitä suoralle yhteydenpidolle Suomen kanssa. Sen sisältö koski aiemmin suljettuja ja kiellettyjä alueita.

2.2 Ohjelman toteutus ja koordinointi: verkoston luominen

- *Suomalais-ugrialaisten tasavaltojen ja piirikuntien kulttuuri- ja opetusalan viranomaiset, paikallisiin kansalliset kulttuurikeskukset ja -järjestöt, kustantamot sekä yliopistot ja humanistista tutkimusta harjoittavat laitokset ovat edelleen kansallisen kielen käytön ja kehittämisen kannalta tärkeimmässä asemassa: viranomaiset koordinoijina ja hallinnollisen vastuun kantajina, kustantamot materiaalin levittäjinä ja tuottajina ja yliopistot ja tutkimuslaitokset kouluttajina.*

Vuosina 1994-2004 sukukansaohjelman toiminta on rakentunut sen perusajatuksen varaan, että hankkeiden toteuttamiseksi tarvitaan toimiva yhteistyöverkosto Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla, erityisesti suomalais-ugrialaisten mukaan nimetyissä tasavalloissa. Karjalan tasavalta sijaitsee Suomen lähialueella ja se on historiallisten yhteyksien takia erilaisessa asemassa kuin muut, Sisä-Venäjän suomalais-ugrilaiset nimikkotasavallat. Karjalan tasavaltaan on suunnattu julkaisutukea ja toteutettu useita kirjahankkeita, mutta suurin osa sukukansaohjelman projekteista on toteutettu Sisä-Venäjän suomalais-ugrialaisten alueiden ja neljän nimikkotasavallan kanssa, joita ovat Mordvan, Marin, Udmurtian ja Komin tasavalta. Kaikissa niissä oli ohjelmaa käynnistettäessä ainakin jonkinlainen kansallisten instituutioiden ja koulutuslaitosten verkosto, jotka sopivat Suomen sukukansaohjelman yhteistyökumppaneiksi.

Sukukansaohjelman neuvottelukunta rakensi heti toimintansa aluksi yhteydet ohjelman kannalta keskeisiin tahoihin, kuten suomalais-ugrialaisten tasavaltojen ja piirikuntien kulttuuri- ja opetusalan viranomaisiin, paikallisiin kansallisiin kulttuurikeskuksiin ja -järjestöihin, kustantamoihin sekä yliopistoihin ja humanistista tutkimusta harjoittaviin laitoksiin. Nämä instituutiot olivat toiminnan alussa ja ovat edelleen kansallisen kielen käytön ja kehittämisen kannalta tärkeimmässä asemassa: viranomaiset koordinoijina ja hallinnollisen vastuun kantajina, kustantamot materiaalin levittäjinä ja tuottajina ja yliopistot ja tutkimuslaitokset kouluttajina. Neuvottelukunnan toimintaa ovat tukeneet sen alueelliset koordinaattorit Komin, Marin, Mordvan ja Udmurtian tasavalloista sekä Hanti-Mansian ja 2000-luvun alussa lakkautetussa Permin Komin piirikunnassa.

Toimintansa alussa Sukukansaohjelman neuvottelukunta hankki yhteistyökumppaneilta tietoa voimassa olevista opetussuunnitelmista, oppikirjahankkeista ja -tarpeista. Se kokosi myös raportteja kansallisten kielten asemasta ja osuudesta koulujen opetuskielenä, oppikirjatuotannossa, joukkotiedotusvälineissä ja eri alueiden kirjallisessa kulttuurissa yleensä, mikä oli perusedellytys oppimateriaalin tuotannon ja muiden julkaisujen tukemisen käynnistämiseksi. Neuvottelukunta toteaa jo ensimmäisessä toimintaraportissaan vuosilta 1994-1996 selvityksistä ilmenneen, että voimakkaan valtakulttuuriin assimiloitumisen seurauksena kansallisten kielten asema oli heikko lähes kaikilla kulttuurielämän aloilla. Sukukansaohjelman varoja päätettiin tuolloin ohjata kansallisten kielten ja kulttuurien viljelyä edistäviin ja identiteettiä vahvistaviin hankkeisiin, mm. opetusalan yhteistyöhön, humanistiseen tutkija-koulutukseen, tietopalvelujen kehittämiseen, yhteistyöhön kirjasto- ja museosalalla, julkaisu-

ja joukkotiedotustoimintaan kansallisilla kielillä sekä kulttuurivaihtoon. Nämä ovat olleet tärkeimmät sisällölliset painopistealueet koko ohjelman ajan.

2.3 Toteutetut hankkeet ja sukukansaohjelman painopistealueet

Sukukansaohjelman painopistealue on alusta alkaen ollut humanistis-filologinen. Tämä on perusteltua monesta syystä. Kielen elinvoimaisuus, sen käytön tukeminen ja välittyminen seuraavalle sukupolvelle on Venäjän suomalais-ugrilaisten kansojen tulevaisuuden suurimpia ongelmia. Kansallisen perinnön ja omaleimaisuuden tärkeimpiä ilmentäjiä ovat oppimateriaalit, muut painetut julkaisut ja kieltä viljelevä media.

Oppimateriaalin tuottaminen ja julkaisutuki olivat vahvasti esillä varsinkin sukukansaohjelman alkuvuosina. On vaikeaa ajatella modernia, elinvoimaista kulttuuria ilman omakielisiä julkaisuja. Kirjojen laatimiseen ja julkaisemiseen Venäjällä liittyy kuitenkin monenlaisia ongelmia ja se on myös kallis toimintamuoto. Sukukansaohjelman neuvottelukunta onkin etsinyt myös muita keinoja tukea ja edistää aktiivista kielenkäyttöä. Se näkyy erityisesti uusien toimintamuotojen etsimisessä ja esimerkiksi asiantuntijakoulutuksen kehittämisenä.

Myös henkilövaihto on kuulunut alusta lähtien sukukansaohjelman piiriin. Kahteen suuntaan kulkeva vuorovaikutus ilmenee parhaiten juuri tällä osa-alueella. Suomen kielellä on arvostettu asema useilla Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla sen välinearvon takia: sen avulla on toisaalta edistetty esimerkiksi kirjallisuuden kääntämistä, toisaalta haettu näkökulmaa suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen edustamaan maailmankuvaan. Sukukansaohjelman turvin Suomessa on vierailut kymmeniä kansainvälisen henkilövaihdon keskuksen CIMOn stipendiaatteja, ja lisäksi varsinkin 1990-luvun puolella suomalaisia kielenopettajia työskenteli Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla. Näihin liittyvät läheisesti Venäjän suomalais-ugrilaisille suunnatut, Venäjällä vuosittain toteutetut suomen kielen kesäkurssit.

Sukukansaohjelman kuluessa on vähitellen vahvistunut käsitys, että eri aloittain räätälöidyllä koulutuksella voidaan konkreettistaa vuorovaikutusta ja antaa kansallisen kulttuurin kannalta tärkeitä virikkeitä. Näistä sekä yleisemmin kulttuurivaihdoksi luokiteltavasta yhteistyöstä tulee yksityiskohtaisemmin puhetta seuraavassa.

Sukukansaohjelman tuella on edistetty lähes kaikilla jollakin tavalla järjestäytyneillä Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla oppi- sekä kauno- ja käännöskirjallisuuden julkaisemista, jokin verran myös tietokirjallisuutta (ks. liite 1). Valtaosa niistä on toteutettu osarahoitusperiaatteella siten, että hankkeiden tarvitsemasta tuesta osa on tullut kohdealueilta, osa sukukansaohjelman varoista. Sukukansaohjelman neuvottelukunta on järjestelmällisesti seurannut hankkeiden toteutusta ja pyytänyt selvitykset tukirahojen käytöstä.

2.3.1 Oppimateriaalin tuottaminen ja julkaisutuki

- *Samalla kun kymmeniä kirjoja on julkaistu Suomesta saadun tuen turvin, ovat monella alueella paikalliset resurssit kirjojen julkaisemiseen heikentyneet.*
- *Ilman oppikirjoja äidinkielen taitojen kehittymisedellytykset koulun alaluokilla ovat huonot. Kaunokirjallisuus ja lehdistö edistävät äidinkielen lukutaitoa, laajentavat käsitemaailmaa ja ilmaisurepertoaaria. On ilmeistä, että vastaavaa julkaisutukea tarvitaan jatkossakin.*

Koska Venäjän suomalais-ugrialaisten kansojen tilanne ja oikeudet heijastavat paljolti kielellistä tilannetta ja kielillisiä oikeuksia, on selvää, että äidinkielen vahvistaminen sekä koulutuksen että käytön kielenä on ollut esillä myös sukukansaohjelmassa. Erityisesti sen alkuvaiheissa haluttiin kohentaa mahdollisuuksia suomalais-ugrilaisilla kielillä annettavaan kouluopetukseen tuottamalla oppimateriaaleja. Näissä hankkeissa otettiin huomioon paikallisten viranomaisten toiveet ja kehiteltiin heille ehdotuksia oppikirjoiksi, joilla voisi olla merkitystä vähemmistökieliä ja -identiteettiä kehitettäessä.

Omakielisen koulun ja äidinkielisen opetuksen pohjaksi katsottiin tarvittavan sanakirjoja, lukemistoja sekä äidinkielen ja historian oppikirjoja. Puutetta todettiin olevan sekä pätevistä oppikirjojen laatijoista että julkaisuvaroista. Oppimateriaalien laadinta tarkoitti siten niiden tekijöiden koulutusta ja kustantajien taloudellista tukea. Alkeisoppikirjoja julkaisemalla, lukemistoilla (muutamia kaksikielisiä) ja historiankirjoilla tuettiin välillisesti omakielisen opetuksen lisäämistä ja oman kulttuurin tuntemusta, ja yhteistyökumppaneiksi etsittiin paikallisia kustantamoita ja opetusministeriöitä.

Sukukansaohjelman toiminta-alueista Venäjän suomalais-ugrialaisten kansojen ja niiden kulttuurien epävarma tilanne näkyy mm. julkaisutoiminnassa: sukukansaohjelman varoin on edistetty lukuisia kirjahankkeita käytännössä lähes kaikilla Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla (ks. liite 1). Mutta samalla kun kymmeniä kirjoja on julkaistu Suomesta saadun tuen turvin, ovat monella alueella paikalliset resurssit kirjojen julkaisemiseen heikentyneet. Esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Karjalan kustantamoille ja kirjantekijöille ohjaaman tuen turvin on valmistunut 36 liitteessä 1 mainittua julkaisua. M. A. Castrénin seuran kautta on samana aikana tuettu 61 suomen etäsuokukieliin liittyvää sanakirja- ja oppihanketta. Edelliset yhteen laskettuna kaunokirjallisten teosten ja tietokirjojen kanssa sukukansaohjelman tukea on saanut lähes 150 julkaisuhanketta. Ne ovat kohdistuneet eri alueille seuraavasti taulukossa 2 esitetyllä tavalla.

Taulukko 2. Sukukansaohjelman tukea saaneet julkaisut kohdealueittain.

Baškortostanin tasavalta	1
Karjalan tasavalta	36
Komin tasavalta	21
Marin tasavalta	37
Mordvan tasavalta	20
Udmurtian tasavalta	17
Hanti-Mansian piirikunta	4
Permin Komin piirikunta	7
Taimyirin piirikunta	1
Tomskin oblasti	1
Muut	1
Yhteensä	146

Silti ilmestyvien kirjojen kokonaismäärä on vähentynyt joillakin alueilla dramaattisesti. Marin tasavallassa valtiollinen kustantamo julkaisi neuvostoaikana vuodessa noin 40 oppikirjaa ja 60 muuta julkaisua mariksi. Nykyään luku on alle 10 kirjaa, ja arvion mukaan Suomen sukukansaohjelman tuki on kattanut vuodesta 1997 lähtien lähes 30% kaikista julkaisuista.

Udmurtian tasavallasta tätä selvitystä varten pyydettyjen tietojen mukaan sukukansaohjelman varoin tuettujen 16 niteen kokonaispainosmäärä on yhteensä 36 700 kappaletta, keskimäärin yli 2000 kappaletta. Pienimmät painosmäärät ovat olleet 500 kappaletta (yhden yliopistoalbumin painosmäärä 200 kpl), suurimmat 7000 kappaletta. Kirjojen levitys on tapahtunut Udmurtian tasavallan opetusministeriön ja paikallisten kirjakauppojen välityksellä. Kaunokirjallisten teosten jakelusta - myös kouluihin - ovat vastanneet kirjailijat itse, samoin esimerkiksi antologioita toimittaneet yliopistolaitokset. Saatujen tietojen perusteella julkaisutukea saaneita oppikirjoja käytetään laajalti oppimateriaalina.

Komin tasavallassa viranomaiset ovat huolehtineet kirjojen levityksestä. Tuettuja oppikirjoja on toimitettu kyläkouluihin, joissa ne on annettu koululaisten käyttöön kouluvuoden ajaksi, mutta kerätty sen jälkeen talteen tulevaa käyttöä varten. Oppikirjoja ei ole toimitettu kirjakauppoihin myyntiin. Komin tasavallan paikallisessa kustantamossa julkaistu kaunokirjallisuus sen sijaan on osin päätyntä myyntiin, osin jaettu Komin kansalliskirjaston toimesta alueen kirjastoille (kaupungit, kunnat, kylät) sekä kulttuurilaitoksille. Kirjojen jakelusta ei ole aiheutunut ylimääräisiä kuluja.

Vastaavanlaiset yhteenvedot saatiin tätä selvitystä varten myös Mordvan tasavallan kustantamosta sekä Permin Komin piirikunnasta. Myös viime mainitussa oppikirjojen jakelusta ovat vastanneet viranomaiset. 8. ja 9. luokan oppikirjat on jaettu piirikunnan kouluihin ja kyläkirjastoihin, ja niitä käytetään komipermjakkilaisen kirjallisuuden oppitunneilla. Oppikirjoista otettiin 2000 kappaleen painos. Julkaistut oppikirjat eivät ole myynnissä.

Kirjojen lisäksi myös sanomalehdet ovat saaneet tukea sukukansohjelmasta. Päällimmäisenä syynä näyttää olleen talous ja lehtien ulkoisten resurssien huononeminen, mutta taloutta on myös käytetty tekosyynä poliittisesti ei-toivottuja, vapaampia journalistisia periaatteita soveltaneiden lehtien toiminnan hankaloittamiseksi. Tältä osin tilanne on kärjistynyt 2000-luvulla erityisesti Marin tasavallassa, jossa riippumattomat sanomalehdet joutuivat ensin siir-

tämään painatuksensa tasavallan ulkopuolelle ja lakkautettiin pian sen jälkeen kokonaan. Suomalais-ugrialaisten kielten aktiivisen käytön lisäämiseksi varoja ohjattiin jo ensimmäisen kolmen vuoden (1994-1996) kuluessa valikoidusti kansallisilla kielillä ilmestyville lehdille. Esimerkiksi Karjalan tasavallassa tilattiin karjalan-, vepsän- ja suomenkielisiä lehtiä koulujen, opistojen, korkeakoulujen, kirjastojen, vanhainkotien ja kulttuurijärjestöjen käyttöön.

Sukukansaohjelmasta myönnetty julkaisutuki on kohdistunut sellaisille temaattisille alueille, jotka ovat suomalais-ugrialaisten kielten tulevaisuuden kannalta tärkeitä: sanakirjoja on toteutettu yhteistyössä suomalaisten asiantuntijoiden kanssa, ja niiden avulla on kehitetty kielen resursseja, laajennettu ilmaisukeinoja sanastoa kehittämällä. Muut julkaisutuen muodot ovat tähdänneet kielen käytön edistämiseen. Ilman oppikirjoja äidinkielen taitojen kehittymisedellytykset koulun alaluokilla ovat huonot. Kaunokirjallisuus ja lehdistö edistävät äidinkielen lukutaitoa, laajentavat käsitemaailmaa ja ilmaisurepertoaaria. On ilmeistä, että vastaavaa julkaisutukea tarvitaan jatkossakin.

2.3.2 Henkilövaihto: stipendiaatit ja suomen kielen opetus

- *Jatkossa onkin syytä pohtia, voisiko lehtori- ja kieliassistenttitoiminta olla yhtä intensiivistä kuin se parhaimmillaan 1990-luvulla oli. Tämä tuloksiltaan hedelmällinen toimintamuoto on vähentynyt selvästi 2000-luvulla ilman, että sitä olisi tarkoituksella haluttu tai olisi aihetta supistaa.*
- *Ensiarvoisen tärkeää olisi, että Suomeen tulevilla stipendiaateilla on kotialueellaan tukiverkosto, johon he voivat stipendiaattikauden jälkeen palata.*
- *Suomessa on edellytyksiä antaa myös muuta kuin humanistis-filologista alueellisten kulttuurien ja elinkeinojen kehittämiseksi tarvittavaa tietoa. Tähän liittyvää yrittäjätietoutta ja koulutusyhteistyötä tarvittaisiin lähes kaikilla Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla.*

Kuten edellä jo todettiin, sukukansaohjelman puitteissa toteutettu henkilövaihto on kahdensuuntaista. Suomeen tulleet stipendiaatit ovat olleet sen valtavirta, mutta varsinkin 1990-luvun puolella oli Suomesta Venäjän suomalais-ugrilaisiin tasavaltoihin lähetetyillä suomen kielen lehtoreilla ja kieliassistentteilla suuri merkitys. (Lehtoreina ovat toimineet ylempien korkeakoulututkinnon suorittaneet äidinkielisistä opettajista, kieliassistenttien omat opinnot ovat vielä kesken.) On paikallaan toistaa se seikka, että suomen kielen opettamisella on nimenomaan välinearvo, ja se tarjoaa hyvin suomen opinnoissaan edenneelle mahdollisuuden päästä stipendiaattina Suomeen, kehittämään taitojaan edelleen ja oppimaan Suomessa tarjolla olleita tietoja haluamallaan alueella. Näin lehtori- ja kieliassistenttitoiminta tukee suoraan stipendiaattien lähettämistä ja edistyneempien kieliopintoja Suomessa. Samaa päämäärää edistävät myös Venäjällä suomalais-ugrilaisille järjestettävät suomen kielen kesäkurssit, jotka

tarjoavat lisäksi opiskelijoille mahdollisuuden tavata toisiaan ja vaihtaa kokemuksiaan. Kesäkursseja on järjestetty Komin tasavallassa vuonna 1994, 2000 ja 2004, Marin tasavallassa vuonna 1995 ja 2002, Mordvan tasavallassa vuonna 1996, 1999 ja 2003, Udmurtian tasavallassa 1997 ja 2001 sekä Permin Komin piirikunnassa vuonna 1998. Kurseille on osallistunut 250 opiskelijaa suomalais-ugrilaisista tasavalloista ja piirikunnista.

Lehtori- ja kieliassistenttitoiminnan merkitys näkyy erityisesti siinä, että niissä Venäjän suomalais-ugrilaisissa yliopistoissa (käytännössä Saranskin, Joškar-Olan, Iževskin ja Syktyvkarin yliopistossa) Suomesta lähetetyn lehtorin tai kieliassistentin ohjauksessa Suomen kielen ja kulttuurin perustiedot hankkineilla stipendiaateilla on huomattavasti paremmat edellytykset täydentää tietoaan ja avartaa näkemystään kuin sellaisilla, jotka eivät ole saaneet äidinkielen ohjausta. Toisin sanoen se, että kaikki yliopistot eivät 2000-luvulla enää ole halunneet tai voineet ottaa vastaan Suomesta lähetettyä Suomen kielen ja kulttuurin opettajaa, vaikuttaa Suomeen tulevien stipendiaattien valmiuksiin. Kohdeyliopistoissaan toimivat lehtorit ja kieliassistentit ovat tukeneet myös muiden sukukansaohjelman hankkeiden toteutuksessa.

Lehtori- ja kieliassistenttien lähettäminen liittyy siihen, että Suomi on tukenut Suomen kielen ja kulttuurin opetusta ulkomailla järjestelmällisesti jo yli 35 vuoden ajan. M. A. Castrénin seuraan oli 1990-luvun alusta lähtien tullut tiedusteluja ja pyyntöjä suomen kielen opetuksen järjestämiseksi myös Venäjän suomalais-ugrilaisien alueiden korkeakouluissa. Aikaisempi Ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiain neuvottelukunta, nykyinen Ulkomaisten yliopistojen Suomen kielen ja kulttuurin opintojen neuvottelukunta (UKAN/CIMO) käynnisti ja lisäsi ensin sukukansaohjelman käyttöön myönnettyillä, myöhemmin muiden varojen turvin suomen kielen ja kulttuurin opetusta Venäjän yliopistoissa lähettämällä suomen kielen opettajan Komin (1994-2002), Marin (1994, 1995-96, kl 2000, sl 2001, 2003-2004), Mordvan (1994-2004) ja Udmurtian tasavaltaan (1994-97, kl 1999, 2000-2001) sekä Tverin lääniin (1995-2000). Muiden suomen kielen ulkomaanlehtorien tavoin opettajat toimivat asemapaikkanaan myös kulttuurinvälittäjinä ja Suomi-asiantuntijoina. Lehtoritoiminnan lisäksi alettiin järjestää yhteistyössä paikallisten yliopistojen kanssa edellä mainittuja suomen kielen ja kulttuurin kesäkursseja Venäjän suomensukuisten kansojen kansallisten kielten ja kulttuurien opiskelijoille.

Jatkossa onkin syytä pohtia, voisiko lehtori- ja kieliassistenttitoiminta olla yhtä intensiivistä kuin se parhaimmillaan 1990-luvulla oli. Suomesta lähetettyjä lehtoreita ja kieliassistentteja on toiminut samanaikaisesti enimmillään kolmessa tasavallassa. Tämä tuloksiltaan hedelmällinen toimintamuoto on vähentynyt selvästi 2000-luvulla ilman, että sitä olisi tarkoituksella haluttu tai olisi aihetta supistaa. Yhtenä syynä näyttää olleen vastaanottavien yliopistojen vaikeus sitoutua lehtorin tarvitsemaan tukeen, kuten käytännön elämän järjestelyihin asunnosta alkaen, toisaalta paikallisen korkeakouluopetuksen koulumaisuus. Lehtorien opetuksessa piilevä potentiaali välittyy erinomaisesti varsinaiselle kontaktiryhmälle eli opiskelijoille, mutta laitos- tai yliopistojohdon kannalta on pidetty realistisena vaihtoehtona korvata lehtoriopetus paikallisin voimin. Lehtoritoiminnalla on epäilemättä myös jatkossa paljon tarjottavaa sukukansaohjelmalle, jos riittävän päteviä halukkaita lähtijöitä löytyy ja vastaanottavat korkeakoulut pitävät tällaista yhteistyötä tarpeellisena.

Suomeen kohdistuvan stipendiaattivaihdon pääkoordinaattori on Kansainvälisen henkilövaihdon keskus CIMO, joka on myöntänyt kohdeapurahoja Venäjällä asuvia suomensukuisia kansoja edustaville jatko-opiskelijoille ja nuorille tutkijoille (aluksi korkeintaan 35-vuotiaille, myöhemmin ikäraja poistettiin) fennougristiikan, suomen kielen ja kulttuurien tutkimuksen jatko-opintoihin sekä tutkimus- ja opetusyhteistyöhön suomalaisissa yliopistoissa. Käytännössä useimmat stipendiaatit ovat olleet äidinkiелensä ja sillä kirjoitetun kirjallisuuden jatko-opiskelijoita ja tutkijoita, jotka ovat siinä yhteydessä tutustuneet myös Suomen kieleen

ja kulttuuriin. Apurahaohjelman tarkoituksena on tukea osaltaan suomensukuisten kielten säilyttämistä ja kehittämistä, vahvistaa kieliyhteisöjen kulttuuri-identiteettiä Venäjällä. Se edistää sivistyksellisiä yhteyksiä Suomeen sekä tukee tutkimuksen ja opetuksen kansainvälistymistä ja yhteyksien rakentamista suomalaisten ja Venäjän suomalais-ugrialaisten alueiden yliopistojen välillä.

CIMOn myöntämän apurahan suuruus on riippunut stipendiaatin akateemisesta tasosta, kokemuksesta ja isäntälaitoksen mahdollisesti järjestämistä tukimuodoista. Tavallisesti stipendiaattien kutsuminen on ollut mahdollista ainoastaan sukukansaohjelman rahoituksen turvin, ja myös stipendiaateilta saatu palaute on lähes yksinomaan myönteistä. Apuraha on henkilökohtainen ja se on tarkoitettu kattamaan stipendiaatin välttämättömät elinkustannukset Suomessa. Stipendikauden kesto on koko toiminta-ajan ollut 1-9 kuukautta, jonka jälkeen apurahan saaja on jättänyt CIMOLle raportin toiminnastaan. Sukukansaohjelman varoista myönnettyt stipendit jakautuvat kansallisuuksittain seuraavasti (taulukko 3).

Taulukko 3. Kansainvälisen henkilövaihtokeskuksen CIMOn sukukansastipendiaattien jakautuminen kansallisuuksittain

Kansallisuus	lukumäärä
karjalaisia	12
inkeriläisiä	1
vepsäläisiä	1
lyydiläisiä	1
suomalaisia	2
ersäläisiä	18
mokšalaisia	13
marilaisia	41
udmurtteja	32
komeja	22
komipermjakkeja	4
hanteja	1
manseja	1
nenetsejä	0
nganasaneja	0
enetsejä	0
selkuppeja	0
muita	1
Yhteensä:	141 stipendiaattia
	232 stipendiä
	1082,5-1084,5 stipendikuukautta

Stipendiaattivaihdon vahvuus ja ongelma on se, että kaikista käytännön järjestelyistä, kuten stipendiaatin maahantuloon liittyvistä asioista, vastaanottamisesta, majoitusvarauksista jne. huolehtii suomalainen isäntälaitos, joka myös toimii stipendin hakijana. Stipendiaatit siis toisaalta rikastuttavat isäntälaitoksen tutkija- ja opiskelijakaartia, toisaalta kuormittavat pienten laitosten henkilökuntaa, jonka työpanoksesta kuluu välillä huomattavankin paljon stipendiaattien ohjaamiseen.

Kaiken kaikkiaan henkilövaihto on pitkäjänteinen toimintamuoto, ja sukukansaohjelman tulokset siltä osin voivat olla kauaskantoisia. Runsaat kymmenen vuotta toimittuaan henkilövaihtoon liittyy joukko kysymyksiä, joiden avulla sitä voitaisiin jatkossa kehittää. Ensiarvoisen tärkeää olisi, että Suomeen tulevilla stipendiaateilla on kotialueellaan tukiverkosto, johon he voivat stipendiaattikauden jälkeen palata. Muussa tapauksessa stipendiaattijasta saatava hyöty ei välttämättä kulkeudu stipendiaatin kotialueelle. Sekä Venäjän suomalais-ugrialaisten alueiden että Suomeen tulevien stipendiaattien kannalta Suomen kielen ja kulttuurin lehtori- ja kieliassistenttitoiminnalla on edelleen paljon annettavaa. Lisäksi on otettava huomioon se, että jos stipendiaatit kutsutaan Suomeen nimenomaan sukukansaohjelman puitteissa, on tärkäläisille isäntälaitoksille turvattava riittävät resurssit ottaa vastaan stipendiaatteja ilman, että ne joutuvat supistamaan muuta toimintaansa.

Henkilövaihdon ja stipendiaattien vastaanottajamaan Suomen ja seuraavaksi tarkasteltavan koulutusyhteistyön kannalta sukukansaohjelmaan liittyy myös se näkökulma, että Suomessa on edellytyksiä antaa myös muuta kuin humanistis-filologista alueellisten kulttuurien ja elinkeinojen kehittämisessä tarvittavaa tietoa. Tähän liittyvää yrittäjätietoutta tarvittaisiin lähes kaikilla Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla, joita koskevat Suomessakin tutut yhteiskuntarakenteen muutokset, etenkin kaupungistuminen, elinkeinojen vaihtuminen ja sopeutuminen jatkuvasti muuttuvaan talousjärjestelmään.

2.3.3 Koulutusyhteistyö

- *Taitoa ja tottumusta lukea ja tuottaa tekstejä omalla äidinkielellä on edelleen edistettävä ja tuettava.*

Sukukansaohjelman tehokkaimpia ja saamani palautteen perusteella erittäin hyödyllisenä pidettävä toimintamuoto on koulutus ja kurssien sekä seminaarien avulla Venäjän suomalais-ugrilaisille alueille välitettävä tieto. Tällaisten hankkeiden etu on se, että ne antavat osallistujille tiedon lisäksi konkreettisia malleja ja ajatuksia siitä, miten kehittää toimintaa. Kurseja ja seminaareja on järjestetty lähes koko ohjelman toteuttamisajan ja sen painopistealueita ovat olleet museoala, kirjastokoulutus ja erilaiset viestinnän muodot. Sähköisen viestinnän koulutus on suunnattu erityisesti radio- ja televisiotoimittajille.

Taustaltaan kansatieteeseen ja aineelliseen kulttuuriin liittyvä museoalan yhteistyö on esimerkki alueesta, jolla on aktiivisen toiminnan ansiosta syntynyt hyvä asiantuntijayhteistyöverkosto. Museoviraston ja sen toiminta-aloja vastaavien Venäjän suomalais-ugrialaisten museoiden ja tutkimuslaitosten kesken on järjestetty koulutusta, julkaisuja ja näyttelyitä. Museoviraston rooli on ollut järjestää Venäjän suomalais-ugrialaisten alueiden museoiden ja tutkimuslaitosten edustajille 2-3 viikon mittaisia tutkijakursseja, joiden osallistujille on esitelty museoalan toiminnan eri muotoja.

Kirjastoalan yhteistyö on merkinnyt sekä aineellista tukea että vastaavanlaisten koulutus-tilaisuuksien järjestämistä kuin museoalalla. Suomessa hankkeisiin ovat osallistuneet Helsingin yliopiston kirjaston, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen, Museoviraston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran edustajat. Kirjastoyhteistyötä on koordinoanut Venäjän ja Itä-Euroopan instituutin kirjasto, jonka välittämänä Venäjän suomalais-ugrilaisille kirjastoille on lähetetty aineellisenä tukena lähes 1500 Suomessa ilmestynyttä nidosta, lehtien vuosikertoja ja

musiikkiäänitteitä. Vastikään on kirjastoyhteistyön avulla käynnistetty eri suomalais-ugrilaisilla alueilla kirjastoinformaation siirtäminen elektroniseen muotoon. Vastaavaa koulutusta on järjestetty myös televisio- ja radiotoimittajille.

Kuten edellä on todettu, äidinkielen viljelyllä ja asemalla on erityistä merkitystä suomalais-ugrilaisten ja muiden vähemmistöjen tulevaisuudelle. Kielen elinvoimaisuuden edellytys on, että sitä käytetään ja kehitetään ja kielenkäyttäjien luku- ja kirjoitustaitoa vahvistetaan. Viime vuosina on sukukansaohjelman neuvottelukunnan mukaan saatu positiivisia tuloksia kehittämällä kirjoittajakoulutusta. Kääntäjä- ja kirjoittajakursseja on järjestetty vuodesta 2001 lähtien joka kesä, vuonna 2004 neljällä eri alueella. Näin sukukansaohjelma on löytänyt konkreettisen ja toimivan työmuodon, joka edistää ja vahvistaa kansallisten kielten käyttöä. Kirjoittajakoulutuksessa korostuu yksi suomalais-ugrilaisten kansojen tulevaisuuden peruskysymys: tarvitaan taitavia kirjoittajia, mutta myös taitoa ja tottumusta lukea omalla äidinkiellä ilmestyviä tekstejä on edistettävä.

Kaiken kaikkiaan koulutusyhteistyötä on toistaiseksi toteutettu sellaisilla alueilla, joilla on kontaktit olemassa. Koska koulutusyhteistyö näyttää kantavan hedelmää, on luonnollista ajatella, että sukukansaohjelman puitteissa pohditaan jatkossa myös muita aloja, joilla koulutusyhteistyötä voidaan hyödyntää tai ainakin kokeilla.

2.3.4 Kulttuurivaihto ja -tapahtumat

Sukukansaohjelman turvin on vuosittain tuettu myös useita tapahtumia ja vierailuja, joita voi lyhyesti luonnehtia kulttuurivaihdoksi. Tällaiset hankkeet ovat tavallisesti olleet kertaluonteisia, ja tukea on myönnetty selvästi rajatun hakemuksen perusteella. Toteutetut hankkeet on esitelty luettelona liitteessä 2. Koska tämä ryhmä on kaikista sukukansaohjelman tukemista kokonaisuuksista heterogeenisin, ei ole syytä tarkastella yksittäisiä tapauksia lähemmin. Sukukansaohjelman neuvottelukunta on katsonut esitettyjen hankkeiden kuuluvan sen toimialueeseen. Niistä jokainen on omalla tavallaan edistänyt kokonaisuohjelman toteutumista.

2.4 Väliarvio kymmenvuotisesta sukukansaohjelmasta

- *On toivottavaa, että aloitteet lähtisivät nimenomaan kohdealueilta eivätkä pääasiassa tai yksinomaan Suomesta käsin.*

Suomesta käsin arvioituna sukukansaohjelman toiminta vuosina 1994-2004 on ollut alusta lähtien järjestelmällistä ja tavoitteellista. Sukukansaohjelman neuvottelukunta on seurannut hankkeiden toteutumista Venäjällä ja kehittänyt uusia toimintamuotoja. Henkilövaihto ja koulutus ovat olleet kattavia teemoja koko ajan, ja niiden merkitys on epäilemättä suuri myös jatkossa. Aineellinen tuki ja Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla sijaitsevien instituutioiden tuki on kohdistunut erityisesti kansallisilla kielillä ilmestyneisiin julkaisuihin.

Sukukansaohjelmaa on toteutettu tähän asti erittäin johdonmukaisesti hanke kerrallaan edeten ja sen toteutumista mahdollisimman tarkkaan seuraten. Neuvottelukunnassa on monipuolista tietoa Venäjän suomalais-ugrilaisilta alueilta ja sukukansaohjelman kannalta keskeisten alojen asiantuntijoita. Ohjelman toimimisen kannalta tärkeitä ovat sekä organisaation ver-

kostot että neuvottelukunnan jäsenten yhteydet Venäjän suomalais-ugrilaisille alueille. Nämä seikat ovat luoneet perusedellytykset sille, että sukukansaohjelman turvin on voitu toteuttaa toistasataa yksittäistä suomalais-ugrialaisten kansojen ja kulttuurien sekä erityisesti kielten tukemiseen tähtäävää hanketta. Lisäksi toistasataa stipendiaattia on vierailut Suomessa.

Vuosittain opetusministeriölle laadituissa sukukansaohjelman neuvottelukunnan raporteissa sekä esimerkiksi tämän selvityksen liitteissä luetelluista hankkeista ilmenee myös se, että olosuhteet niiden toteuttamiseksi ovat vaihtelevat. Neuvottelukunnan asettamien ja toteuttamien tavoitteiden valossa ja resursseihinsa nähden sukukansaohjelma on ollut tehokas ja tuloksekas.

On huomionarvoista, että neuvottelukunta on jatkuvasti pohtinut, mihin suuntaan sukukansaohjelmaa tulisi kehittää ja etsinyt uusia toimintamuotoja. Venäjän suomalais-ugrialaisten kansojen ja kulttuurien tukemiseen tähtäävän ohjelman peruskysymys on silti edelleen se, lähtevätkö aloitteet Suomesta vai Venäjän suomalais-ugrilaisilta alueilta, ovatko tukiohjelman kohteet riittävän dynaamisia, jotta tuesta saadaan mahdollisimman paljon hyötyä. On myös toivottavaa, että aloitteet lähtisivät nimenomaan kohdealueilta eivätkä pääasiassa tai yksinomaan Suomesta käsin. Vuoden 2002 toimintaraportissaan neuvottelukunta arvioi sukukansaohjelman tavoitteita seuraavasti:

Alusta pitäen on ollut selvää, että Venäjän vähemmistökielten ja kansallisten kulttuurien tulevaisuutta ei voida rakentaa ulkopuolisen avun varaan. Avainasemassa ovat toisaalta liittovaltion, tasavaltujen ja alueiden päättäjät, toisaalta yksityiset perheet ja ihmisten omat valinnat. Kun Suomi vuosikymmen sitten oli solminut valtio- ja kulttuurisopimukset uuden Venäjän kanssa, oli Federaation suomalais-ugrilaisessa kentässä toiveikas ja innostunut mieliala ja suuri halu hyödyntää Suomen kokemuksia. Vuosien myötä talouden ongelmat, vallanpitäjien toimet ja ihmisten pettymys kehityksen hitauteen ovat karsineet alan toimijoita. Vaikka voimavarat ja toimintaedellytykset ovat olleet rajallisia, tuloksiakin on saavutettu ja usko ohjelman tarpeellisuuteen on säilynyt.

Käsitykseni mukaan Suomen sukukansaohjelma on toiminut käytettävissä olleisiin varoihin nähden erittäin päämäärätietoisesti ja tehokkaasti, pitkälti osaavan neuvottelukunnan ja taitavan koordinaation ansiosta. Sukukansaohjelman perimmäiset tavoitteet liittyvät sananmukaisesti Venäjän suomalais-ugrialaisten kansojen nykytilanteeseen ja tulevaisuusnäkömiin. Siksi ei ole tarkoituksenmukaista ruotia toteutettuja hankkeita ja niiden koordinaatiota tämän yksityiskohtaisemmin. Tehtävänäni on selvittää tähänastisen toiminnan lisäksi se, kuinka sukukansaohjelmaa voidaan jatkossa kehittää. Myös sukukansaohjelman arvioiminen kokonaisuudessaan edellyttää, että tarkastelen sen onnistumisedellytyksiä varsinaisessa kohteessaan Venäjän suomalais-ugrialaisten kansojen asuinalueilla.

3 Ohjelman tavoitteet

Tärkein toimintatavoite, joka sukukansaohjelmalla on ollut, on kirjattu Eduskunnalta peräisin olevaan toimeksiantoon ja ohjelman nimeen: Toimenpideohjelma Venäjän suomensukuisien kansojen ja kulttuurien tukemiseksi. Tämä tehtävä esitettiin samassa yhteydessä, kun Eduskunnassa käsiteltiin sopimusta Suomen tasavallan ja Venäjän federaation välisten suhteiden perustasta. Kansallisen toimenpideohjelman laatimisessa lähdettiin siis oletuksesta, että Venäjän suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit eivät voi hyvin, niiden kehitys kulkee negatiiviseen suuntaan ja sen muuttamiseksi tarvitaan tukitoimia. Suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien kymmenen vuoden takaisesta ja nykytilasta olevan tiedon perusteella näin epäilemättä onkin. Tämä huomioon ottaen on paikallaan analysoida lähemmin ja yksilöidä ne tavoitteet, joihin sukukansaohjelman avulla pyritään. Yritänkin tässä jaksossa etsiä uusia ja konkreettisia kysymyksiä, jotka vaikuttavat sukukansaohjelman toteuttamiseen kokonaisuutena ja sen toimintaympäristön hahmottamiseen.

Sen jälkeen, kun ohjelman puitesuunnitelma oli luonnosteltu opetusministeriössä, tuli ohjelman käynnistämisen yhteydessä perustetun sukukansaohjelman neuvottelukunnan tehtäväksi suunnitella varsinainen toiminta, koordinointi sekä luoda verkostot ja konkreettiset hankkeet. Neuvottelukunta määritteli toimintaperiaatteensa ensimmäisen kolmivuotiskauden jälkeen esittämässään raportissa seuraavasti:

Neuvottelukunnan käsityksen mukaan kansallinen koulu on kielten ja kulttuurien elvyttämisen perusta. Äidinkielen kouluopetuksen turvaaminen ensiksi ala-asteella ja sen vaiheittainen laajentaminen myös koulun yläasteelle on edellytys kielten säilymiselle elinvoimaisina. Paikallisten kouluviranomaisten olisi siksi ensiksi saatava aikaan poliittiset päätökset kansallisista kouluista ja opetuksen uudistamisesta. Talouslaman takia tässä suhteessa on edistytty hitaasti. (Sukukansaohjelman neuvottelukunnan toimintaraportti 1994-1996)

Sama perusajatus toistuu myös seuraavassa, vuoden 1997 toimintaraportissa hiukan toisessa muodossa ja se on edelleen ajankohtainen. Hankkeiden suuntaaminen äidinkielen käytön edistämiseen ja äidinkielen sivistyksen tukemiseen onkin ollut vuodet 1994-2004 kattavan kauden sukukansaohjelman tärkein toimintamuoto, mikä ilmenee hyvin myös liitteiden 1 ja 2 luetteloista.

Äidinkielen opetus ja äidinkielen opetus ovat uralilaisia kieliä puhuvien kansojen kulttuuri-identiteetin kulmakiviä, jotka luovat perustan kielen kehittymiselle sekä sen kirjallisen ja

suullisen käytön lisääntymiselle. Vain kouluopetus voi taata uralilaisten kansojen tärkeimmän kansallisen perinnön, oman kielen, säilymisen ja siirtymisen uusille sukupolville. Omakielinen peruskoulu on Venäjän uralilaisille kansoille nykyoloissa vaikeasti toteutettava asia, vaikka uudet kielilait ovat muutamissa tasavalloissa nostaneet kansalliset kielet virallisesti venäjän rinnalle. Koulu-uudistus vaatii varoja ja poliittisia päätöksiä. Puuttuu myös oppikirjantekijöitä, jotka pystyisivät suomalais-ugrilaisilla kielillä laajentamaan ilmaisunsa modernin yhteiskunnan edellyttämille elämänalueille (esim. eri oppiaineiden opetus). (Sukukansaohjelman neuvottelukunnan toimintaraportti 1997)

Sukukansaohjelman neuvottelukunta hahmotteli tilanteen ja tavoitteet, mutta totesi pian, että tavoitteeseen pääseminen ei ole helppoa. Ohjelman keskeisiä toimintaperiaatteita ja tavoitteita voidaan runsaat kymmenen vuotta sen käynnistämisen jälkeen arvioida myös toisesta näkökulmasta. Kielten ja kulttuurien uhanalaisuudesta on tänä aikana tullut runsaasti uutta tietoa. Vähemmistöjen oikeuksien tunnustaminen ja maailman kulttuuriperinnön vaaliminen ovat asioita, jotka tiedostetaan kansainvälisillä yhteistyöfoorumeilla, kuten Euroopan neuvostossa ja Unescossa. Poliittisen tasapainon säilyttämiseen ja kestäväen globaalien kehityksen huomioon ottavaan ajattelutapaan liittyy toisinaan julkikin lausuttu näkemys siitä, että 1900-luvun kehitys on ollut monella tavalla tuhoisaa. Jälkikäteen nähtynä kielien ja kulttuuriin kohdistuvat muutokset ovat usein peruuttamattoman oloisia eivätkä nykyaikaisia yhteiskunnallisia, poliittisia ja kulttuurisia arvoja vastaavia. Syyllisiä ovat olleet niin läntiset demokratiat kuin totalistiset ja diktatoriset yhteiskuntajärjestelmät.

Kielellinen uhanalaisuus ja kulttuurien monimuotoisuus ovat nousseet julkisuuden otsikoihin myöhemmin kuin luonnon uhanalaisuus ja biodiversiteetin säilyttämisen tärkeys. Perimmäinen kyse on samasta asiasta: nykyisen kehityssuunnan aiheuttamista haitoista ja peruuttamattomista muutoksista, jotka ovat ei-toivottuja ja saattavat olla vaikutukseltaan ennalta arvaamattomia. Globalissa maailmassa suomalais-ugrilaisien kielten ja kulttuurien tukeminen on osa laajempaa tavoitetta, jonka avulla yritetään välttää tai ainakin vähentää kulttuurisen monimuotoisuuden katoamista.

Tästä näkökulmasta kiteytän sukukansaohjelman toiminta-ajatuksen seuraavasti:

Toimenpideohjelma tukee Venäjän suomalais-ugrilaisien kielten ja kulttuurien säilymistä ja kehittämistä. Suomalais-ugrilaiset kielet ovat osa maailman kulttuuriperintöä. Niiden säilyminen on yksi maailman kieli- ja kulttuuridiversiteetin säilymisen edellytyksiä. Kaikkien Venäjän suomalais-ugrilaisien kielten puhujamäärä on laskenut usean vuosikymmenen ajan. Ne ovat siten uhanalaisia, osa vakavasti uhanalaisia. Tämän kulttuuriperinnön säilyttämiseksi ja kehittämiseksi tarvitaan tietoisia tukitoimia.

On selvää, että suomalais-ugrilaisuuden elinvoimaisuus ja säilyttäminen riippuvat erityisesti siitä, kuinka elinvoimainen kulloinkin kyseessä oleva kieli on. Se on tärkein yksilön identiteetin perusta ja ajattelun väline, ja se on selvin yhteisöllisen identiteetin tunnusmerkki. Siksi Venäjän suomensukuisten kielten ja kulttuurien tukemiseksi tarkoitettun ohjelman onnistumista voidaan arvioida kielen tilassa tapahtuvilla muutoksilla. Yksilön oikeus identiteettiin ja identiteetin rakentuminen erilaisista alueellisista ja kulttuurisista tekijöistä edellyttää, että näiden tekijöiden erot tiedostetaan ja hyväksytään.

Vertailukohtana voivat tällöin olla vähemmistökielten asema ja yksilön kielelliset oikeudet tietyllä maantieteellisellä alueella, tietyllä hallinnollisella alueella, tietyssä valtiossa tai maanosassa, tai ylipäätään osana globaalia alueiden, kulttuurien ja ihmisten välistä vuorovaikutusta. Vähemmistökielten ja -kulttuurien tilanteen ja tukitarpeen tiedostaminen saattaa yli-

päätään edellyttää, että vertailukohta löydetään maantieteellisesti kauempaa ja vähemmistöoikeudet todetaan osaksi sellaista kulttuurista monimuotoisuutta, jota ei voida määrittää ainoastaan valtakulttuurin ehdoilla.

Toisessa luvussa esittämästäni katsauksesta ilmenee, että sukukansaohjelman varoin on tuettu runsaasti kirjoja, sekä oppi-, tieto- että sanakirjoja. Sanomalehdistöä on tuettu painatusavulla ja tukitilauksilla. On järjestetty koulutustilaisuuksia, jaettu palkintoja äidinkielisille kirjoittajille, kääntäjille ja toimittajille. Äidinkielen käyttöä on tuettu suunnitelman mukaisesti monin tavoin, varsinkin painettuja julkaisuja. Oppikirjojen tuen edellytys on ollut, että paikalliset opetusviranomaiset kuten Keski-Venäjän suomalais-ugrialaisten tasavaltojen opetusministeriöt ovat sitoutuneet siihen, että oppikirjat tulevat käyttöön ja myös tietokirjat leviytykseen.

Suomalais-ugrilaisilla kielillä ilmestyvien painettujen tekstien julkaisemista on tuettu, valmisteltu ja valvottu nähdäkseni niin hyvin kuin Suomesta käsin on mahdollista. Yhteisöjen ja hallinnollisen toimintakulttuurin erilaisuuden vuoksi raportointi Venäjältä on välillä ollut hidasta tai puutteellista, mutta lopulta kuitenkin vastaukset antavaa.

Äidinkielen käyttö ja kehittäminen ovat myös sukukansaohjelman neuvottelukunnan rajuksen mukaisesti kielen ja kulttuurin säilymisen kulmakiviä. Siksi on kysyttävä, kuinka hyvin julkaisutuki on edistänyt äidinkielen siirtymistä seuraavalle sukupolvelle ja lasten kielenoppimista.

3.1 Edistääkö äidinkielisten julkaisujen tukeminen kielen ja kulttuurin revitalisaatiota?

- *Voidaanko kehityksen suuntaa muuttaa ja miten uhanalaisten kielten puhujamäärä saadaan kasvamaan?*
- *Suomen sukukansaohjelman kannalta on merkittävää, että samanaikaisesti sen toteuttamisen kanssa Venäjällä on tapahtunut muutoksia, jotka eivät ole vieneet kehitystä samaan suuntaan.*
- *Onko Suomen sukukansaohjelma voinut sananmukaisesti tukea suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien kehitystä, vai onko sen tehtäväksi tullut kompensoida Venäjällä tapahtuneita muutoksia?*
- *Millä tavalla voitaisiin edistää lasten varhaisoppimista ja osoittaa perheille vähemmistökielen käytön arvot ja merkitys?*

Keskustelussa kielten ja kulttuurien uhanalaisuudesta on noussut esiin kysymys, voidaanko kehityksen suuntaa muuttaa ja miten uhanalaisten kielten puhujamäärä saadaan kasvamaan. Uhanalaisten kielten revitalisaatioyrityksiä, käyttöä ja koulutusmahdollisuuksia edistäviä kokeiluja on tehty eri puolilla maailmaa. Yhtä yhtenäistä ja kaikissa olosuhteissa olevaa toimintamallia ei luonnollisesti ole, minkä takia hankkeiden toteutus on ratkaistu tapaus- ja aluekohtaisesti.

Sukukansaohjelma on taustaltaan ja rahoituspohjaltaan kansallinen, Suomesta koordinoitava hanke. Toimintaa ja siitä käytävää keskustelua tulee kuitenkin nykyään arvioida kansainvälisessä ympäristössä vähemmistöjen etnisten ja kielellisten oikeuksien näkökulmasta. Joitakin rohkaisevia esimerkkejä vähemmistöjen aseman kohenemisestä on, kuten Suomessa inarinsaamen kielipesätoiminnan alustavat tulokset. Muualta maailmasta tehdyistä kokeiluista ja saadusta kokemuksesta voi lukea esimerkiksi Leanne Hiltonin ja Ken Halen toimittamasta kirjasta *The Green Book of Language Revitalization in Practice*.

Suomen sukukansaohjelman kannalta on merkittävää, että samanaikaisesti sen toteuttamisen kanssa Venäjällä on tapahtunut muutoksia, jotka eivät ole vieneet kehitystä samaan suuntaan. Päin vastoin, on merkkejä sekä siitä, että Venäjä valtiona ja monella suomalais-ugrilaisella alueella vallitseva hallinnollinen kulttuuri on jarruttanut tai pahimmassa tapauksessa suorastaan estänyt kielen ja kulttuurin vapaan kehittämisen. Näistä tulee lähemmin puhetta luvussa 4.1.

Sukukansaohjelman kannalta keskeinen kysymys on siksi myös, onko se sananmukaisesti voinut tukea suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien kehitystä, vai onko sen tehtäväksi tullut kompensoida Venäjällä tapahtuneita muutoksia. Esimerkiksi kirjallisuudelle ja sanomalehdistölle ohjattujen painatustukien osalta näyttää osaksi tapahtuneen juuri näin: samalla kun Suomesta käsin on tuettu kirjojen ilmestymistä, Venäjän suomalais-ugrilaisilla kielillä ilmestyvien kirjojen määrä on etupäässä taloudellisten resurssien puutteen takia romahtanut. Koulujen tarvitsemien oppikirjojen tuotanto on kriisissä puhumattakaan kauno- ja tietokirjallisuudesta. Sukukansaohjelma ei ole voinut eikä voi korvata näin syntynyttä aukkoa eikä se voi olla tavoitteenakaan.

Tässä ristiriidassa ei ole kysymys siitä, että ohjelman painopistealueet olisi valittu väärin tai koordinaatio ei olisi toiminut. Nähdäkseni kirjallisuuden ja lehdistön julkaisemiseen liittyvät ongelmat kertovat osaltaan niistä vaikeuksista, joita suomalais-ugrialaisten alueiden paikallishallinnolla on. Jos toisaalta kielen kirjalliset kehitys- ja käyttömahdollisuudet ovat näin ongelmallisia, on syytä olettaa olosuhteiden olevan myös muuten tietoisien kielen kehittämisen ja suunnittelun kannalta epäsuotuisia.

Tässä vaiheessa on syytä painottaa, että tukea on jatkossakin syytä ohjata erityisesti oppikirjoille, jotka ovat kielenoppimisen tärkeimpiä välineitä. Kieltä oppivat lapset tarvitsevat tukea myös kielen kirjallisen käytön oppimiseen lukutaitoa vahvistamalla ja oppikirjojen avaamaan käsitemaailman rikastumiseen. Kirjallinen käyttö on kuitenkin vain osa kielen oppimista ja kielitaidon kehittymistä. Sen ensimmäinen edellytys on kyky puhua ja suullisen ilmaisutaidon kehittäminen. Tältä osin nouseekin esille kysymys, millä tavalla voitaisiin edistää lasten varhaisoppimista, osoittaa myös perheille vähemmistökielen käytön arvot ja merkitys. Sähköisen median avaamat mahdollisuudet antavat oikein hyödynnettynä - edellytyksenä lähetysaikojen lisääminen vähentämisen tai lakkauttamisen sijasta - myös aikuisoppijoille mahdollisuuden kehittää ja rikastaa kielitaitoaan. Kumpikin ajatus on käsitykseni mukaan ollut esillä myös sukukansaohjelman neuvottelukunnan piirissä. Myös museopedagogiikan kehittäminen ja paikallisella tasolla tapahtuva äidinkielen käyttöympäristöjen monipuolistaminen edistäisivät samoja päämääriä, joihin sukukansaohjelmalla tähdätään.

3.2 Säilyttämistä, tukemista vai kehittämistä?

- *Toimivan tukiohjelman edellytys on olemassa oleva, edes joten kuten toimiva infrastruktuuri.*
- *Neuvostoliiton romahduksen jälkeisenä aikana tilanne usean suomalais-ugrilaisen kansan asuinalueella ei ole kehittynyt positiiviseen suuntaan sillä tavalla kuin olisi ollut mahdollista.*
- *Suomen sukukansaohjelmaa voidaan pitää hankkeena, joka pyrkii luomaan edellytykset kielen ja kulttuurin säilymiselle.*
- *Tukitoimia olisi tietoisemmin kohdistettava sellaisille alueille, kuten varhaiskasvatukseen valistukseen ja koulutusjärjestelmän kehittämiseen yhdessä paikallisten viranomaisten kanssa, jotka luovat jatkuvuutta pitemmällä aikavälillä.*
- *Miten luodaan edellytykset sille, että sellainen kulttuuriekologinen ympäristö ja sosiaalinen elämänmuoto säilyy ja kehittyy, jossa vähemmistökielet voivat menestyä?*
- *Se kieli- ja kulttuurisosiologinen todellisuus, jossa Venäjän suomalais-ugrilaiset elävät 2000-luvun alussa, on hyvin monimuotoinen. Tulevaisuuden kohtalonkysymys on todellisten kehitysmahdollisuuksien löytäminen, tasapainoinen ja molemmin puolin kunnoittava suhde venäjänkielisen valtakulttuurin kanssa.*
- *Suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien tukeminen edellyttää, että ne nähdään osana kehittyvää yhteiskuntaa.*
- *Kielellisten oikeuksien tunnustaminen ja kehittäminen ja kielellisen identiteetin merkitys sekä yksilölle että yhteisölle ovat jatkuvuuden perusedellytys. Sen ymmärtäminen ja vahvistaminen on mahdollista, jos asianomaiset eli vähemmistökulttuurin edustajat yksilöinä ja yhteisönä ja vullanpitäjät niin haluavat.*

Ajatukseen Venäjän suomensukuisten kielten ja kulttuurien tukemisesta liittyy käsitteellinen yksityiskohta, jolla on iso merkitys. Toimivan tukiohjelman edellytys on olemassa oleva, edes joten kuten toimiva infrastruktuuri. Vaikka kansallisuuspolitiikka oli Neuvostoliiton aikana vähintäänkin ailahtelevaa ja sen tavoitteet usein pikemmin kosmeettisia kuin todellista kehitystä edistäviä, oli Keski-Venäjän suomalais-ugrilaisissa tasavalloissa vielä 1990-luvun alussa olemassa neuvostoajan jäänteinä jollakin tavalla järjestäytynyt suomalais-ugrialaisten yhteisöjen perusta. Ainakin alaluokilla opetettiin äidinkielellä ei pelkästään äidinkieltä oppiaineena. (Joillakin alueilla, esimerkiksi vepsän ja karjalan puhuma-alueilla äidinkielen opetus loppui pian

alettuaan jo 1930-luvulla.) Paikalliset kustantamot julkaisivat ainakin jonkin verran paikallisilla kielillä kirjoitettuja kirjoja. Puhujamäärältään pienempien suomalais-ugrialaisten kansojen asuinalueilla näin ei välttämättä ollut.

Neuvostoliiton romahduksen jälkeisenä aikana tilanne usean suomalais-ugrialaisten kansan asuinalueella ei ole kehittynyt positiiviseen suuntaan sillä tavalla kuin olisi ollut mahdollista. Suomen sukukansaohjelman kannalta näyttää jopa siltä, että edellytykset kielen ja kulttuurin kehitykselle ovat sen aikana heikentyneet. Syynä tähän voi olla sekä rahoituspuhjan täydellinen muuttuminen, yhteiskunnan rakenteellinen uudistumattomuus ja ihmisten ja yksilöiden usko omiin mahdollisuuksiin vaikuttaa kehitykseen sekä poliittisten johtajien haluttomuus tukea vähemmistöjä. Rärkeimmäksi tilanne on kärjistynyt 2000-luvun alkuvuosina Marin tasavallassa, jossa poliittinen johto näyttää suhtautuvan suorastaan kielteisesti paikallisen kielen ja kulttuurin edistämiseen.

Jos käsitys Venäjän suomalais-ugrialaisten näkymien heikentymisestä ja kielten voimistuvasta uhanalaisuudesta pitää paikkansa, tulisi sukukansaohjelmaa ajatella jatkossa hankkeena, joka pyrkii luomaan edellytykset kielen ja kulttuurin säilymiselle. Vanhan tai vanhentuneen infrastruktuurin tukeminen voi myös olla tarpeellista, kuten on tehty järjestämällä esimerkiksi museo- ja kirjastoalan koulutustilaisuuksia. Sen lisäksi olisi nähdäkseen entistä tietoisemmin pyrittävä kohdistamaan tukitoimet sellaisille alueille, kuten varhaiskasvatukseen valistukseen ja koulutusjärjestelmän kehittämiseen yhdessä paikallisten viranomaisten kanssa, mikä luo jatkuvuutta pitemmällä aikavälillä.

Tähän pääsemiseksi on toisaalta tuettava kielenpuhujien yksilöllistä identiteettiä, vahvistettava sen arvostusta ja pohdittava, miten näitä tavoitteita voidaan edistää yhteistyössä paikallisten viranomaisten kanssa.

Kymmenessä vuodessa tapahtuneita muutoksia voidaan seurata esimerkiksi väestölaskun kautta tietoon saatavina numeroina. Kuva Venäjän suomalais-ugrialaisten uhanalaisuudesta ja uhanalaisuuden kierteeseen joutumisesta on avautunut ja täydentynyt asteittain. Kymmenessä vuodessa ehditään myös seurata sitä, onko tapahtunut jotakin, mikä jarruttaisi ei-toivottua kehitystä ja onko olemassa hallitun modernisaation keinoja, joiden avulla päästäisiin terävämmin tarttumaan ongelman ytimeen. Kielellisen ja kulttuurisen uhanalaisuuden perustan läpikotainen tunnistaminen ja mahdollisten vastalääkkeiden etsiminen onkin uhanalaisuuden tutkimuksen ja sen koskettamien kieliyhteisöjen yhteisiä, isoja haasteita.

Suomalais-ugrialaisten kielten vähittäinen hiipuminen on tiedetty Suomessa pitkään ja esimerkiksi jo 1800- ja 1900-luvun taitteessa ja ennen Venäjän vallankumousta eri suomalais-ugrialaisten kansojen parissa vierailleet tutkijat esittivät huolestuneita arvioita eräiden suomalais-ugrialaisten kielten säilymisestä tulevaisuudessa. Silti uhanalaisuudesta, siihen liittyvästä kieliyhteisöjen ja yksittäisten ihmisten kielisosiologisesta kaaoksesta on alettu puhua uhanalaisuuden nimellä ja biologiseen uhanalaisuuteen verrattavana ilmiönä vasta viimeisen kymmenen vuoden kuluessa.

Luvun 3 alussa esittämäni määritelmän perusteella Suomen sukukansaohjelman keskeinen toiminta-ajatusta voidaan luonnehtia niin, että sen puitteissa vaalitaan suomalais-ugrialaista kieli- ja kulttuuriperintöä sekä edistetään sen säilyttämistä ja siirtämistä uudelle sukupolvelle. Tällä tavalla ymmärrettynä tavoitteena on nimeomaan alueellisen identiteetin omaleimaisuuden ja maailman kulttuurin moniarvoisuuden säilyttäminen. Siihen liittyy useita isoja periaatteellisia kysymyksiä. Niitä ovat esimerkiksi seuraavat:

1. Miten taataan se, että kieli siirtyy vanhemmilta lapsille?
2. Miten luodaan edellytykset sille, että sellainen kulttuuriekologinen ympäristö ja sosiaalinen elämänmuoto säilyy ja kehittyy, jossa vähemmistökielet voivat menestyä?

3. Ovatko valtakielten puhujien oikeudet ja kulttuurimuoto tavoite, johon vähemmistökielten ja niiden puhujienkin tulee pyrkiä, ja johon heillä on oikeus?
4. Onko kielellinen diversiteetti verrattavissa biodiversiteettiin ja mikä on sen suojelemisen merkitys?
5. Ovatko luonnonsuojelun periaatteet sovellettavissa kulttuuriekologiseen pienten kieliyhteisöjen ja vähemmistöasemassa olevien kulttuurien suojelemiseen?

Osaan näistä kysymyksistä on olemassa yksinkertainen vastaus, osa on periaatteellisia, pitempää pohdintaa edellyttäviä. Esimerkiksi kielen välittymiseen seuraavalle sukupolvelle on olemassa periaatteessa hyvin yksinkertainen ohje: vanhemmat puhuvat lapsilleen omaa äidinkieltään, joka on ajattelun luonnollinen työ- ja ilmaisuväline. Siten kieli siirtyy edelliseltä sukupolvelta seuraavalle. Näin ei usein kuitenkaan ole, koska kielen välinearvo vaihtelee sen mukaan, millaisessa yhteiskunnassa eletään. On hyvin tavallista, että kielivähemmistöt ja maahanmuuttajaryhmät alkavat toimia sen ajatuksen johdattamina, että lasten elämä on helpompaa, jos he puhuvat valtaväestön kieltä. Kieli-identiteetti ja kulttuuritausta jäävät toisarviosiksi aineellisiin tavoitteisiin verrattuna. Sopeutuminen sosiaalisessa paineessa ohittaa helposti yksilön kielelliset oikeudet, alueellisten kulttuurien rikkouden sekä monikulttuurisen identiteetin.

Kielen ja kulttuurin säilymiseen ja tukemiseen liittyy erottamattomasti toinen kysymys: Miten luodaan edellytykset sille, että sellainen kulttuuriekologinen ympäristö ja sosiaalinen elämänmuoto säilyy ja kehittyy, jossa vähemmistökielet voivat menestyä? Maanomistus, elinkeinomonopoli, oikeus luonnonvaroihin, kulttuuriautonomia ja suoranainen poliittinen hallinto-oikeus ovat nousseet toistuvasti esille keskusteltaessa saamelaisten oikeuksista. Ne ovat poliittisesti arkoja aiheita, koska kulttuuriekologisten oikeuksien tunnustaminen ja johdonmukainen toteuttaminen edellyttävät hallitsija- ja valtaväestön luopumista oikeuksista, jotka se on hankkinut vahvemman etuoikeutta hyödyntämällä. Lisäksi on alueita, joilla ongelmista ensimmäisenä ovat vastassa ekologiset kysymykset. Esimerkiksi Siperiassa kysymys ei ole vain kielen säilymisestä, vaan ylipäätään ihmisen toimeentulosta ekologisesti herkällä ja luonnonvaroiltaan poikkeuksellisen rikkailla joki-, suo- ja muilla eräalueilla tundralla, taigassa tai pohjoisella havumetsävyöhykkeellä.

Kielen kulttuuriekologiseen ympäristöön liittyy edelleen kysymys muutosten ennustettavuudesta ja siitä, kuinka ihmiset voivat yksilöinä suunnitella tulevaisuuttaan. Useiden alueiden asukkaiden tulevaisuus on monella tavalla ennustamattomampaa kuin vielä pari sukupolvea sitten. Kun elinkeinot ja kulttuuriekologinen toimintaympäristö olivat sukupolvien ja vuosisatojen ajan perustavoitteiltaan samat, oli selvää, että seuraava sukupolvi jatkoi siitä, mihin edellinen jäi. Suomi on hyvä esimerkki sellaisesta alueesta, jossa elinkeinomurros on ollut kertakaikkinen ja kulttuuriekologinen ympäristö on muuttunut täysin muutamassa kymmenessä vuodessa. Joka puolelta 2000-luvun alun Suomen maaseutua löytyy esimerkkejä viimeisen parin sukupolven kuluessa tapahtuneesta muutoksesta.

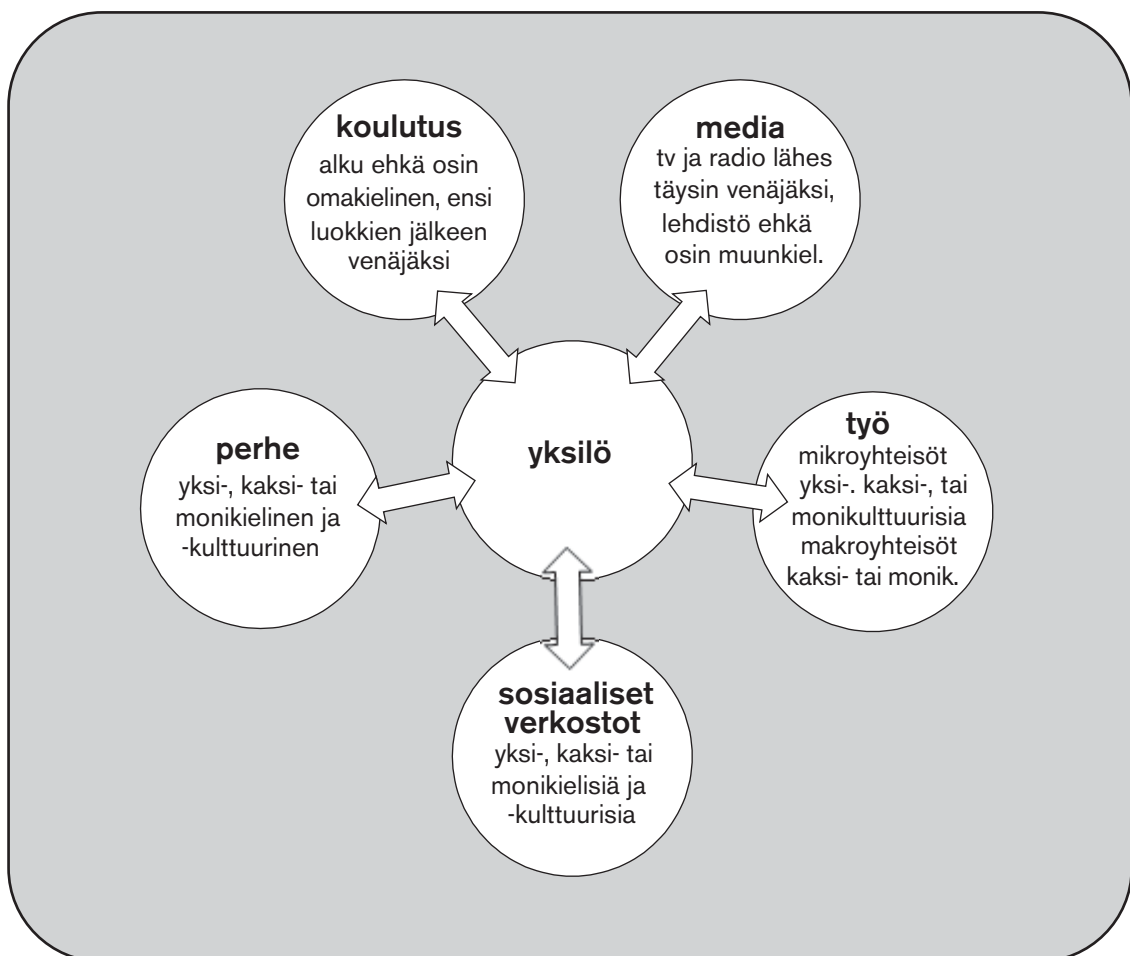
Kielten ja kulttuurien uhanalaisuus poikkeaa erilaisen aikaperspektiivin takia perusluonteeltaan biologisesta, lukumäärältään vähäisten kasvien ja eläinten uhanalaisuudesta. Muutokset parempaan tai huonompaan eivät tapahdu kolmessa, viidessä tai kymmenessä vuodessa, vaan voisi väittää, että kielellinen ja kulttuurinen muutos kestää yhtä kauan kuin vastasyntyneen varttuminen täysikasvuiseksi kieliyhteisön jäseneksi ja vaikuttajaksi.

Ympäristönsuojelun tavoitteellisuus ja siitä saadut kokemukset herättävätkin kysymyksen, ovatko samat periaatteet sovellettavissa kulttuuriekologiseen pienten kieliyhteisöjen ja vähemmistöasemassa olevien kulttuurien suojelemiseen. Ensimmäinen askel on se, että tiedostetaan asian merkitys ja muutosta ryhdytään etsimään täsmällisten tavoitteiden avulla.

Venäjän suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien tukemisen ja tulevaisuuden lähtökoh- ta on se, että ne ovat osa perinteisesti monikulttuurista ja -kielistä ympäristöä. Monikulttuu- risuus on hyvin monilla suomalais-ugrialaisten kielten puhuma-alueilla rakentunut useiden et- nisten ryhmien rinnakkaiselosta. Muut ryhmät, joihin suomalais-ugrilaiset ovat olleet koske- tuksissa, ovat venäjänkielisiä, turkinsukuaisia, Siperian kieliä tai myös lähellä toisiaan sijait- sevia eri suomalais-ugrialaista kieliä. Kaupungistuneilla ja elinkeinoiltaan teollistuneilla alueilla näkyy selvimmin tämän päivän Venäjän suomalais-ugrialaista eniten yhdistävä tekijä: he ovat kielellisiä ja etnisiä vähemmistöjä, ja kaikkialla erittäin vahvana vaikuttava valtakieli on venä- jä, valtakulttuuri venäjänkielistä. Seka-avioliitot ovat olleet tavallisia erityisesti kaupungeissa jo pitkään, mutta kaupunkilaisvanhemmat puhuvat yleisesti lapsilleen venäjää, vaikka heidän yhteinen äidinkielenä olisi jokin muu kieli.

Se kieli- ja kulttuurisosiologinen todellisuus, jossa Venäjän suomalais-ugrilaiset elävät 2000-luvun alussa, on hyvin monimuotoinen. Tulevaisuuden kannalta kohtalonkysymys on todellisten kehitysmahdollisuuksien löytäminen, tasapainoinen ja molemmin puolin kunnoit- tava suhde venäjänkielisen valtakulttuurin kanssa. Havainnollistan tätä pohdintaani kahdella kaaviolla. Ensimmäinen valottaa jotakin Venäjän suomalais-ugrialaista kieltä äidinkielenään puhuvan yksilön sosiaalisia verkostoja, jälkimmäinen koko yhteisön kielelliseen ja kulttuuri- seen hyvinvointiin liittyviä näkökulmia.

Kuvio 1. Suomalais-ugrialaista kieltä äidinkielenään Venäjällä puhuvan yksilön sosiaaliset verkostot.

Yllä oleva kaavio on yleistys. Silti sekä puhujamäärältään sadoissa tuhansissa laskettavia kes- kisuuria Venäjän suomalais-ugrialaista kieliä (ersä- ja mokšamordva, niittymari, udmurtti, ko-

misyryjäni, komipermjakki) puhuvat että tuhansissa tai korkeintaan kymmenissä tuhansissa laskettaviin ryhmiin (karjalaiset, vepsäläiset, Kuolan saamelaiset, vuorimarit, mansit, hantit, tundra- ja mentsänenetsit, enetsit, nganasanit ja selkupit) kuuluvat yksilöt ovat sikäli samantaisessa asemassa, että vähintään kaksikielisyys ja venäjänkielisen kulttuurin, koulutuksen ja median läsnäolo on arkipäivää kaikilla alueilla. Tällaiset tekijät ohjaavat identiteetin muodostumista, vaikuttavat sen vahvuuteen ja heijastuvat lopulta koko kieliyhteisöön. Koska koulutusjärjestelmä on valtaosin tai kokonaan venäjänkielinen, tulee venäjästä hallitseva sivistyskieli. Jos monikielisyys ja -kulttuurisuus koskee lähinnä äidinkielenään muuta kuin venäjää puhuvia yksilöitä, on nimenomaan tällaisten yksilöiden oltava niin dynaamisia, että selviytyvät valtakulttuurin ehdoilla, mutta tiedostavat myös oman identiteettinsä. Vähemmistöön kuuluvan on valittava sen välillä, rakentaako hän kaksoisidentiteettiä, jossa valta- ja vähemmistökulttuuri elävät rinnan, vai luopuuko hän vähemmistöidentiteetistään ja sopeutuu valtakulttuuriin niin hyvin kuin taitaa.

Kuvio 2. Venäjän suomalais-ugrialaisten yhteisöjen kieli- ja kulttuurisosiologiset verkostot.

Suomalais-ugrialaisten yhteisöjen kannalta monikielisyys ja -kulttuurisuus on yhtä erottamaton osa nykytodellisuutta sekä yhteisö- että yksilötasolla. Kieliyhteisön kannalta on useita yhteiskunnan ja elämän alueita, jotka edellyttävät toimimista valtakulttuurin ehdoilla ja valtakielellä asioimista. Kaksikielisyys on tavallisempaa kuin yksikielisyys. Yhteisön ja yksilön identiteetin lujuus ja kielen ja kulttuurin elinvoimaisuus riippuvat niiden mahdollisuuksista elää osana muuta yhteiskuntaa.

Suomen sukukansaohjelman tavoitteita tulee siis arvioida hyvin laajassa kontekstissa. Suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien tukeminen edellyttää, että ne nähdään osana kehittyvää yhteiskuntaa. Sen lisäksi, että koko perusasetelma on lähtökohdiltaan monikulttuurinen, on myös paljon eroja, jotka johtuvat paikalliskulttuurista, alueellisen ja kunnallisen hallinnon järjestämisestä ja monesta muusta tekijästä. Suomen sukukansaohjelman tavoitteena on Venäjän suomalais-ugrialaisten kansojen tukeminen. Tätä voidaan periaatteessa tehdä kahdella tavalla: tukemalla suomalais-ugrilaisia yhteisöjä kansallisista lähtökohdista käsin, mikä sopii kielen ja kulttuurin viljelyä edistävään yhteistyöhön. Toisaalta toimintaympäristö sekä yksilöiden ja yhteisöjen verkostot ovat kaksi- tai monikielisiä. Tämä näkökulma voitaisiin myös ottaa huomioon koulutusyhteistyötä kehitettäessä.

Kysymys, voiko kielenvaihdon suuntaa muuttaa, on ajankohtainen hyvin monilla alueilla eri puolilla maailmaa. Joitakin rohkaisevia esimerkkejä on, mutta kielten ja kulttuurien uhanalaisuuden tutkiminen ja ei-toivotun kehityksen katkaiseminen on monilla alueilla vasta oraalla tai ei edes tiedostettu. En tässä yhteydessä puutu lähemmin näihin kysymyksiin. Totean vain, että sukukansaohjelman tavoitteet ovat perimmiltään samansuuntaisia tällaisen ajattelutavan kanssa, joten sen puitteissa voitaisiin laajemminkin etsiä tietoa siitä, minkälaisin edellytyksin vähemmistökieliä voidaan tukea ja vahvistaa. Kielellisten oikeuksien tunnustaminen ja kehittäminen ja kielellisen identiteetin merkitys sekä yksilölle että yhteisölle ovat jatkuvuuden perusedellytys. Sen ymmärtäminen ja vahvistaminen on mahdollista, jos asianosaiset eli vähemmistökulttuurin edustajat yksilöinä ja yhteisönä ja vallanpitäjät niin haluavat.

4 Toimintaympäristö

- *Sukukansaohjelman toteuttamismahdollisuudet riippuvat paikallistason asioista ja käytännön ratkaisuista mutta myös koko Venäjää koskevista valtakunnallisista periaatteista. Sukukansaohjelman mielekkyys ja tavoitteiden toteutumismahdollisuus riippuu ratkaisevasti siitä, toimiiko Venäjä valtiona ja toimivatko paikalliset päättäjät vastaavasti samojen päämäärien hyväksi vai niitä vastaan.*

Suomen sukukansaohjelman toimintatavoitteet ja toteuttaminen edellyttävät myös toimintaympäristön arvioimista. Edellisessä luvussa hahmoteltujen tavoitteiden edistäminen on mahdollista, jos niiden kulttuuri- ja kieliekologisessa ympäristössä suhtaudutaan niihin vakavasti ja niitä pidetään tavoiteltavina. Sukukansaohjelman kannalta onkin huomattavaa, että toimintaympäristö on muuttunut huomattavasti vuosien 1994-2004 välisenä aikana ja Neuvostoliiton romahdusta seuranneista 1990-luvun alun murroksen alkuvuosista. Muutoksia on tapahtunut Venäjällä, jossa suurinta osaa suomalais-ugrilaisista kielistä puhutaan ja sukukansaohjelman kohderyhmät asuvat, mutta myös Suomessa.

Valtakunnallisella tasolla Venäjän politiikkaa, yhteiskuntaa ja taloutta koskeva kehitys vaikuttaa väistämättä myös siellä asuviin etnisiin vähemmistöihin ja alkuperäiskansoihin. Suomessa taas kansainväliset verkostot ja yhteistyömuodot sekä paikallista toimintakulttuuria ohjaavat tavoitteet ovat muuttuneet kymmenessä vuodessa huomattavasti. Pohdin tässä luvussa lähemmin Venäjällä ja Suomessa tapahtuneita muutoksia ja sitä, miten ne vaikuttavat Suomen sukukansaohjelmaan.

Venäjän hallinnollinen järjestelmä ja tavoitteet vaikuttavat suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien tilaan ja kehitykseen varsinkin kahdella tavalla. Poliittinen päätöksenteko ja suhde Moskovaan riippuvat ensisijaisesti niistä periaatteista, joita Venäjän valtion ylin johto ja päätöksentekijät noudattavat, mutta myös paikallisista päättäjistä. Taloudelliset resurssit, paikallinen organisoituminen ja ihmisten toimeentulo riippuvat ensisijaisesti paikallishallinnosta ja kulloinkin kyseessä olevan alueen käytettävissä olevista varoista. Toisin sanoen: esimerkiksi suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen osallistuminen niiden nimikkotasavaltojen, piirikuntien ja kunnalliseen, alueen asukkaita koskevaan päätöksentekoon riippuu siitä, kuinka

paljon poliittista valtaa tasavalloilla on, mitkä niiden taloudelliset voimavarat ovat ja mikä osuus suomalais-ugrilaisilla on paikallishallinnossa.

Venäjän taloudellisten suhdanteiden heilahtelun ja niiden vaikutuksen sukukansaohjelman toiminta-alueeseen neuvottelukunta totesi jo ensimmäisessä toimintaraportissaan 1994-96.

Kolmivuotiskauden aikana Venäjän talouslama on jatkuvasti vaikeuttanut uusien oppimateriaalien tuottamista erityisesti vähemmistökielillä. Sanoma- ja aikakauslehtien tilaajamäärät samoin kuin kirjojen julkaiseminen kansallisilla kielillä ovat romahtaneet. Venäjän federaation poliittinen epävakaus on myös jossain määrin heikentänyt kansallisten järjestöjen toimintaa monissa tukiohjelman kohdetasavalloissa. (Sukukansaohjelman neuvottelukunnan toimintaraportti 1994-1996)

Noin kymmenen vuotta myöhemmin arvioituna 1990-luvun alku oli Venäjän suomalais-ugrilaisille kielille ja kulttuureille monien muiden vähemmistöjen tavoin silti suotuisan kehityksen aikaa. Esimerkiksi Keski-Venäjän suomalais-ugrilaisissa tasavalloissa oli Neuvostoliiton aikana luotu, mutta jollakin tavalla paikallisen kielen ja kulttuurin huomioon ottava korkeakoulujärjestelmä ja kirjoja ilmestyi säännöllisesti paikallisissa kustantamoissa. 1990-luvun alku antoi mahdollisuuden vapaaseen poliittiseen keskusteluun ja kansalliset aiheet nousivat julkisiksi teemoiksi. Alkuinnostuksen myötä perustettiin myös erilaisia, esimerkiksi kielen ja kulttuurin edistämiseen tähdänneitä järjestöjä.

Suotuisaa alkua seurasi kehityksen pysähtyminen, ja jonkinlainen pysähdys näyttääkin jääneen pysyväksi hyvin monella suomalais-ugrilaisella alueella. Kuten luvussa 2.3.1 todettiin, sukukansaohjelman varoin tuettujen kirjojen määrä on noussut huomattavaksi useissa suomalais-ugrilaisissa nimikkotasavalloissa eikä niissä ole vahvoja paikallisia kustantamoita. Ironista kyllä, sukukansaohjelman tehtäväksi näyttääkin tulleen täyttää paikallisten varojen katoamisesta syntynyt aukko, ei tukea, tehostaa ja kehittää toimintaa uuteen suuntaan.

Venäjän taloudellista kehitystä ei ole tässä yhteydessä syytä arvioida lähemmin. Venäjä on luonnonvaroiltaan maailman rikkain maa, ja myös osa suomalais-ugrialaisten kansojen asuma-alueista on luonnonvaroiltaan, kuten öljy- ja maakaasuesiintymiltään poikkeuksellisen rikkaita. Osa taas on luonnonvaroiltaan köyhempiä, ja niiden teollisuus- ja tuontantolaitokset vanhentuneita.

Vähemmistöpolitiikka on Venäjällä paikallishallinnon asia sikäli, että kunkin vähemmistön asemaan vaikuttavat aina suoran toimeenpanovallan omaavien paikallisten vallanpitäjien käsitykset ja tavoitteet. Mutta se on myös valtakunnallinen asia, koska Venäjällä on pitkälle toistasataa etnistä vähemmistöä ja alkuperäiskansaa. Siksi sukukansaohjelman toteuttamismahdollisuudet riippuvat paikallistason asioista ja käytännön ratkaisuksista mutta myös koko Venäjää koskevista valtakunnallisista periaatteista. Sukukansaohjelman mielekkyys ja tavoitteiden toteutumismahdollisuus riippuu ratkaisevasti siitä, toimiiko Venäjä valtiona ja toimivatko paikalliset päättäjät vastaavasti samojen päämäärien hyväksi vai niitä vastaan.

4.1 Onko Venäjä federaatio vai kansallisvaltio?

- *Venäjän suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen tulevaisuudelle olisi ensiarvoisen tärkeää, että paikallisella ja valtakunnallisella tasolla ymmärretään vastuu monikulttuurisuuden säilyttämisestä ja sen arvo tunnustetaan.*

Venäjän suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien uhanalaisuus on 2000-luvun alussa edelleen perusasetelmiltaan samanlainen kuin 1990-luvun alussa. Venäjän federaation neuvosto-perua oleva jako hallinnollisiin alueisiin nostaa näkyviin myös suomalais-ugrilaiset nimikkotasavallat Karjalan, Mordvan, Marin, Udmurtian ja Komin tasavalta sekä piirikunnat, kuten Hanti-Mansijskin ja Jamalonenetsian piirikunta. Permin Komin autonomisen piirikunnan lakkauttaminen 2004 ja yhdistäminen osaksi suurempia yksiköitä on merkki Venällä käytävästä hallinnollisen jaon arvoinnista, joka saattaa tulevaisuudessa johtaa uusiin muutoksiin. Nimikkoalueet eivät ole tähänkään asti taanneet vastaavan alueen kielen ja kulttuurin asemaa. Näennäisen muodollisen hallinnollisen näkyvyyden menettäminen voi entisestään heikentää tulevaisuusnäkyviä.

Pahimmillaan se voi etäännyttää vähemmistöjä vielä enemmän niitä sekä niiden asuinalueita koskevasta päätöksenteosta, ellei luoda järjestelmää, joka tietoisesti tunnustaa monikulttuurisuuden arvon ja vähemmistöjen kielelliset ja kulttuuriset oikeudet sekä oikeuden osallistua niitä koskevaan päätöksentekoon.

Loppukevällä 2005 Venäjällä toimeenpantiin uudistus, joka johti paikallisen tason (tasavaltojen ja läänien) itsenäisten radio- ja televisioyhtiöiden lakkauttamiseen. Ne yhdistettiin valtiolliseen radio- ja televisioyhtiöön. Muutos romahdutti jo muutenkin vaikeuksissa olleet vähemmistökieliset lähetykset. Riippumatta poliittisista valtasuhteista tällainen kehitys on tuhoisaa vähemmistökulttuureille ja -kielille, jotka tarvitsevat kehittyäkseen sähköisten viestimien tukea.

Venäjän on väitetty muistuttavan nykyisin enemmän kansallisvaltiota kuin federaatiota. Se merkitsee, että alueiden yhteistyötä edistävän ja paikallishallinnolle enemmän päättävältä sallivan järjestelmän sijasta Venäjä on 2000-luvulla vahvistanut keskusjohtoisuutta, vähentänyt mahdollisuuksia alueellisesti perusteltuihin valintoihin ja päätöksiin, ja painottanut keskusvaltaista, hierarkista hallintomallia. Siksi federatiivisessa järjestelmässä hallinnollisessa hierarkiassa korkealla olevien tasavaltojen poliittinen itsehallinto toteutuu huonosti yhteiskunnallisessa päätöksenteossa.

Vähemmistöjen kannalta mahdollisuus vaikuttaa omaa kieltä ja kulttuuria koskeviin päätöksiin riippuu myös alueellisista valtasuhteista. Siksi tilanne on monilla alueilla vielä nimikkotasavallan antamasta statuksesta paljon huonompi, ja kulttuurinen itsehallinto on hyvin suppeaa. Käytännössä kulttuurista itsehallintoa ei ole olemassa poliittisena järjestelmänä tai kansallisen päätösvallan alaisen budjetin muodossa. Tilanne on samanlainen maaseudun kyläympäristöissä ja perinteisillä poronhoito-, metsästys ja kalastusalueilla sikäli, että nämä suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien perinteisimmät ympäristöt sekä alkavaa modernistumista enteilyt sopeutuminen kaupunkiyhteiskuntaan eivät toimi alueellisista ja etnisistä läh-

tökohdista käsin, vaan Venäjän keskuhallinnon ja paikallisen hallintokulttuurin vaatimusten mukaisesti.

Suomalais-ugrialaisten ja muiden vähemmistökielten ja -kulttuurien asemaa ja tulevaisuusnäkyymiä Venäjällä voidaan tarkastella myös sellaisten kansainvälisten sopimusten valossa, jotka määrittävät kielellisten vähemmistöjen aseman ja ottavat kantaa niiden oikeuksiin. Tällaisten sopimusten takana on moraalinen näkemys siitä, että alueellisille, etnisille, kielellisille ja kulttuurisille vähemmistöille on turvattava oikeus erilaisuuteen, mahdollisuus kehittää omaa kulttuuriperimäänsä ja tavoitella jatkuvuutta myös modernissa yhteiskunnassa. Tällaisten oikeuksien tunnustamisesta on saatu useita positiivisia esimerkkejä myös Euroopassa, kuten baskin (Espanja), bretonin (Ranska), kymrin (Wales) ja pohjoissaamen (Skandinavia) aseman kohe-
neminen.

Venäjän federaation politiikkaa näyttää 2000-luvun alkuvuosina luonnehtivan epätietoisuus siitä, kuinka vähemmistöistä pitäisi puhua. Jos vähemmistökysymykset nousevat esille, näyttää sekä valtiollisessa että alueellisessa nousevan esille tietämättömyys siitä, miksi lukuisia Venäjän vähemmistöjä pitäisi järjestelmällisesti tukea niiden kulttuurisissa pyrkimyksissä sekä epäluuloisuus sen suhteen, että tavoitteena ei olisikaan kulttuurin säilyttäminen ja kehittäminen vaan poliittinen organisoituminen. Venäjän suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen tulevaisuudelle olisi ensiarvoisen tärkeää, että paikallisella ja valtakunnallisella tasolla ymmärretään vastuu monikulttuurisuuden säilyttämisestä ja sen arvo tunnustetaan.

4.2 Venäjä ja kansainväliset sopimukset

- *Suomen sukukansaohjelma edellyttää hakijalta aloitteellisuutta ja kohdealueelta on edellytyksiä aktiiviseen kontaktien etsimiseen. Tämä on yksi ongelmakohta, koska käytännössä kaikki Venäjän suomalais-ugrilaiset kansat ovat edelleen huonosti tai hyvin huonosti järjestäytyneitä ja kansalaisjärjestötoiminta on muutenkin viime vuosina hiipunut.*

Yksi Venäjän suomalais-ugrialaisten kielten ja kansojen tulevaisuusnäkyymiin vaikuttava näkökulma on Venäjän suhde kansainvälisiin sopimuksiin, jotka koskevat ihmisoikeuksia ja muita kansainvälisessä yhteistyössä sivuttavia, myös kielellisten ja kulttuuristen vähemmistöjen kannalta elintärkeitä näkökulmia. Liitän siksi selvitykseen seuraavan yhteenvedon Lauri Hannikaisen esitelmästä 8. huhtikuuta 2005, jonka aiheena oli *Vähemmistökansojen, alkuperäiskansojen ja muiden vähemmistöryhmien ihmisoikeudet Venäjällä* (Hannikainen 2005).

Suomalais-ugrialaista kieliä puhuvien kansojen lisäksi Venäjällä on runsaasti muita etnisiä vähemmistöjä, ja se on taustaltaan erittäin monikansallinen alue. Monikansallisuus ja laaja maantieteellinen alue ovat olleet federatiivisen hallinnollisen jaon lähtökohtia jo Neuvostoliiton aikana. Venäjän ongelmallista suhdetta tähän pääomaansa heijastaa se, että Venäjä on ratifioinut kaikki tärkeät kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Sen sijaan kolmesta vähemmistöjä ja alkuperäiskansoja koskevasta sopimuksesta se on ratifioinut vain yhden, joka on Euroopan neuvoston yleisluontoinen puitesopimus vähemmistöjen suojelusta (1995). Konkreettisemmin alueellisiin ja vähemmistöoikeuksiin kantaa ottavaa Euroopan neuvoston

laatimaa eurooppalaista peruskirjaa (1992) ja Kansainvälisen työjärjestön alkuperäiskansojen oikeuksia koskevaa yleissopimusta (1989) Venäjä ei ole ratifioinut.

Ihmisoikeussopimukseen liittyvistä näkökulmista Venäjä on raportoinut kansainvälisille valvontaelimille melko säännöllisesti, mutta on samalla antanut ymmärtää, että se valvoo itse tiukasti kehitystä Venäjän alueella ja päättää alueella vallitsevista säännöistä. Venäjällä on säädetty koko valtiota koskevia lakeja, jotka takaavat vähemmistökansoille oikeuksia ja tukea. Esimerkiksi Venäjän liittovaltion kansojen kieliä koskeva laki antaa Venäjän kansalaisille oikeuden kirjoittaa valituksia, hakemuksia ym. viranomaisille omalla kielellään ja saada vastaus kyseessä olevalla kielellä, "mikäli mahdollista". Muita periaatteessa tärkeitä valtiollisia lakeja ovat vähemmistökansojen kulttuuriautonomiamia ja useat pienten pohjoisten alkuperäiskansojen oikeuksia koskevat lait. Niiden soveltaminen, toteuttaminen ja valvonta vaihtelee eri osavaltioiden alueella. Kansallisten vähemmistöjen oikeusasemaa käsittelevä laki ei ole kymmenen vuoden yritysten jälkeen edennyt duumassa. Silmiinpistäväntä lienee kuitenkin se, että mm. Venäjän vähemmistöasioita hoitamaan perustettu kansallisuusasioiden ministeriö lakkautettiin vuonna 2001 ja pian myös kansallisuusasioista vastannut ministeri jätettiin pois hallituksesta. Sen jälkeen ei kansallisuusasioita päätehtävään alueenaan hoitavaa ministeriä ole Venäjän hallituksessa ollut. Venäjän hallinnossa kansallisuusasiat kuuluvat tällä erää vuonna 2004 perustetun aluekehitysministeriön alaisuuteen.

Useat kansainväliset järjestöt ovat seuranneet Venäjän vähemmistöjen tilannetta. Keväällä 2005 pitkään jatkuneen kansallisen tilanteen huonontumisen ja kärjistyksen seurauksena Euroopan neuvosto on kiinnittänyt huomiota myös Marin tasavallan tilanteeseen. Kun Euroopan neuvoston vähemmistösovimuksen noudattamista valvova asiantuntijakomitea kommentoi Venäjän sille laatimaa maakohtaista raporttia syyskuussa 2002, suomalais-ugrilaisten asuttamat alueet mainittiin seuraavissa yhteyksissä: 1) Marin tasavallassa todettiin vähennetyt kansallisten kulttuurien edistämiseen myönnettyjä varoja, ja marin kielen käytön koulujen opetustuskielenä vähentyneen, 2) vähemmistökielten käyttömahdollisuuksia Komin osavaltiossa kiiteltiin ja 3) pienten alkuperäiskansojen mahdollisuudet opiskella äidinkieltään kouluopetuksessa sekä alkuperäiskansoille myönnetty kiintiöt lainsäädäntöelimityksessä Hanti-Mansin ja Jamalo-Nenetsin piirikunnissa.

Venäjän aluehallinnon ja vähemmistöjä koskevan päätöksenteon kannalta tilanne on se, että keskitetty valtakunnallinen lainsäädäntö antaa mahdollisuuden valvoa ja säädellä hyvin tiukasti alueellista lainsäädäntöä ja päätöksentekoa. Moskovan keskusvallan otteen lujittaminen ei aina toimi alueellista tai etnisten vähemmistöjen kehitystä edistävasti. Voidakseen toimia, vähemmistöjen kieltä ja kulttuuriakin tukemaan tarkoitettujen hankkeiden on saatava sekä valtakunnallisten että alueellisten päättäjien tuki.

Tässä valossa arvioituna sukukansaohjelma on hyvin hankalassa asemassa: sen kohteena ovat Venäjällä asuvat vähemmistöt. Sen tavoitteet voidaan määrittää globaalisten kulttuurisarvojen perusteella ja siihen liittyviä ongelmakohtia voidaan verrata erilaisiin kansainvälisiin ihmisoikeuksia koskeviin luonnehdintoihin. Ongelmat korostuvat siinä, etteivät kansainväliset periaatteet toteudu. Sukukansaohjelma on tiiviisti kytköksissä kohdealueiden yhteiskuntaan ja kehitykseen Venäjällä. Se, kuinka suomalais-ugrilaisten kielten ja kulttuurien tukiohjelma on edennyt runsaan kymmenen vuoden kuluessa, edellyttäisi kunkin kohdealueen arvioimista tapauskohtaisesti: tänä aikana Venäjällä tapahtuneet muutokset ovat sekä valtakunnallisia että alueellisia.

Koska Suomen sukukansaohjelman peruslähdekohta on se, että se on tukiohjelma, on jatkossa arvioitava tarkkaan, onko kohdealueilla olemassa riittävän hyvin organisoitunut infrastruktuuri, jota voidaan tukea. Järjestymättömän ja hajanaisen infrastruktuurin tukeminen edistää kielten ja kulttuurien vahvistumista vain sattumanvaraisesti. Sukukansaohjelman toi-

minta-ajatuksena on ollut, että sen puitteissa tuetaan etenkin sellaisia hankkeita, joita Venäjän suomalais-ugrilaisilta alueilta ehdotetaan rahoitettavaksi. Se edellyttää siis hakijalta aloitteellisuutta, mutta myös sitä, että kohdealueella on edellytykset riittävän aktiiviseen kontaktien etsimiseen. Tässä tuntuu olevan yksi ongelmakohta, koska käytännössä kaikki Venäjän suomalais-ugrilaiset kansat ovat edelleen huonosti tai hyvin huonosti järjestäytyneitä ja kansalaisjärjestötoiminta on muutenkin viime vuosina hiipunut. Tätä selvitystä kirjoitettaessa ja vuosina 1994-2004 toteutetun sukukansaohjelman näkökulmasta järjestäytymättömyys näyttää osaksi johtuvan vanhoista rakenteista, joiden muuttaminen koetaan hankalaksi, resurssien puutteesta ja esimerkiksi Marin tasavallassa myös paikallisen johdon aiheuttamista vaikeuksista.

4.3 Lama-Suomesta EU-Suomeen

- *Kielten ja kulttuurien elpyminen ja moderniin maailmaan sopivan identiteetin vahvistuminen edellyttävät pitkäjänteistä ajattelua, joiden aikaväli on vuosien pituinen. Tästä syystä sukukansaohjelma tarvitsisi tuekseen sen päämääriä arvioivaa ja seurantaa tehostavaa tutkimusta.*
- *Jatkossa voitaisiin ajatella, että sukukansaohjelmaan liittyviä hankkeita yritetään toteuttaa Euroopan Unionin hankkeina.*
- *Olisi syytä harkita lisäresurssien kohdistamista sukukansaohjelmaan siten, että selvitetään, mitkä EU:n ohjelmat tulevat kyseeseen ja millaisia verkostoja niiden toteuttaminen edellyttää.*
- *Poliittisilla päättäjillä on oma vastuunsa keskustella venäläisten kollegoittensa kanssa suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien tukemisesta osana maailmaan kulttuuriperintöä ja sen säilyttämistä.*
- *Sukukansaohjelman käytössä olevien varojen riittävyys johtunee ainakin osin Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla vallitsevasta suhteellisen passiivisesta mielialalsta ja siitä, että sukukansaohjelma on tiukan seurannan ja varojen käytön valvonnan takia velvoittava, välillä jopa työläs Venäjällä asuvalle partnerille.*

Myös Suomessa on sukukansaohjelman kuluessa tapahtunut suurehkoja muutoksia. Kansainvälisen politiikan kannalta on merkittävää Suomen liittyminen Euroopan Unioniin, siitä seuraava läheinen yhteistyökumppanuus EU:n muiden jäsenmaiden kanssa ja sitoutuminen läntisen Euroopan maiden vetämiin yhteiskunnallisiin toimintatapoihin ja tavoitteisiin. Kansainvälisen poliittisen yhteistyön kannalta sukukansaohjelma voidaan nähdä Suomen kansallisen ohjelman lisäksi myös EU-maan yhteistyöhankkeena Venäjän kohdealueiden kanssa.

Toinen merkittävä muutos sukukansaohjelman mahdollisuuksista Suomessa liittyy taloudellisiin ja sisäpoliittisiin muutoksiin. Ohjelman pääkoordinaattorina on toiminut M. A.

Castrénin seura, ja yhteistyökumppaneita on etsitty kulttuurin eri alueilta ja asiantuntijoista Suomessa. Käytännössä tilanne on ollut se, että jos Venäjällä on ollut kiinnostusta sukukansaohjelman raameissa toteutettavaan hankkeeseen, on sille löytynyt yhteistyökumppani myös Suomesta. Silti sukukansaohjelmassa korostuu se, että sen ulkopuolella spontaaneja yhteyksiä Suomesta Venäjän suomalais-ugrilaisille alueille näyttää olevan hyvin vähän ja satunnaisesti: sellaisia organisaatioita, jotka luonnostaan harjoittaisivat yhteistyötä sukukansaohjelman kohdealueiden kanssa, on vähän. Jatkossa voitaisiinkin vielä uudestaan pohtia, löytyisikö joillekin hankkeille myös muita toteuttajia kuin päävastuun kantava M. A. Castrénin seura. Toisaalta käytössä olevat resurssit ovat hyvin rajalliset. Ne ovat riittäneet yksittäisten projektien toteuttamiseen, jotka kuitenkin ovat luonteeltaan enemmän kertaluonteisia kuin pitkäjänteisiä. Tämä on sinänsä luonnollista, koska tarkoituksenmukaisinta on toteuttaa hankkeita, jotka voivat valmistua suhteellisen nopeasti. Niiden perustavoite ja vaikutukset voivat kuitenkin olla aikajänteeltään pitempiä, jollaisia myös sukukansaohjelman tavoitteet ovat (ks. 3. luku).

Kun sukukansaohjelma käynnistettiin, Suomi toipui syvästä rakenteellisesta taloudellisesta lamasta. Sen jälkeen yhteiskunnan taloudellinen ajattelu ja taloudelliset sidosryhmät on rakennettu täysin uusista aineksista. Teknologiset innovaatiot, tehokkuus ja tuottavuus ovat avainsanoja, joita rytmittävät lyhytaikaiset tavoitteet ja pitkäaikaisten sitoumusten välttäminen.

Tällainen toimintatapa vaikuttaa luonnollisesti myös sukukansaohjelman kaltaisiin humanitaarisiin apuprojekteihin. Toteutetut hankkeet ovat olleet pääasiassa ajallisesti sen pituisia, että rahoituksen myöntäminen, hankkeen toteutus ja valmistuminen mahtuvat yhteen tai kahteen budjettivuoteen. Kun otetaan huomioon, että sukukansaohjelman kohdealueena on Venäjä, jonka toimintakulttuuri eroaa monella tavalla 2000-luvun alun suomalaisesta tehokkuusajattelusta, sukukansaohjelma on onnistunut erittäin hyvin. Sen avulla on toteutettu kymmeniä projekteja ja kymmenet stipendiaatit ovat vierailleet Suomessa.

Silti juuri tässä näkyy yksi sukukansaohjelman toimintafilosofian ongelma. Kielten ja kulttuurien elpymisen ja moderniin maailmaan sopivan identiteetin vahvistuminen edellyttävät pitkäjänteistä ajattelua, joiden aikaväli on vuosien pituinen, ei kuukausissa mitattava. Tästä syystä sukukansaohjelma tarvitsisi tuekseen sen päämääriä arvioivaa ja seurantaa tehostavaa tutkimusta.

Suomi on jäsen lukuisissa kansainvälisissä yhteistyöelimissä, joista eniten poliittisiin valintoihin ja päätöksiin on vaikuttanut Euroopan Unioni. Koska Euroopan Unioni on toimintamalliltaan, velvoittavuudessaan ja taloudellisilta mahdollisuuksiltaan vahvempi kuin useat muut kansainväliset yhteistyöelimet, voitaisiin jatkossa ajatella, että sukukansaohjelmaan liitettäviä hankkeita yritetään toteuttaa Euroopan Unionin hankkeina. Kuuluvathan Suomen lisäksi myös Viro ja Unkari Euroopan Unioniin, joka on siten niidenkin kannalta tärkeä keskinäinen yhteistyöelin.

Tämä ajatus on kirjattu myös 22. maaliskuuta 2005 Budapestissä kokoontuneen Suomen, Viron ja Unkarin Venäjän suomalais-ugrialaisten tukemiseksi työskentelevien neuvottelukuntien yhteiseen aiopöytäkirjaan. Siinä todetaan, että EU-rahoitusohjelmia pyritään tulevaisuudessa hyödyntämään Suomen, Viron ja Unkarin välisenä kolmikantayhteistyönä.

Valtaosa Euroopan Unionin rahoittamista hankkeista koskee toimintaa Euroopan Unionin jäsenmaissa, mutta se on suunnannut varoja myös yhteistyöhön Venäjän kanssa. Siten EU:n ohjelmia voitaisiin ajatella tavoiteltavaksi myös sukukansaohjelman tukena ja täydentämässä sitä. Perusongelma on kuitenkin tässäkin se, että jo pelkän rahoituksen suunnittelu ja taustatiedon kerääminen edellyttää hakijayhteisöltä riittävän vahvaa taustaorganisaatiota, jotta se voi hakea tukea EU:n edellyttämässä laajuudessa ja hankkeen toteutuessa raportoida seurantaa varten riittävässä laajuudessa. Siksi näyttää selvältä, että esimerkiksi Euroopan Unionin tyyppisiä, laajan kansainvälisen yhteisön tavoiteltavana ja kontrolloitavana olevin varoin

ei voida korvata oman maan budjettivaroihin perustuvaa hanketta. Sen sijaan olisi syytä har- kitta lisäresurssien kohdistamista sukukansaohjelmaan siten, että selvitetään, mitkä EU:n oh- jelmat tulevat kyseeseen ja millaisia verkostoja niiden toteuttaminen edellyttää.

Suomella on tulevaisuudessakin Viron ja Unkarin tavoin kansallinen vastuu kiinnittää kansainvälisissä järjestöissä huomiota siihen, että maailman kieli- ja kulttuuridiversiteettiä ale- taan tietoisesti suojella ja kehittää. Ne edustavat kansallisten kulttuuriensa lisäksi myös suo- malais-ugrilaista kulttuuriperintöä ja voivat aktiivisella vuoropuhelulla edistää myös Venäjän suomalais-ugrilaiden mahdollisuuksia kehittää kieltään ja kulttuuriaan elinvoimaisiksi. Tällai- nen kieli- ja kulttuuritaustasta kumpuava toimintaperuste ei ole kovin tavallinen enkä analy- soi lähemmin sen olemusta. Kansainvälisessä kontekstissa liikuttaessa suomalais-ugrilaista kulttuuriperintöä painavampi peruste sukukansaohjelman tyyppiselle toiminnalle onkin glo- baali arvokäsitys ja sen hyväksyminen, että Venäjän suomalais-ugrilaiden kielten ja kulttuu- rien tukeminen on nimenomaan osa maailmaan kulttuuriperinnön säilytykseen tähtäävää toi- mintaa. Tämä on sukukansaohjelman yleisiin toimintaedellytyksiin liittyvä näkökulma, joka koskee yhteistyötä Venäjän kanssa. Siksi poliittisilla päättäjillä on myös oma vastuu keskus- tella venäläisten kollegoittensa kanssa tällaisista kysymyksistä ja niihin liittyvistä periaatteista.

Nykyisellään käytössä olleet resurssit ovat päällisin puolin kutakuinkin riittäneet, mutta se ei silti anna aiheutta suureen tyytyväisyyteen. Varojen riittäminen johtuu nähdäkseni aina- kin osin Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla vallitsevasta suhteellisen passiivisesta mielialalsta ja siitä, että sukukansaohjelma on tiukan seurannan ja varojen käytön valvonnan takia velvoit- tava, välillä ehkä jopa työläs Venäjällä asuvalle partnerille. Resurssien riittävyttä arvioitaessa onkin ensin palattava luvussa 3 esitettyihin kysymyksiin ohjelman tavoitteista ja siihen seik- kaan, että Venäjän suomalais-ugrilaiset kansat tarvitsevat entistä ruskempia tukitoimia ja kie- len ja kulttuurin määrätietoisempaa kehittämistä ja modernisointia.

5 Kansallinen ja kansainvälinen suomalais-ugrilaisuus EU:ssa ja Venäjällä

- *Tiedonvälitykseen ja valistukseen perustuvaa toimintamallia voitaisiin harkita myös yhtenä sukukansaohjelman toiminta-ajatuksena.*
- *Euroopan Unioni ja sen rahoituslähteet eivät raskaan hallinnollisen rakenteensa takia voi korvata kansallista sukukansaohjelmaa. Parhaassa tapauksessa se tarjoaa kuitenkin mahdollisuudet ohjelman laajentamiseen ja yhteisten tavoitteiden kartoittamiseen yhdessä Viron ja Unkarin kanssa.*

Kuten edellä on mainittu, Suomen lisäksi myös Virolla on oma sukukansaohjelmansa ja Unkarilla on yhteistyöhankkeita Venäjän suomalais-ugrialaisten kanssa. Lisäksi kaikki kolme maata ovat EU:n jäseniä. Sukukansaohjelman tavoitteiden, koordinaation ja rahoituksen kannalta onkin syytä kysyä, voisivatko nämä kolme maata tukea yhdessä Venäjän suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien kehitystä ja edistää niiden säilymistä yhdessä. Kielisukulaisuuden takia Suomi, Viro ja Unkari ovat kukin omalla tavallaan suomalais-ugrialaista identiteettiä ilmentäviä valtioita, joissa kysymys suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien säilymisestä otetaan vakavasti.

Sukukansaohjelman kansainväliseen ilmeeseen liittyy myös se, että siitä on maksettu Suomen jäsenmaksu Suomalais-ugrialaisten kansojen konsultaatiokomiteassa, jonka koordinaattorina toimii Suomi-Venäjä seuran pääsihteeri Merja Hannus. Konsultaatiokomitean kautta on luotu mm. yhteistyökanavat YK:n ihmisoikeuskomissioon Genevessä alkuperäiskansojen oikeuksia koskevissa asioissa. (Sukukansaohjelman neuvottelukunnan toimintakertomus 1996.)

Koska kieleen perustuvan alueellisen erilaisuuden ja paikallisen identiteetin katoaminen on globaali ilmiö, ja pienten kielten ja kulttuurien tuhoutuminen on laajempaa kuin kertaakaan aikaisemmin, on kielen ilmentämän kulttuurisen moniarvoisuuden suojelemisesta ja säilyttämisestä keskusteltu viime vuosina paljon myös kansainvälisissä järjestöissä. Esimerkiksi Unesco on teettänyt oman selvityksensä maailman kielten uhanalaisuudesta ja uhanalaisuuden eri

asteista. Vähemmistöjen kielellisistä ja kulttuurisista oikeuksista on keskusteltu myös Euroopan neuvostossa, jossa laadittiin jo v. 1998 raportti uhanalaisten uralilaisten vähemmistökulttuurien tukemisesta. Euroopan neuvostossa on laadittu myös kaksi tärkeää periaatesopimusta. *Ensimmäinen on Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus, toinen, jota Venäjä ei ole ratifioinut, on Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja.*

Myös Suomi, Viro ja Unkari ovat neuvotelleet yhteistyöstä ja vaihtaneet tietoja. Suomen ja Viron pääministerit käynnistivät syyskuussa 2004 selvitystyön, joka kartoittaa niiden yhteistyömahdollisuuksia Venäjän suomalais-ugrilaisten kansojen tukemiseksi. Tähän liittyvä opetus- ja kulttuurialan virkamiesten ja kansalaisjärjestöjen edustajien asiantuntijakokous järjestettiin Unkarissa maaliskuussa 2005. Suomen opetusministeriö laati mainittua kokousta varten yhteenvedonsiitä, mitä EU-ohjelmia on mahdollista käyttää erityisesti Venäjän suomalais-ugrilaisten kanssa harjoitettavaan koulutus- ja kulttuurialan yhteistyöhön.

Mahdollisuus hakea Euroopan Unionilta hankerahaa TACIS-ohjelman puitteissa oli pian Suomen liittyttyä EU:hun esillä myös sukukansaohjelman taustaryhmässä. M. A. Castrénin seura ja Suomi-Venäjä seura laativat 1990-luvun puolivälissä yhteistyössä erällä Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla toimivien kansallisten järjestöjen kanssa koulutukseen liittyviä hankkeita, joille haettiin rahoitusta TACIS-ohjelmasta. Rahoitusta ei tuolloin saatu. Sen sijaan sen hakeminen osoittautui työlääksi. Hakijayhteisön on oltava jo valmiiksi riittävän vahva, organisaatioltaan laaja ja koordinaatioltaan tehokas, jotta edes hakemuksen jättäminen on mahdollista. Se edellyttää myös sitä, että yhteistyökumppanit ovat tietoisia heiltä edellytettävästä sitoutumisesta ja raportoinnista ja pystyvät toimittamaan EU:n vaatimuksia vastaavaa aineistoa. EU:n mekanismit eivät tämän kokemuksen valossa taivu helposti sukukansaohjelman kaltaiseen kansalaisyhteistyöhön.

Silti EU:n toimintaperiaatteissa ja EU:lla Venäjän yhteistyökumppanina on sukukansaohjelmankin kannalta huomionarvoisia näkökohtia. Eräänlaisen mallin siihen tarjoaa esimerkiksi vähemmistökielten kehittäminen osana parhaillaan (2004-2006) käynnissä olevaa kielten oppimisen ja kielellisen monimuotoisuuden edistämisen toimintaohjelmaa. Tähän ohjelmaan liittyy periaatteellisia tavoitteita, kuten laaja-alainen tapa lähestyä kielellistä monimuotoisuutta, yhteisöjen tekeminen kielimyönteisiksi ja kieltenopiskelun tarjonnan ja siihen osallistumisen edistäminen.

EU:n yhteydessä toimivat myös Euroopan vähemmistökielten toimisto EBLUL, jonka tärkeimpiä tehtäviä on edistää vähemmistökielten asemaa EU:ssa tiedotuksen ja konsultointipalvelujen avulla. Toinen samankaltainen organisaatio on MERCATOR-tietoverkko, joka kokoaa ja välittää tietoa vähemmistökielistä valtakieltä puhuvalle EU:n jäsenmaan väestönosalle ja vähemmistöille itselleen. Vastaavaa tavoitteellista, tiedonvälitykseen ja valistukseen perustuvaa toimintamallia voitaisiin harkita myös yhtenä sukukansaohjelman toiminta-ajatuksena. Venäjän suomalais-ugrilaisten ja muidenkin vähemmistöjen asemaa voidaan verrata myös Euroopan Unionin vähemmistöihin.

Koulutusyhteistyöllä on EU:ssa useita eri muotoja, jotka koskevat ensisijaisesti jäsenmaiden keskinäistä vuorovaikutusta. Silti koulutus- ja kulttuurihankkeet, jotka tukevat monimuotoisuutta, ja verkottuminen, joka nostaa esiin vastuun kulttuuriperinnöstä, voivat olla toimintamalleina hyödyllisiä esimerkkejä. Ne tarjoavat yhden ulottuvuuden Venäjän kanssa harjoitettavaan yhteistyöhön. EU:n Tacis- ja Tempus-ohjelmat toimivat edelleen, ja ne voisivat antaa tarvittavan toimintakehyksen Suomen, Unkarin ja Viron yhteisille hankkeille tukea Venäjän suomalais-ugrilaisia kieliä ja kulttuureita. Edellytyksenä tällöin on, että näissä EU-maissa sekä Venäjältä etsittävällä yhteistyökumppanilla on riittävän vahva organisaatio hankkeen käynnistämiseksi ja toteuttamiseksi.

Euroopan Unioni ja sen rahoituslähteet eivät raskaan hallinnollisen rakenteensa takia voi korvata kansallista sukukansaohjelmaa. Parhaassa tapauksessa se tarjoaa kuitenkin mahdollisuudet ohjelman laajentamiseen ja yhteisten tavoitteiden kartoittamiseen yhdessä Viron ja Unkarin kanssa.

Jos ajatellaan Suomea kansallisen sukukansaohjelman rahoittajana ja toteuttajana, on selvää, että vastuuta ei ole helppo siirtää muille. Jos Suomesta käsin halutaan tukea suomalaisugrialaisten kielten ja kulttuurien säilymistä ja kehittymistä, sitä varten tarvitaan perustoiminnot, jotka voidaan taata parhaiten julkisen rahoituksen avulla. Riittävän vahvalla taustaorganisaatiolla on mahdollisuus luoda hankkeen toteutukseen tarvittavat verkostot ja ryhtyä etsimään muita resursseja yksityiskohtaisempien suunnitelmien toteuttamiseksi. Tämän takia on tarkoituksenmukaista, että opetusministeriön budjettialueeseen varataan jatkossakin näiden päämäärien edistämiseen tarkoitettu summa. Nykyinen tuki on minimimäärä, mutta samalla kun yhteistyömuotoja kehitetään, on säilytettävä mahdollisuus uusien toimintamuotojen rahoittamiseksi.

Toimintatapoja voidaan kehittää laajentamalla verkostoja, mikä edellyttää lisäresurssien etsimistä. Taloudellisia resursseja tarvittaisiin nähdäkseni varsinkin kansainvälisten verkostojen laajentamiseen ja tutkimuksen hyödyntämiseen ohjelman toteuttamisessa kielten ja kulttuurien seurantaan tehostamalla. Samalla on kuitenkin huolehdittava siitä, että verkostoja ei luoda poliittiseksi yhteistyöelimeksi, vaan nimenomaan käytännön tavoitteiden ja konkreettisten hankkeiden edistämiseksi. Ulkopuolisen rahoituksen saaminen ja esimerkiksi tutkimusrahoituksen löytäminen edellyttävät tietoista valintaa ja rahoittajatahojen halua kohdentaa varoja tällaiseen toimintaan.

6 Kuinka realistisia Suomen sukukansaohjelman tavoitteet ja resurssit ovat? Ehdotuksia sen kehittämiseksi

- *Sukukansaohjelman toimintamuotoja on syytä arvioida uudelleen erityisesti siltä osin, miten päästäisiin lähemmäksi perimmäistä tavoitetta, kielten ja kulttuurien elinvoimaisuutta ja niiden vahvistamista. Aktiivinen vuoropuhelu sekä suomalais-ugrialaisten alueiden paikallisten viranomaisten että Venäjän valtakunnallisten päättäjien kanssa on tarpeellista, jotta ihmisoikeuksiin ja kulttuuriseen monimuotoisuuteen kuuluva vähemmistökielten ja -kulttuurien tietoinen tukeminen ja kehittäminen voivat vahvistua Venäjällä.*
- *Tärkeää onkin tukea oma-aloitteisuutta, omista lähtökohdista tapahtuvaa ongelmanratkaisua. Kullakin kansalla on itsellään suurin vastuu kielensä ja kulttuurinsa säilymisestä.*
- *Venäjän vähemmistöpolitiikan kehittämisen, ongelmien osoittamisen ja Venäjän sitouttamiseksi tiiviimmin kansainvälisesti hyväksytyihin, kulttuurien moniarvoisuudesta ja maailman kulttuuriperinnön merkityksestä lähteviin tavoitteisiin on kansainvälisten poliittisten yhteistyöfoorumien tehtävä.*
- *Riittävätkö yhteyshenkilöt alueelliseksi verkostoksi vai onko syytä etsiä paikalliselta tasolta uusia kontakteja? Ovatko aiemmin luodut yhteydet kustantamoihin ja ministeriöihin edelleen toimivia?*
- *Suomessakin voitaisiin kokeilla uudenlaisia yhteistyöpartnereita ja järjestää sellaisten alojen, esimerkiksi elinkeinoihin ja yrittäjyyteen suuntaavaa koulutusta, jota vielä ei ole kokeiltu.*
- *Kansainvälisen yhteistyön tiivistämiseksi ja hyödyntämiseksi sukukansaohjelmaa voitaisiin kehittää myöntämällä lisäresursseja yhteen projektityöntekijään, jonka päätyönä olisi EU-rahoituksen hankkiminen Kulttuuri 2000-ohjelmasta ja sen seuraajaohjelmasta Kulttuuri 2007.*

Kuten luvussa 2.4 esittämässäni väliarviossa totesin, se yhteistoiminta, jota Suomi on harjoittanut sukukansaohjelman puitteissa Venäjän suomalais-ugrialaisten kanssa, on käytettävissä olleisiin varoihin nähden hyvin monipuolista. Kun otetaan huomioon, että yhteistyön muodot ja yhteysverkosto on pitänyt luoda lähes tyhjästä ja toimintakulttuuri Suomen ja Venäjän välillä on usein hyvinkin erilainen, sukukansaohjelman avulla on pystytty hämmästyttävänkin johdonmukaisesti toteuttamaan käynnistettyjä hankkeita. Suomessa vain ohjelmaa toteuttamaan rekrytoitu projektisihteeri on saanut palkkaa työstään, muuten se on toiminut hyvin paljon vapaaehtoistyön varassa.

Lukujen 3 ja 4 pohdinnalla olen halunnut nostaa esille kysymyksen, tukeeko Suomen sukukansaohjelma oikealla tavalla Venäjän suomalais-ugrialaisia kansoja ja niiden kulttuureja. Huolimatta lukuisten yksittäisten hankkeiden onnistumisesta, perimmäinen tavoite Venäjän suomalais-ugrialaisten kansojen ja kulttuurien elinvoimaisuuden lisäämisestä on edelleen vaakaalaudalla. Yksi avainongelmista on se, onko Venäjän suomalais-ugrialaisten alueiden paikallishallinto ja onko Venäjän valtiollisella tasolla yhtä mieltä samoihin päämääriin pyrkimisestä. Jos näin ei ole, sukukansaohjelman edellytykset toimia heikkenevät huomattavasti.

Sukukansaohjelman toimintamuotoja on syytä arvioida uudelleen erityisesti siltä osin, miten päästäisiin lähemmäksi perimmäistä tavoitetta, kielten ja kulttuurien elinvoimaisuutta ja niiden vahvistamista. Laadukas koulutus, uusien toimintatapojen opettaminen, paikallisten verkostojen rakentaminen, yksilöiden aktivoiminen ja kansalaisaktiivisuuden lisääminen ovat teemoja, jotka voisivat jatkossa nousta näkyvämmiin esille. Lisäksi näyttää siltä, että aktiivinen vuoropuhelu sekä suomalais-ugrialaisten alueiden paikallisten viranomaisten että Venäjän valtakunnallisten päättäjien kanssa on tarpeellista, jotta ihmisoikeuksiin ja kulttuuriseen monimuotoisuuteen kuuluva vähemmistökielten ja -kulttuurien tietoinen tukeminen ja kehittäminen voisivat vahvistua Venäjällä. Tämä on osa-alue, jossa suomalaiset virkamiehet ja poliitikot voivat osallistua sukukansaohjelman tavoitteiden edistämiseen.

Sukukansaohjelman neuvottelukunnan raportissa vuosilta 1994-96 esitetty arvio tilanteesta on edelleen ajankohtainen:

Vaikka toiveet suurelta osin kohdistuvatkin kansalliseen kouluun, suomalais-ugrialaisten kielten säilyminen Venäjällä ei riipu pelkästään opetusalan viranomaisista ja poliittisista päättäjistä. Ydinkysymys on edelleen: kuinka saada lapset puhumaan ja oppimaan äidinkieltään? Erityistä huomiota on tällöin kiinnitettävä myös kodin ja vanhempien, kaksikielisisä perheissä joko äidin tai isän, vastuuseen kielen välittämässä seuraavalle sukupolvelle. Tasavaltojen perustuslakeihin kansalliset kielet on kirjattu valtionkieliksi. Komissa (1992) ja Marissa (1995) on lisäksi hyväksytty kielilaki. Kuitenkin kielilakien täytäntöönpano etenee hitaasti, sillä komit ja marit ovat tasavalloissaan vähemmistöinä. Kielilain toteuttaminen vaatii myös huomattavia taloudellisia resursseja. Suomen tuki ei voi olla tässä kovin keskeinen, mutta oikein kohdennettuna se voi ylläpitää motivaatiota hankkeiden toteuttajissa. Kaksi-kolmikielinen ja demokraattinen yhteiskuntamme voi tarjota ainakin käyttökelpoisia malleja ja virikkeitä. (Sukukansaohjelman neuvottelukunnan toimintaraportti 1994-1996.)

Suomen sukukansaohjelmaa on toteutettu askel kerrallaan, tavoitteellisesti yhteistyössä useiden Venäjän suomalais-ugrialaisten alueiden kanssa. Sillä on asiantunteva neuvottelukunta, omaa tietoaan jakavia yhteistyökumppaneita Suomessa ja laajahko yhteistyöverkosto Venäjällä. Silti sukukansaohjelman tehtävä ei voi olla Venäjällä muuten esimerkiksi rahoituksen puuttumisen takia toteutumatta jäävien hankkeiden paikkaaminen ja pelkkä olemassa olevan infrastruktuurin tukeminen. Sukukansaohjelman päämääränä (vrt. luku 3) on edelleen syytä pitää kielten ja kulttuurien tukemista. Kielen aseman kehittäminen, kielellisten oikeuksien tun-

nustaminen ja kehittäminen ovat keskeinen osa suomalais-ugrialaisten kansojen tulevaisuutta ja identiteetin ydinkysymyksiä.

Sukukansaohjelman perusongelmaa kuvastaa sananparsi *kannettu vesi ei pysy kaivossa*. Ihannetapauksessa Venäjän suomalais-ugrilaiset vähemmistöt olisivat itse riittävän vahvoja edistämään ja kehittämään kulttuuriaan. Tärkeää onkin tukea oma-aloitteisuutta, omista lähtökohdista tapahtuvaa ongelmanratkaisua. Ulkopuolelta, tässä tapauksessa Suomesta tulevalta tuella on silti suuri merkitys, ja yhteydet yksilön ja yhteisön kielelliset ja kulttuuriset oikeudet ja monikulttuurisuuden arvon tunnustavaan ja tiedostavaan yhteiskuntaan arvokkaita. Mutta ne eivät korvaa kunkin kansan ja yhteisön itselleen valitsemia päämääriä, toimintamuotoja ja sitä, että kullakin kansalla on itsellään suurin vastuu kielensä ja kulttuurinsa säilymisestä.

Venäjän suomalais-ugrialaisten tulevaisuuteen vaikuttavat lukuisat muutkin yksilöä ja yhteisöä koskevat kysymykset. Yksilötasolla kysymykset alkavat elinkeinosta, toimeentulosta ja identiteetistä ympäristössä, jossa venäjän kieli on vallitseva. Paikallishallinnolla on suuri vastuu paikallisen kulttuurin kehityksestä, mutta myös Venäjän valtakunnallinen politiikka on alkanut vaikuttaa enenevässä määrin paikallisiin ratkaisuihin. Venäjän vähemmistöpolitiikan kehittämisen, ongelmien osoittamisen ja Venäjän sitouttamiseksi tiiviimmin kansainvälisesti hyväksytyihin, kulttuurien moniarvoisuudesta ja maailman kulttuuriperinnön merkityksestä lähteviin tavoitteisiin on kansainvälisten poliittisten yhteistyöfoorumien tehtävä.

Sukukansaohjelman jatkon kannalta kehitysmahdollisuuksia kannattaa etsiä nykyajan hengen mukaisesti verkostoja luomalla ja uusimalla. Tämä on neuvottelukunnan tehtävä. Ensimmäinen suunta ovat eri suomalais-ugrialaisten alueiden paikalliset verkostot. Kysymys kuuluu, voidaanko Suomesta käsin kannustaa luomaan paikallisia verkostoja ja miten paikallishallinto ryhtyy edistämään samoja suomalais-ugrialaisten tukemiseen tähtäviä päämääriä kuin sukukansaohjelma. Riittävätkö yhteyshenkilöt alueelliseksi verkostoksi vai onko syytä etsiä paikalliselta tasolta uusia kontakteja? Ovatko aiemmin luodut yhteydet kustantamoihin ja ministeriöihin edelleen toimivia?

Venäjän suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurien tulevaisuuden kannalta ensiarvoisen tärkeältä näyttää vuoropuhelun lisääminen paikallisten päätöksentekijöiden kanssa, niin vaikeaa kuin se saattaakin olla. Alueellisilla johtajilla on toistaiseksi edelleen suuri päätäntävalta paikallisten opetussuunnitelmien kehittämisessä. Ulkopuolelta tuleva kiinnostus Venäjän alkuperäis- ja vähemmistökansoja kohtaan voi avata heihin liittyviä näkökulmia, jotka eivät muuten nouse esiin. Lisäksi on selvää, ettei ole mielekästä edes yrittää toteuttaa hankkeita, jotka voivat kariutua paikallisten viranomaisten välinpitämättömyyteen.

Suomalais-ugrialaisten kansojen tulevaisuudennäkymät liittyvät läheisesti kielellisen identiteetin kehittymiseen ja kielen välittymiseen vanhemmalta sukupolvelta nuoremmalle. Sukukansaohjelman puitteissa voitaisiin siis harkita myös kielen varhaisopetusta, kotien kielellistä ja kulttuurista identiteettiä vahvistavia toimintamuotoja. Vähemmistökielten varhaisopetuksesta ja uhanalaisten kielten tukemisesta esimerkiksi kielipesätoiminnan avulla on saatu kokemuksia eri puolilta maailmaa. Tämä kokemus voisi hyödyttää myös Venäjän suomalais-ugrialaisia vähemmistöjä.

Venäjän poliittisen tilanteen kehitys on viime vuosina kulkenut voimakkaasti keskusjohdotoiseen suuntaan. Muuttuneesta valtakunnallisesta tilanteesta ja suoranaisestä lehdistö- ja kansalaisoikeuksien rajoittamisesta huolimatta sukukansaohjelman kohteena on luontevimmin edelleen kansalaisyhteiskunta. Jos Venäjä haluaa tukea alueellista kehitystä Venäjän suomalais-ugrialaisilla alueilla, on johdonmukaista ajatella, että sen perusedellytyksiä ovat kansalaisyhteiskunta ja paikalliselta tasolta, yksilön aloitteellisuudesta alkava toiminta.

Sukukansaohjelman kannalta tärkeä on myös sen suomalainen yhteistyöverkosto. Tähän-

astisten hankkeiden toteutuksessa ilmenee verkoston laajuus. On silti ilmeistä, että Suomesakin voitaisiin kokeilla uudenlaisia yhteistyöpartnereita, joiden avulla voitaisiin kokeilla sellaisia toimintamuotoja ja järjestää sellaisten alojen, esimerkiksi elinkeinoihin ja yrittäjyyteen suuntaavaa koulutusta, jota vielä ei ole kokeiltu. Venäjän suomalais-ugrialaisten arkipäivän ongelmien moninaisuuden takia saatettaisiin tarvita myös sellaisia yhteyksiä, jotka ulottuvat humanististen alojen ulkopuolelle. Sukukansaohjelman tavoitteiden edistämistä voitaisiin kokeilla myös kaksikielisessä ympäristössä ja järjestää koulutusta, joka kehittää taloudellista vahvuutta ja luo paikallista vaurautta unohtamatta vähemmistökielten merkitystä. Suomessa on kokemusta useiden alojen kansalaisjärjestötoiminnasta, mikä voisi periaatteessa toimia mallina. Tosin kansalaisjärjestöjen oma-aloitteisuuteen perustuvan toiminnan edellytykset Venäjällä näyttävät olevan kyseenalaiset. Huomionarvoista on, että kansalaisjärjestöjen määrä on käytännössä vähentynyt niiden kymmenen vuoden aikana, jona sukukansaohjelma on toiminut.

Aiemmin enemmän esillä olleista ja tuloksetkaista toimintamuodoista on jatkossa pohdittava mahdollisuuksia elvyttää uudestaan Suomesta lähetettyjen Suomen kielen ja kulttuurien lehtorien ja kieliassistenttien rekrytoimista.

Kansainvälisen yhteistyön tiivistämiseksi ja hyödyntämiseksi sukukansaohjelmaa voisi kehittää myöntämällä lisäresursseja yhteen projektityöntekijään, jonka päätyönä olisi EU-rahoituksen hankkiminen Kulttuuri 2000-ohjelmasta ja sen seuraajaohjelmasta Kulttuuri 2007. Tähän tarvitaan riittävän laajat yhteistyöverkostot ja kontaktit isoihin ja paikallisella tasolla Venäjällä levittäytyneisiin kulttuurialan organisaatioihin, kuten museoihin, teattereihin ja kirjastoihin. Toinen toimintasuunta, johon projektityöntekijä voisi hakea Tacis- ja seuraajaohjelmien EU-rahoitusta, on kansalaisyhteiskunnan tukeminen ja kehittäminen Venäjän suomalais-ugrilaisilla alueilla. Projektityöntekijän tehtävänä voisi olla myös yhteyksien tiivistäminen oppilaitoksiin ja yliopistoihin, joiden kanssa voisi yhteistyössä kehittää koulutus-, tutkimus- ja työharjoitteluyhteistyötä Venäjän suomalais-ugrialaisten alueiden kanssa.

EU-resursseja ja Suomen, Viron ja Unkarin välistä yhteistyötä kehittävän projektityöntekijän tehtäviin voisi kuulua myös päävastuu EU-rahoitteisen projektin hallinnoinnista ja raportoinnista yhteistyössä eri kulttuurin ja koulutuksen asiantuntijaorganisaatioiden kanssa. Projektityöntekijä voitaisiin sijoittaa esim. M. A. Castrénin seuraan tai johonkin muuhun sukukansaohjelman suunnittelun, toteutuksen ja koordinaation kannalta tarkoituksenmukaiseen paikkaan, jossa on riittävät edellytykset kansainvälisiin kontakteihin.

Kirjallisuutta suomalais-ugrilaisista kansoista ja uhanalaisuudesta

- Abondolo, Daniel (ed.) 1998: *The Uralic languages*. Routledge.
- Anhava, Jaakko 1998: *Maailman kielet ja kielikunnat*. Helsinki : Gaudeamus.
- Blythe, Joe & R. McKenna Brown (eds.) 2003: *Maintaining the links : language, identity and the land : proceedings of the seventh FEL conference Broome, Western Australia 22-24 September 2003*. Bath : Foundation for Endangered Languages.
- Fishman, Joshua A. 1997: *In praise of the beloved language : a comparative view of positive ethnolinguistic consciousness*. Berlin : Mouton de Gruyter.
- Fishman, Joshua A. (ed.) 1999: *Handbook of language & ethnic identity*. New York : Oxford University Press.
- Fishman, Joshua A. (ed.) 2001: *Can threatened languages be saved? : reversing language shift, revisited: A 21st century perspective*. Clevedon : Multilingual Matters.
- Flinckenberg-Gluschkoff, Marianna & Nikolai Garin 1992: *Ugrien mailla : suomalaisten tutkimusmatkailijoiden jalanjäljillä Obvirralta Uralille*. Otava.
- Fogelberg, Paul (toim.) 1999: *Pohjan poluilla : suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Suomen tiedeseura.
- Hannikainen 2005 = Lauri Hannikainen: *Vähemmistökansojen, alkuperäiskansojen ja muiden vähemmistöryhmien ihmisoikeudet Venäjällä*. Esitelmä Vihreiden eduskuntaryhmän ja M. A. Castrénin seuran Eduskunnassa 8.4.2005 järjestämässä tilaisuudessa.
- Hinton, Leanne & Ken Hale (eds.) 2001: *The green book of language revitalization in practice*. San Diego, CA : Academic Press.
- Häkkinen, Kaisa 1996: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. SKS.
- Kokkonen, Paula (tulossa): *Sukukansaohjelman arkea. Studia Fenno-Ugrica -sarjan esitelmät*. Castrenianumin toimitteita. Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Kolga, Margus, Igor Tõnurist, Lembit Vaba & Jüri Viikberg 1993: *Vene impeeriumi rahvaste punane raamat*. Tallinn.
- - 2001: *The red book of the peoples of the Russian empire*. Tallinn : NGO Red Book.
- Laakso, Johanna (toim.) 1991: *Uralilaiset kansat. Tietoa suomen sukukielistä ja niiden puhujista*. WSOY.
- - 1999: Karhunkieli. *Pyyhkäisyjä suomalais-ugrialaisten kielten tutkimukseen*. SKS.
- Lallukka, Seppo 1990: *The East Finnic minorities in the Soviet Union. An Appraisal of the Erosive Trends*. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae B* 252.
- - 1992: Venäjän uralilaisten kansojen tilastoa. Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti, A 16.
- - 1995: *Komipermjakit - Perämaan kansa : syrjäytyminen, sulautuminen ja postkommunistinen murros*. Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti.
- - 2003 : *From fugitive peasants to diaspora : the Eastern Mari in tsarist and federal Russia*. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, *Humaniora* 328.
- Lappalainen, Marja (toim.) 2000: *Sukukansapäivien satoa : kirjoituksia ja puheenvuoroja suomalais-ugrilaisuudesta*. Castrenianumin toimitteita 57. Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtinen, Ildikó (toim.) 1999: *Suomalais-ugrilaisia kokoelmia Venäjän museoissa = Finno-Ugrian collections in Russia's museums*. Toimittanut Ildikó Lehtinen. Museovirasto.
- - (toim.) 2002: *Siperia : taigan ja tundran kansoja*. Toimittanut Ildikó Lehtinen, päätoimittaja Eija-Maija Kotilainen. Museovirasto.
- Salminen, Tapani [toim.] 1993: *Uralilaiset kielet tänään*. Kuopion Snellman-instituutin julkaisuja A 13/1993.
- Taagepera, Rein 1999: *The Finno-Ugric republics and the Russian State*. London : Hurst.
- - 2000: *Soomesugri rahvad Venamaa Föderatsioonis*. Tartu : Ilmamaa.
- Wurm, Stephen A. (ed.) 2001: *Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing*. Second edition, revised, enlarged and updated. Unesco Publishing.

Joitakin linkkejä:

Suomalais-ugrilaiset

- <http://www.helsinki.fi/jarj/macastren/>
<http://www.ugri.net>
<http://www.suri.ee/>
<http://fu.nytud.hu/cimlap.htm>
<http://www.volgainform.ru/news/mari/>
<http://www.finugor.komiinform.ru/>
<http://www.helsinki.fi/~jolaakso/sgrlinkit.html>
<http://www.helsinki.fi/~tasalmin/fu.html>

Uhanalaiset kielet

- http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=8270&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
<http://www.ogmios.org/home.htm>
<http://www.tooyoo.l.u-tokyo.ac.jp/ichel/ichel.html>
<http://www.ammerlaan.demon.nl/LOSS.HTM>
<http://sapi.r.ling.yale.edu/~elf/>

Liite 1: Sukukansaohjelman varoin tuettuja kirjahankkeita 1994-2004

BAŠKORTOSTANIN TASAVALTA

Tietokirja:

Tatjana Minnijahmetova ja Ranus Sadikov: *Mi buraj udmrtjos* (My - burajevskieje udmurty) 2004

KARJALAN TASAVALTA

Oppikirjat:

- N. Zaiceva *lčemoi lugemist* (vepsän lukemisto, 127 s./5000 kpl 1994)
M. Hytti *Juttutuokio*. 25 keskustelua suomeksi ja venäjäksi (112 s./10 000 kpl 1995)
P. Zaikov *Luvemma vienankarjalaksi* (160 s./painos 3.000 kpl 1995)
T. Boiko *Karjalan kielen uardehet* (118 s./1000 kpl 1996)
M. Sevander *Aapinen* (111 s./uusi painos 5000 kpl 1997)
Z. Turičeva *Armas sana*. Luvendakniiga Tverin karielazilla lapsilla (89 s./5000 kpl 1998)
A. Kottina & A. Maksimov & N. Zaiceva *Meiden sana. Lugendkirj augotizskolan täht* (vepsä, 95 s./2000 kpl 1998)
M. Mullonen - E. Hämäläinen - L. Silfverberg *Puhutaan suomea*. Kolmas uusittu ja täydennetty laitos (341 s./10 000 kpl 1999)
E. Leiponen *Suomen kieli* (191 s./5 000 kpl 2000)
P. Zaikov *Karjalan kielioppi* (viena, 5-9. lk, 207 s./1000 kpl 2002)
L. Markianova *Karjalan kielioppi* (livvi, 5-9. lk, 290 s./1000 kpl 2002)
T. N. Prohorova & S. N. Mitkina *Karjalan kielen ruadotetratti* (livvi, 2. lk, 36 s./1000 kpl 2002)
J. J. Košerina, *Opendam vepsän kel't. Openduzozuteline abukirj lapsile, alaopenikoile i kazvatajile*. Periodika, Petroskoi 2004 (venäjän- ja vepsänkielinen laitos).
J. J. Košerina, *Opassamma vienan kieltä/ Opastummo livvin kieldü. Opassusapukirja lapsilla, opastujilla ta vanhemmilla/ Opastusozutteli abukniigu lapsile, opastujile da vahnembile*. Periodika, Petroskoi 2004.
E. L. Melnik *Ympäristö. Karjala*. Alkeiskoulun opastujilla tarkotettu työvihko N:o 2 (64 s./1000 kpl 2001)

Kaunokirjallisuus:

- Z. Dubinina *Silmükaivoine. Karjalazet runot lapsile* (livvi, 48 s./painos 5000 kpl 1995)
N. Abramov *Kurkiden aig. Runod i kändmized* (vepsä, 63 s./1000 kpl 1999)
V. Brendojev *Jättie hyvä jölgi muale. Runot da runokiännökset* (livvi, 190 s./1000 kpl 1999)
A. Mishin - A. Volkov (toim.) *Omil portahil. Runot da kertomukset karjalan kielel*. Kerävökniigu (144 s./2000 kpl 1999)
M. Pahomov (käänt.) *D'umalan Poig. D'umalahizen lugendan kird' kard'alan lüüdin kielel* (46 s. 1999)
R. Remsujeva *Ihmeh-hete. Joka lapsen lukukirja* (viena, 104 s./3000 kpl 1999)
T. Ščerbakova *Pajun kukkazet - keviän viestit* (livvi, 28 s./1000 kpl 1999)
E. Kiuru - A. Mishin *Jos linnulta siivet saisin*. Inkeriläisten runoja kadotetusta kotimaasta (275 s./1000 kpl 2000)
A. Perttu *Petroskoin symposiumi* (romaani 247 s./500 kpl 2001)

O. Mishina *Piäsköin korgevus*. Runot lapsile (26.s./500 kpl 2002)
Zinaida Dubinina, *Valgei koivikko*. (Runoja). Periodika, Petroskoi 2003.
Anita Duncckers, *Satuja museosta*. Verso-kustantamo, Petroskoi 2003.

Sanakirjat:

A. Punžina *Slovar' karel'skogo jazyka* (tverinkarjalan sanakirja, 398 s./5000 kpl 1994)
N. Zaiceva & M. Mullonen *Vepsä-venäläne, venä-vepsläine vajehnik* (192 s./5000 kpl 1995)
M. Kuusinen & V. Suhanona *Venäläis-suomalainen verbisanakirja* (400 s./5000 kpl 1996)
L. Markianova & T. Boiko *Karjal-venälaine sanakniigu* (222 s./5000 kpl 1996)
P. Zaikov & L. Rugojeva *Karjalais-venäläini sanakirja* (pohjois-karjalaiset murtehet)
(216 s./5000 kpl/99-00)
V. Fedotova *Frazeologitšeskij slovar' karel'skogo jazyka* (260 s./2000 kpl 2000)
V. Fedotova *Vienan ja livvin karjalan fraseologinen sanakirja* (240 s./2000 kpl 2001)

Tietokirjat:

P. Zaikov *Grammatika karel'skogo jazyka. Fonetika i morfologia* (viena, 120 s./1000 kpl 1999)
A. S. Stepanova *Tunguon rahvahan suusanallista perinnehtä* (383 s./1000 kpl 2000)
V. Fedotova *Karjalan kielen deksriptiiviverbit* (165 s. /500 kpl 2002)
N. Zaiceva *Vepsskij glagol* (286 s. /500 kpl 2002)

KOMIN TASAVALTA

Oppikirjat:

J. A. Tsypanov: *Komin kielen gerundi* (1997)
J. A. Tsypanov, L. A. Motorina, Ž. G. Sizeva: *Komin kielen aikuisoppikirja RõmpöVstan* (1999)
O. E. Bondarenko, T. M. Horunžaja, J. A. Tsypanov: *Kominmaan historian oppikirja Komi nem*
(2000)
G. Fedjunova: *Komin kielen pronomini Komi emakyv artmöm* (2000)
G. Fedjunova: *Substantiivien muodostaminen komin kielessä Komi mestoimenije: K probleme formal'nogo var'irovanija v jazyke* (2000)
G. Nekrasova: *Komin kielen historiallinen fonetiikka Komi kyvlön istoritšesköj fonetika* (2000)
Tekijäryhmä (V. M. Ludykova, G. A. Nekrasova, E. N. Popova, G. V. Fedjunova, J. A. Tsypanov):
yliopiston oppikirja Öniija komi kyv. Morfologija (2000)
V. A. Limerova: *Komin kirjallisuusantologia 9-11. luokille Eneštäs 9-11 klassa velödtšys'jasly lyd'd'ysjan nebög* (2001)
M. N. Matvejev, M. S. Fedina, V. L. Kazakovtsev: *Okotapyrys!* (Mielihyvin!) *Komin kielen tv-kurssin oheisoppikirja* (2001)
I. A. Ploskov, E. A. Tsypanov: *Komi gišan kul'tura panys'as* *Komin kirjallisen kulttuurin luojat* (2002)
V. V. Filippova ja T. S. Kaneva: *Komien perinteinen kansankalenteri Traditsionnyj narodnyj kalendar' komi* (2002)
T. L. Kuznetsova: *Kirjallisuuden kehityssuunnat: kirjailija ja aika Literatura sövman tujas: gišys' da kad* (2003)
V. V. Filippova, T. S. Kaneva ja M. A. Ankudinova: *Komien suullinen ja historiallinen proosa* (2004)

Kaunokirjallisuus:

- N. A. Kuratova: lastenkirja Missä nukkuu aurinko? *Kön'i uz'lo Vsondi* (1998)
Vladimir Timin: historiallinen pienoisromaani *Ešva Perymsa Zonka* (2000)
Ivan Belyh: romaani Lapsuuteni höyrylaivat *Tšel'ad'd'lyrs'a parohod'as* (2001)
Ivan Toropov: koottujen teosten 3. osa *Kuim n'ebögö ötuvtöm gišöd tšukör* (2003)
Pavel Limerov: *Maan alussa. Komilaisia myyttejä, legendoja ja kertomuksia.* (2004)
O. S. Slobova: satu- ja kertomuskokoelma *Turjan-kylän satuja ja kertomuksia* (2004)

Sanakirjat:

- J. A. Tspanov ja L. Beznosikova: *Vyl kyvvor* (Neologismisanakirja) 2004

Tietokirjat:

- Kaisa Häkkinen ja Seppo Zetterberg: *Suomi eilen ja tänään* komiksi (1997)

MARIN TASAVALTA

Oppikirjat:

- S. D. Dmitrijev ja V. M. Dmitrijeva: 1. luokan aapinen *Azbuka* (1998)
A. G. Ivanov ja K. N. Sanukov: Marinmaan historia *Marij Kalykyn istorijže* (1998)
Ivan Galkin: *Nykymarin kieli. Fonetikka* (1999)
Oleg Sergejev: Marin kieli 1700- ja 1800-luvuilla *Tošto marij muter-vlak* (2000)
T. Sepejev: Marilainen etnografia *Marij kalykyn etnografijže* (2000)
I. Galkin: Marilainen nimistö tutkimus *Marij onomastika* (2000)
I. G. Ivanov: *Kyzytse marij jylme* (2000)
G. N. Bojarinova ja S. P. Tšesnokova: Marilaisen kirjallisuuden antologia *Marij synymut aršaš* (2001)
Feonija Gratševa: Vuorimarilaisia sananlaskuja, sananparsia, enteitä ja arvoituksia
Gornomarijskije poslovitsy, pogoborki, primety, zagadki (2001)
Z. V. Utšajev: Sanasto 5.-9. luokille *Mut pojanlyk* (2001)
V. P. Smirnov: Äidinkieli 3. luokille *Tuan šaja* (2002)
A. N. Kuklin: Marin kielen ääntämisoppi Olyk-erVEL marij orfoepij (2003)
P. A. Kudrjajtseva: Marilaisen kirjallisuuden historian lukemisto 10.-11. luokille *Marij literatur 10-11 klass* (2003)
P. E. Jemeljanov ja V. V. Krylov: 4. luokan lukukirja *Ludšaš kniga 4. klass* (2003)
Ivan Galkin ja Ludmila Bartseva: Marin kielen leksikologia yliopistoille *Kyzytse marij jylme. Leksikologij* (2003)
P. E. Jemeljanov ja E. J. Rybakova 2. luokan lukukirja (*Ludšaš kniga*) (2004)
M. G. Leontjeva: 1.-2. luokan oppikirja (*Koktyš ludyňa*) (2004)
S. D. Dmitrijeva: Marin kielen opetusmetodiikka 1.-4. luokille *Metodika prepodavanija marijskogo jazyka v natšalnyh klassah. Posobije dlja utšitelej, 1.-4. Na marijskom jazyke.* (2004)
Z. V. Utšajev *Jylme lyvyrtyme paša*
T. N. Vorontsov *Marij literatur 5. klass*

Kaunokirjallisuus:

- G. Ivanov, A. Mokejev, S. Dmitrijev: lastenkirja Yhdessä äidin kanssa *Avai dene pyrlja* (1998)
G. Mikaj: eläintarinoita *Maskaige* (1998)

Kirjailija M. Šketanin valitut teokset *Roman povest' oilymaš-vlak* (2001)
S. Grigorjeva: runokokoelma *Soto kandyvui* (2003)
V. G. Janalov (toim.): *Užar ozym* (2003) (kirjoittajakurssin satoa)
Tatjana Otšejeva: lasten runokirja *Tšum-tšon payraš* (2004)
Valentin Kolumbin kootut teokset I ja II osa (2005)

Käännöskirjallisuus:

Vuorimarinkielinen kulttuuri- ja kirjallisuusaikauskirja *Tsikmä* (1999)
Mika Waltari: *Sinuhe Egyptiläinen* vuorimariksi (2002)
Ellen Niit: lastenkirja *Pille-Riin* vuorimariksi (2004)
Aleksis Kivi: *Seitsemän veljestä* vuorimariksi (2005)

Sanakirjat:

Arto Moisio, Ivan Galkin, Valentin Vasiljev (Turun yliopisto): *Suomalais-marilainen sanakirja* (1995)

Tietokirjat:

Kaisa Häkkinen ja Seppo Zetterberg: *Suomi eilen ja tänään* mariksi (1997)
I. S. Gavrilova: lastenkirjallisuuden bibliografia 1. osa *Jotša literatur* (2003)
I. S. Gavrilova: lastenkirjallisuuden bibliografia 2. osa *Jotša literatur* (2004)
I. A. Stepanova: *Marilaista kirjontatyötä* (2005)

Väitöskirjat:

A. J. Sjögren -stipendiaatti Inna Timirjajeva: Vaatesanasto marin kielessä *Leksika odeždy v marijskom jazyke* (Tartto 1997)
A. J. Sjögren -stipendiaatti Sofja Tšesnokova: Marilainen runoelma *Marijskaja poema* (Tartto 1998)

MORDVAN TASAVALTA

Oppikirjat:

M. A. Kelin: Mokšan kielen kielioppi *Zanimatel'naj grammatika* (1998)
D. V. Tsygankin: Ersän kielen kielioppi *Zanimatel'noj grammatika* (1999)
V. A. Jurtšenkov: Mordvan kansa: menneisyys ja nykyisyys *Mokšerzjatne kunara i tjani* (1999)
V. A. Jurtšenkov: Mordvan kansa: menneisyys ja nykyisyys *Mokšerzjatne umon' škasto dy nej* (1999)
L. V. Brašnik, I. A. Galkina, S. N. Pavlova-Kopajeva: Mordvalaista kansanmusiikkia säveltapailun oppitunnilla *Mordovskaja muzyka na urokah sol'fedžio* (1999)
N. S. Aljamkina: *Mokšan kielen morfologia Mokšen' kjal'* (2000)
Työryhmä: Ersän kielen morfologia *Erz'an' kel'. Morfologija* (2000)
N. V. Zinovjev: Ersäläisen kirjallisuuden antologia *Erjamon' vaigel'* (2001)
M. I. Malkina: Mokšalaisen kirjallisuuden antologia *Meze tejnek erjavi?* (2001)

Sanakirjat:

Mihail Mosin, Jaana Niemi (Turun yliopisto): *Ersäläis-suomalainen sanakirja* (1995)
Mihail Mosin, Tuula Nevala: *Suomalais-ersäläinen keskusteluopas. Finnen'-erz'an' kortamolezks* (1998)

- R. S. Širmankina: Ersän kielen fraseologinen sanakirja *Frazeologijan' valks* (1998)
D. V. Tsygankin, V. M. Mosin: Ersän kielen etymologinen sanakirja *Etimologijan' valks* (1998)
Aleksandr Feoktistov ja Eeva Herrala (Turun yliopisto): *Mokšalais-suomalainen sanakirja* (1998)
K. G. Abramov: Ersän kielen selittävä sanakirja *Valon' jovtnema valks* (2002)
Työryhmä: Ersän kielen yhdyssanakirja *Vejse, baška, tevks, vel'de* (2002)
Työryhmä: Mokšan kielen yhdyssanakirja *Marsa, baška, kit'kskja, vel'de* (2002)

Tietokirjat:

- Kaisa Häkkinen ja Seppo Zetterberg: *Suomi eilen ja tänään ersäksi* (1997)
Kaisa Häkkinen ja Seppo Zetterberg: *Suomi eilen ja tänään mokšaksi* (1997)

Väitöskirjat:

- A. J. Sjögren -stipendiaatti Olga Jerina: Partikkelit mordvan kielessä *Tšastitsy v mordovskih jazykah* (Tartto) (1997)

UDMURTIAN TASAVALTA

Oppikirjat:

- Bibinur Zaguljajeva ja Angelina Rešetnikova: Äidinkielen oppikirja yläluokkia varten *Duno Eše* (1998).
N. S. Lopatina: Udmurtin kielen oppikirja lapsille *Bukvy v prjaki razygralis'...* (1998)
V. E. Vladykin, M. V. Griškina, M. G. Ivanova, L. S. Hristoljubova: Udmurtian historian oppikirja 5.-7. luokille *Daur kuara* (1998).
A. N. Žuravljova ja J. P. Bajsarova: 3. luokan äidinkielen oppikirja *Anaj kyl* (1999)
V. L. Šibanov: Udmurtian kirjallisuusantologia 8.-11. luokille *Udmurt literaturaja antologija* (2001)
N. S. Bajkuzina ja L. N. Paramonova: Udmurtin kielen aapinen *Bukvar'* (2002)
N. S. Lopatina: tarhaikäisille suunnattu oppimateriaali *Lydjasa vui dasoz'...* (2002)

Sanakirjat:

- Pirkko Suihkonen, Galina Tronina, Bibinur Zaguljajeva: Udmurtin kielen morfologinen sanakirja ja udmurttilainen tekstiantologia (1995)

Kaunokirjallisuus:

- G. A. Hodyrev: dokumenttipohjaisia kertomuksia *Kyz'y meda lyktidy...*(1998)
Aleksi Jeltsov: runokirja *Urt* (1998)
Aleksi Jeltsov: runokirja esikoulu- ja ala-asteikäisille *Kenguru ug si guly* (2002)
Ljubov Tihonova: runokirja *Lyl-sjulem* (2002)
Udmurtian yliopiston kirjoittajaklubin kirjallisuusalbumi *Vujuis* (2003)
N. S. Lopatina: runokirja *Kyljosles tubat ljogetjos* (2004)
Sergei Matvejev: romaani *Ja alkavat puhua* (2004)
DzetVs bur! -lastenlehden 75-vuotisjuhlajulkaisu (2004)

Tietokirjat:

- Kaisa Häkkinen ja Seppo Zetterberg: *Suomi eilen ja tänään udmurtiksi* (1997)

HANTI-MANSIAN PIIRIKUNTA

Oppikirjat:

Jevdokija Njomysova: Hantikirjallisuus yläluokkia varten *Hantyjskaja literatura* (1996)

Tietokirjat:

K. F. Karjalainen: Jugrien uskonto 1 *Religija jugorskih narodov* (1994)

K. F. Karjalainen: Jugrien uskonto 2 *Religija jugorskih narodov* (1996)

J. I. Rombandejeva: Mansilaisia arvoituksia *Maan'si aamštšit* (1996)

PERMIN KOMIN PIIRIKUNTA

Oppikirjat:

R. S. Nadymova ja M. V. Tšetina: Komipermjakkilainen kirjallisuus 8. luokille *Komi-permjatskěj literatura 8* (1997)

R. S. Nadymova ja M. V. Tšetina: Komipermjakkilainen kirjallisuus 9. luokille *Komi-permjatskěj literatura 9* (1999)

J. A. Tsypanov: Komipermjakin kirjakieli *Perym-komi gišöd kyv* (1999)

Kaunokirjallisuus:

N. V. Pahorukov: Laulukirja *Peta me posad cajö* (1995)

L. Rategova: Komipermjakkilainen runoantologia *Parman ääniä* (1996)

T. Fadejev: proosakertomuksia komipermjakin kielellä *Lolalan šor* (1998)

Tietokirjat:

G. I. Mal'tsev: Komipermjakkien kansanlääkintä *Komi-permjakkezlön narodnoj meditsina XIX vek konetsyn-XX vek pondöttšömyñ* (2004)

TAIMYRIN PIIRIKUNTA

Oppikirja:

K. I. Labanauskas: *Nganasanilainen folklorelukemisto* (2000)

TOMSKIN OBLASTI

Sanakirja:

K. N. Kondykova ja Jarmo Alatalo: Venäjä-keetin selkuppei-venäjä sanakirja *Süüssyghuuñ ödžipsan. Qeetqyj qulanni* (1998)

SNELLMAN-INSTITUUTTI:

Setukaisten eepos (1996) (Seppo Suhonen, suomalais-ugrilainen laitos)

Liite 2: Sukukansaohjelman varoin tuettuja kulttuuri- ja koulutushankkeita (myös Venäjän suomalais-ugrilaisten kansojen tunnetuksi tekeminen Suomessa)

SUKUKANSAOHJELMASSA TUETTUJA KULTTUURI- JA YMS. HANKKEITA: Kulttuurivaihto ja tiedottaminen Venäjän suomalais-ugrilaista kansoista Suomessa

1994

Teatteriohjaaja Olli-Pekka Ulkuniemi:

- Mordvan kansallisteatterin kutsuminen Bomban teatterifestivaaleille ja Tampereen teatterikesään.

Kansalais- ja työväenopistojen liitto:

- 10 opettajan kutsuminen Petroskoista suomen kielen kurssille Suomeen ja Historian kurssin järjestäminen Aunuksen piirin opettajille Karjalassa.

Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskus:

- Tverinkarjalaisten suomen kielen opettajien koulutus Joensuun yliopistossa.

Karjalan Liitto ry:

- Karjalan kielen kurssin järjestäminen Nurmeksen Evankelisessa opistossa.

Joensuun yliopiston perinteentutkimus ja Karjalan tutkimuslaitos:

- Perinne- ja identiteetti -symposiumin järjestäminen.

MAC:in sukukansapäivät: "Kansallinen kulttuuri, kielen ja perinteen varaan rakentuva identiteetti"

1995

Kalevalaisten Naisten Liitto:

- Suomalais-ugrilaisten naisjärjestöjen tutustuminen suomalaisten naisjärjestöjen toimintaan.

M. A. Castrénin seura:

- Torama-yhtyeen kutsuminen Sibelius-Akatemian järjestämiin Taiga-musiikkijuhliin.
- MAC:in yhteyshenkilöiden koulutustilaisuus.
- Historian oppikirjantekijöiden koulutustilaisuus ja seminaari.
- MAC:in sukukansapäivät: "Komin tasavallan ekologisista kysymyksistä"

1996

Kalevalaisten Naisten Liitto:

Komin ja Udmurtian kansallisuusasiain ministereiden Suomen-vierailu.

Lahden muotoiluinstituutti:

Kahden marilaisen opiskelijan koulutus kultasepän alan laitoksella.

Sibelius-Akatemia:

- Kahden Petroskoin konservatorion opiskelijan Suomen-vierailu.

Suomen Rehtorit ry:

- Yhteistyön käynnistäminen tverinkarjalaisten koulujen kanssa: Kolmen tverinkarjalaisen koulun rehtorin kutsuminen Suomen Rehtorit ry:n yhdistyksen kevätpäiville.

Suomi-Venäjä-Seura:

- Kalevalan teatterin kutsuminen Suomeen.

Maailman Musiikin Keskus:

- Udmurttilaisen musiikintutkijan kutsuminen Suomeen.

M. A. Castrénin seura:

- Komin, Marin, Mordvan ja Udmurtian kustantamonjohtajien kustannusalan neuvottelupäivät.
- Torama-yhtyeen CD:n levytys yhteistyössä Sibelius-Akatemian kanssa.
- MAC:in sukukansapäivät: "Pienet kielet monikulttuurisessa maailmassa"

Suomi-Venäjä-Seura ja M. A. Castrénin seura:

- Eduskuntaseminaari: sukukansat valtakulttuurin puristuksissa.

1997

Lapin Nuorison Liitto:

- Udmurttilaisen AKAI-yhtyeen vierailu Jutajaiset -folklorefestivaaliin Rovaniemellä.

Turun yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen opiskelijoiden ainejärjestö Sugri ry:

- Venäjältä tulevien opiskelijoiden osallistuminen Turussa järjestettyyn Kansainväliseen suomalais-ugrilaisten opiskelijoiden konferenssiin XIV IFUSCO.

Suomi-Venäjä-Seura:

- Vepsän kihlakunnan kansan- ja lapsikuoron konserttimatka Suomeen.
- Kirjailija Jeremei Aipinin Suomen-vierailu.

Tverin karjalaisten ystävät ry:

- Lasten ja nuorten nukketatteriryhmän Suomen-vierailu.

M. A. Castrénin seura:

- Komin kielen aikuisoppikirjan tekijäryhmälle ja yhdelle udmurtin oppimateriaalin tekijälle koulutusseminaari yhdessä Opetushallituksen kanssa.
- MAC:in sukukansapäivät: "Mordvalaisen naisen maailmankuva"

1998

M. A. Castrénin seura

- Suomalais-ugrilaisten kirjailijoiden kutsuminen PEN-klubin maailmankongressiin "Vapaus ja välinpitämättömyys" Helsingissä.
- MAC:in sukukansapäivät: "Suomalais-ugrilainen maailma - lähellä ja kaukana"

1999

Suomi-Venäjä-Seura:

- Udmurttilaisen taiteilijadelegaation kutsuminen Helsinkiin ja Tampereelle 25.-30.5.1999.

Lapin Nuorison Liitto:

- Niittymarilaisen "Olok Sem" ja vuorimarilaisen "Sanimako" kansantanssi- ja musiikkiryhmien vierailu Jutajaisiin Rovaniemellä 16.-20.6.1999.

Renvall-instituutti ja Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti:

- Seminaari: Volga-Kaman alueen etninen liikehdintä 20. vuosisadan ensimmäisellä neljänneksellä kansallisen historiankirjoituksen kysymyksenä.

MAC:in sukukansapäivät: "Uralilainen kirjokansi"

2000

Suomi-Venäjä-Seura:

- Karhun kaato -teatterifestivaalin järjestäminen.
- Kalevalan kansanteatterin vierailu Laihialle ja Pohjanmaalle.
- Luentotilaisuuksien järjestäminen Pohjois- ja Itä-Suomessa Suomalais-ugrilaisten kansojen III maailmankongressin puitteissa.

Museovirasto ja kulttuurien museo:

- Volgan mutka -näyttely.

Gallen-Kallelan museosäätiö:

- Taiteilijoiden kutsuminen Suomalais-ugrilaisen kansojen nykytaiteen näyttelyyn.

Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti:

- Seitsemän tutkijan osallistuminen Venäjän ja Itä-Euroopan tutkijoiden maailmankongressiin Tampereella elokuussa 2000.

MAC:in sukukansapäivät: "Venäjän pohjoiset kansat"**2001****M. A. Castrénin seura:**

- MAC:in yhteyshenkilöiden koulutustilaisuus
- MAC:in sukukansapäivät: "Suomalais-ugrilaiset kielet muuttuvassa maailmassa"

2002**Tverin karjalan ystävät ry:**

- Suomen kielen kurssin järjestäminen tverinkarjalaisille opiskelijoille Joensuun yliopiston täydennyskoulutuslaitoksessa tammi-helmikuussa 2002.

Suomi-Venäjä-Seura:

- Pohjoisten kansalaisjärjestöjen foorumin järjestäminen Rovaniemellä 20.-22.9.2002

Gallen-Kallelan museosäätiö:

- Taiteilijoiden kutsuminen "Yhteinen maa - pohjoisten kansojen nykytaide ja taidekäsityö" -näyttelyyn Gallen-Kallelan museossa 1.2-18.5.2002.

M. A. Castrénin seura:

- Vepsäläisen runoilijan Nikolai Abramovin osallistuminen "heimo@runo" -tapahtumaan Helsinkiin.
- MAC:in sukukansapäivät: "Suomalaisten tutkimusmatkoista Siperiaan"

2003**Suomen Demokratian Pioneeriliitto - SDPL ry:**

- Nenetsiläisten osallistuminen kesäleirille Suomessa.

Karjalan Liitto ry:

- Karjalan kielen kurssin järjestäminen 30.6.-7.7.2003 Aunuksessa Karjalan tasavallassa.

Suomi-Venäjä-Seura:

- Pohjoisten kansalaisjärjestöjen foorumin järjestäminen Luostolla 14.-16.11.2003.

M. A. Castrénin seura:

- Udmurttilaisen taiteilijan Sergei Uvarovin kutsuminen Kalevala-aiheisen näyttelynsä avajaisiin Helsingin kaupungin Rickhardinkadun-kirjastossa.
- Komilaisen ja udmurttilaisen kirjailijan kutsuminen Lahden kansainväliseen kirjailijakokoukseen.
- MAC:in sukukansapäivät: "Suomalais-ugrilaiset filmifestivaalit *Camera Fenno-Ugrica*".

2004**Suomi-Venäjä-Seura:**

- IV suomalais-karjalaisen naisfoorumin järjestäminen Kuopiossa 17.-18.6.2004.
- Vepsän kansakuoron konserttimatka Suomeen 23.-31.8.2004.
- Kalevan kansanteatterin Suomen-vierailu 23.-31.8.2004.
- Esoilan alueen Korzan-kylän karjalaisen kansankuoron Suomen-vierailu.

Hämeenlinnan lasten ja nuorten taidefestivaali Hippalot:

- Mansilaisen lastenryhmän *Poron polut* kutsuminen Suomeen *Lapsuus maailmoiden marginaaleissa* -tapahtumaan 3.-8.8.2004.

Karjalan Liitto ry:

- Karjalan kielen kurssin järjestäminen 5.-10.7.2004 Viipurissa.

M. A. Castrénin seura:

- Studia Fenno-Ugrica -luentosarja yhteistyössä Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen laitoksen kanssa.
- MAC:in sukukansapäivät: "Folklorisoidaanko vähemmistöt? Media ideologian kahleissa"

M. A. Castrénin seura on lähettänyt kirjailijadelegaatioita Venäjällä järjestettyihin suomalais-ugrialaisten kansojen kirjailijakongresseihin: vuonna 2000 Mordvan tasavallassa, vuonna 2002 Udmurtian tasavallassa, vuonna 2004 Hanti-Mansian piirikunnassa

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ISBN 952-485-003-6 (nid.)

ISBN 952-485-004-4 (pdf)

ISSN 1458-8102

Julkaisumyynti:

Yliopistopaino

PL 4 (Vuorikatu 3)

00014 Helsingin Yliopisto

puhelin (09) 7010 2363

faksi (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi